

ત્રિભલક્રિ સ્ત્ર અન્યભાષા

જોગી ગોપિકા

નહાનાલાલ દલપતરામ કવિ

ૐ શં નો સૂર્ય ઉચ્ચક્ષા ઉદેતુ ।
શં નશ્વતદ્ધઃ પ્રદિશો ભવન્તુ ।
શં નઃ પર્વતા ધ્રુવયો ભવન્તુ ।
શં નઃ સિન્ધવઃ । શમુ સન્તુ આપઃ ॥ વેદમ્ભયા

અમ શુભને કાળે સૂર્ય મહાતેજસ્વી ઉદય પામે !
ચારે ય દિશાઓ અમ શુભને કાળે હો !
પર્વતો અમ શુભને કાળે અવિચળ હો !
નદીઓ અમ શુભને કાળે હો !
પાણી પણ અમ શુભને કાળે હો !

કર્તાને માટે રજીસ્ટર્ડ

પ્રકાશક: ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ,
એલિસ પૂલ, અમદાવાદ

આવૃત્તિ ૧ લી, પ્રત ૧૨૫૦

૧૯૨૭ ની સાલ પછી પ્રેમભક્તિ—અન્યમાળાના પ્રત્યેક અન્યની
પ્રત્યેક નકલ ઉપર કર્તાની દૃષ્ટી સહી હોય છે.

પ્રગટ અને મુદ્રણસ્થાન
શ્રી સર્વપ્રકાશ પ્રીન્ટીંગ પ્રેમમાં પટેલ મગનલાલ લક્ષ્મીદાસે
જામિયું ઠે. પાનકોરનાકા, અમદાવાદ.

સુપુત્ર સૌન્દર્યના !

વિશાળ જનનું જીવિત, દ્રંકી બાધી વરધા અંહી;
ગૂંથ્યા બહુ ય શુક્લપક્ષ ને કૃષ્ણપક્ષો મંહી.
નિહાળી ઉદ્યારતની વીર ! પરંપરાઓ નરી,
સખે ! જીવનદેશમાં સુરાસુરની ઝાંખી કરી.

મહારજની સમ પડી, જૂથ જડી, તિમિરાટથી;
અને ક્ષણિક એકાદ તુજ જગે તમિસ્રા હવી;
વીરા ! તમોદળ સખ્યાં, અતુલ તેજના ઓધ આ;
સખે ! અનુભવો અકથ્ય લીધ તહે પ્રકૃતિશાસ્ત્રના.

વીરા ! નયન નીતર્યાં, ક્ષણકષ્ણે ઝખ્યાં આંસુડાં;
અને હૃદય પ્રજ્જવલ્યાં જગતની વસન્તે વડાં;
અધોર તપ તીર્થમાં તપ્યા તાપસી રતેહના,
અને તપોદ્ગળ લીધાં પરમ પ્રેમનાં પુણ્યનાં.

હસી સહજ ઉજ્જવળું વિમળ હાસ્ય સુહાસિની
અગ્નીની ઝખડી ઝખક નયનમાં અમૃતવાસિની;
ઉગી ઘડીક કૌમુદી, વિરલ વર્ષા વર્ષા ગમ્મ;
અમાસ મટી પૂર્ણિમા જીવનદેશ રથાથી યમ.

અનસ્ત દિન જામિયો પરમ પ્રુણનો, વીર હો !
તપ્યો મુજગ શુદ્ધપદ્મ તુજ તેજનો, ધન્ય હો !
ઉગી વિરલ કૌમુદી, ચિરસ્થાયી હૈયે વસી,
પ્રકાશને પીયૂષો તણી આશિષોને દસી.

ધૂમ્યો કુરુક્ષેત્રમાં ધરી કીર્તિ કૌમારની,
સ્વીકારી શ્રર ઉરમાં યરો કેરી રાખ્યા કરી;
નિવારી મૃત્યુ, વિદારી દૂત ગાદ અન્ધારના,
ભણાબધું નવચાન્તિપર્વ ત્હેં, બીજમ ઝો સ્નેહના !

મુગ્ધ કિરણો વડે નયનપોષપત્યું ઉધકપ્યું,
પીધી મહાપ્રેરણા, દીકું સ્વર્ગ ત્હેં સ્નેહનું;
પ્રકાશ કંઈ સાત્ત્વિકી, પીયૂષ લોકમંજીવનું,
માહાતુભાવી ! ધરી કરે બે સજ છ સ્વર્ગ તું.

વિશાળ જગનો સમાજ ઉમલો પ્રથમ પાવડે,
વિમાન ફૂંચી સ્વર્ગનાં ધર છ ત્હેમને પાવડે.
નિદાણી પ્રભુભોમને બતાવ છ મનુજલોકને;
નમો, સુપદ્ય સ્નેહના ! નમન સ્નેહસાધુત્વને.

સુપુત્ર સૌન્દર્યના ! અમૃત ! પ્રુણની પ્રેરણા !
મહાંત તુજ ભાવના ભરી ગોપિકાગોપમાં.
વહી કિરણધાર જેમ ચશી આ ભરે વિશ્વને,
સ્વધર્મ સ્મરી, સાધુ ઝો ! જમત રંક ઉદ્ધારજે.

પ્રસ્તાવના

સંસ્કૃતિ ને પ્રકૃતિનો મહાસમન્વય
એ છે માનવકુળની કલ્યાણલક્ષ્મી.
અંક ૩ જો.

કવિતા એટલે આત્મસારંગીના સમસ્ત અનુભવતારોનો સ્વરોદય,
અને સાહિત્ય એટલે સંસારગાથા.

ભૂત ભવિષ્ય કે વર્તમાનની સંસારગાથા એ સાહિત્ય. કોઈ
છતિદાસ ઉકેલીને ભૂતકાળનો સારોદ્ધાર ગાય છે; કોઈ કલ્પનાઓએ
ભવિષ્યને નિરખીને આવન્તા આગમખોલ જોલે છે; કોઈ વર્તમાનને
વાંચીને પડ્યા છે એ કાળઆંકડાને ઘૂંટે છે; અને કોઈ ત્રણે કાળની
'તેજછાયાઓ ગૂંથીને સાહિત્યસંસારનાં થર ઉપર થર માંડે છે.

પણ સહુ ગાય છે અનુભવઅભ્યાસનાં સ્વાત્મગાન. સાહિત્યકારો
કલ્પનાના પતંગો ભલે ચાંદણીઓમાં ચગાવતા હોય; પણ સૌ પતંગ
ચગાવનારાઓ ઉભા હોય છે નિજનિજની અનુભવઅગાસીઓનાં.

આ નાટકનું વસ્તુઆલેખન થયું હતું વીરોક્ત વર્ષો પૂર્વે; અને
આ અન્યવસ્તુના શણુના વણુના રેશમના કે સોનારૂપેરી તાણાવાણા
માંપડ્યા'તા ત્હારના સંસારઅનુભવોમાંથી.

કોટેશ્વર' સગીપની ઝરણુરેખાઓ સમાં ઝીણું ઝીણું એ
'સંસારઝરણુઓએ' આ અન્યમાંની સરસ્વતીસરિતાને ભરેલી છે.

દુનિયાં વિશાળ છે, દુનિયાંના અનુભવો યે વિશાળ છે સૌને.

૨. આજથી ધીરોક વર્ષો ઉપરની વાત છે. જગતપ્રસિદ્ધ ગુર્જરાજની જામ રણજીતનું પારેવાડા એક ન્હાનકડું ગામડું હતું. રાજકોટથી ચોટીલાની ધોરી સડકે ચૌદેક માઈલને અંતરે જમણે હાથ ફેંટાયે સ્વ. લાખાજીરાજ મદારાજના મધરવાડા ગામને પાસે ચમને પારેવાડે જવાતું. બેટી નદીને પશ્ચિમકાંઠે છે મધરવાડા પૂર્વકાંઠે છે પારેવાડા. કાળગીટની કટારો વેરી હોય એવા ધારા કાળાજામર અડિયાંઓમાં ચમને બેટી તરફ વહે છે. બેટીથી ઉગમણી ને પારેવાડાથી દખણાદી ન્હાનકડી ડુંગરધાર છે; જાણે પારેવાડાને ગદ ઉભો. નદી ને ડુંગરાઓનો પ્રકૃતિપ્રદેશ, ઉપાડાં ઉજળાં દાગ આમ, આજની સંસ્કૃતિના પ્રતિબિંબરૂપે એકાન્તિ, ડુંગરાજ વગડાની વિજન ને કાળગીટકાળી કંઈક બચાવકતા, અરણી દાકેળીના જેવી અડખચડી દેકાદળિયાવાળી વગડાંધિ ધરતી; એવી એવી દની પારેવાડાની મનોહારી ગુણવિશેષનાઓ. પેલા ગોતડરિમય વર્ણવ્યા ગામડા જેવું પારેવાડું તરફે Deserted Village હતું; મદારાજ જામ રણજીતને વાર્ષિક બેએક દાનરની વસૂલાત માંડ આપતું.

પ્રથમે એ રાજકોટવતનીએ રાજકોટ સરથાન કનૈયાવાડાન અથ
મધરવાડાની સીમ પટે માગી નિર્ણય થતા વાગ લેખે એ દેવા
ઉછરગીવા લુવાનડાએ સદામા કાકાનું પારેવાડા કેટનાક વેપોને ને
જમનગરેથી માગી લીધું નગરગેરનો મસ્કારી પુત્ર એમ નવયુગનો
એકૂત થયો, ને વાદળ નીચે વગડામા ફુગર છાયડે જમને એણે
નિજ તંબૂ ખેડયા

૪ છપ્પનિયા પગીના ૧૬ દાવડોના ડુંગર નહિ તો અના-
વૃષ્ટિની અધદુમળીઓ બેમે-ચાગ્યાર વર્ષે આવ્યા કરતી ગજકોટનું
મહાજન છે જીવદાણુ, ગોઝાર નથી અને રાજકોટ એટલે કાકિયા-
વાડનો ચોડ અને ચોરો ત્હાના જગડૂ સાહના જૂના દોરાના ચે
ભડાગ એ ઝતુમા ઓછા પડના જૂનવટના જોગન્દર ને દિનદરિયાળ
મમા ચાણુદેવળીના મોટપમાણુના ન્હાનકડા કાગિગજવી શ્રી
દક્ષનણુ વાળાની ઉદારતાના આશ્રયે ખડ કાજે ત્હારે સોરડના મહા-
જનો જતા એવી અધદકાળી ઝતુઓમા એ રાજવી નિજ ગીર-
પાગીનું સામકુ ખડ ધર્માદામા દેતા, અને ચાણુદેવળીના ગોધણુ ને
ગોડાહારને કાજે ખડગાસડોઓ વેચાતીલેતા રાજકોટનું મહાજન પણ
ત્હાથી ભાગ્યનો ભાગ પામી આનંદુ ભાખાજીરાજના રાજણીના
રાજમાર્ગો ઉપર પછી દુકાળિયા ટોરના ત્હારે હજાર હજાર ધણુ
પથરાતા અને ત્હા હતી એક મિત્રમેનડી મોહન ને ઠાકરશીની,
જાણે મહાવીર ને જુદા ભગવાનના દસધર્મના બે બાગમડા માદામા
માદા, મગવાની આડે જીવતા, દોરોની એમની દુકાનની સદામે નવા
નાકાના ઢાળે જમાત જમતી એમ મગતા ને જતન કરતા, જીવડતા
ને વેચતાં, ગજકોટના મહાજનને વડે પાયનેક દોરની જમાનટ જમી
હતી નગરગેરના પુત્રે વિચાર્યું કે પારેવાડાની ગઢરોખી ફુગરધારમા
વણુવાગ્યુ ખડ અદગક ઉગે છે, અને બેગીનો જગપ્રસાદ અખડ
ખજખજતો વહે છે રાજકોટમહાજનનું જનાવરમડગ પારેવાડે
ન્હોતરી જોઉ તો દોર સુખી થાન, મહાજનનો ખર્ચભાર ઉતરે,

ને પારેવાડાની સીમને સેંકડો દોરનું નિત્યનિત્યનું ખાતર મળે. સહુને એ કલ્યાણમાર્ગ હતો. નગરશેઠના એ સ્નાતકપુત્રે નબળાં ને મહાકલાં તથાસેંક દોરને માગી લીધાં; અને એમ મહાજનને, માથાભાર હળવો કર્યો ને પારેવાડાની સીમ ફળદ્રુપ કાઢી.

૫. નગરશેઠનો એ સ્નાતકપુત્ર મંડકારસોદામણો જીવાનડો હતો. બેટીનાં પાણી વર્ષે વર્ષે વહી જતાં, વેડફાઈ જતાં, એની આંખ સન્મુખે આવી હાથતાળી દબને બાગી જતાં એણે જોયાં હતાં. એને પારેવાડાની ધરતી મીઠી કરવી હતી. ધરતી મીઠી કરવાને એ જળપ્રવાહ એને અપતો હતો. રાજાણાને ગદ છે એવો બેટીઆડો ગદ મંડાય તો પારેવાડાની સીમ મીઠી થાય. જગનલાલને ત્હારે સ્વપ્નાં આવતાં તે જાણે પેલી કહેવતમાંના રંકનાં સ્વપ્નાં જોયાં હતાં; ઉગે એ આથમવાને ઠાજે ઉગતાં. કંઈ કંઈ સ્વપ્નદષ્ટાઓનાં સ્વપ્નાં ધનના અભાવે ઉગતાં જ અસ્ત પામે છે. જગનલાલે જોયું કે બેટીનાં વહી જતાં પૂરને પાળવવાને પચાસ હજાર રૂપાંદોરનો ધીંગો પાળો મંડવો જોઈએ. તો બેટીમાંથી ખારે માસ અખંડ નહેર વહેવડાવાય, તો પારેવાડાની ધરતીને મીઠાં જળ પાછ મીઠી કરાય. એ મંડકારસોદાગી નવયુગનાં બેટુને જામ રણજીતને અરજી કાઢી કે મૂડી આપની અને બાજ મહારૂં; ખારે માગરે વહી જતી બેટીને બાંધો. જામ રણજીત હતા મંકાર આંખડીના ચતુર રાજવી. પોતે એ સ્વપ્નાં સેવતા ને ટેટલાંક સાચાં પાડતાં, જામ રણજીતે દષ્ટિ પડતાં જ લીધું કે નગર શેઠનો પૂત છે કાક કારગી વહત, ને નિરખે છે અવનવાના આગમ આવ. બાજનો દર કરાવ્યો, અરજી મંજૂર કરી, બેટીના જળપ્રવાહને બાંધ્યો. રાજાણાના મંડકારસોદાગી બેટુને પારેવાડાને પાદર પછી ન્દાનકડા નાળા જેવડીક નહેર વાળી. વગડાઉ ધરતીને એમ એણે પાણી પાસાં ને મીઠી કાઢી.

૬. પછી તો જાલમાંથી થડે મંગાવ્યા, ગોંડગનાં ઘોસરિયાં

મર્યાં મંગાવ્યાં, ગલ્લભરી રીંગણી મંગાવી, દૂધભરેલી કુંગળી મંગાવી, ઠેક ભોરેશિયમથી શેરડીનું બી મંગાવ્યું. પારેવાડાની દિશાદિશાની સીમના એણે વાંટા પાડ્યા, ને વાટેવાટે હાથહાથકેંદુ ખાતર પૂર્યું. મહી સાંપડ્યાં એવાં સારામાં સારાં બી આણી રોપાવ્યાં. ઉપર મીઠા જળની સરવાણીઓ વહેવડાવી. પારેવાડાની ઉજ્જડ વેશન સીમને એણે હરિયાળી ને હસતી કાઢી. એ પાણી તો દૂધ જેવાં નીનડ્યાં. પારેવાડાના નવજેળવ્યા ખેતરવાંટાનું ઘોણરિયું મરચું ત્હારે થતું બાવીશેક તોલાનું; કુંગળીનો દડો થનો સવાશેરેકનો; ભડાનું રીંગણું થતું બેશેરેકનું; મૂળાના દડ નીકળતા હાથરોખા; શેરડીનો સાંઠો થતો પચ્ચીશેરેક શેરનો.

૭, અને પછી તો રાજકોટની સાકમખરમાં પારેવાડાના બહાલાનાં ગાડાં ઠલવાવા માંડ્યાં. અમારે ત્હાથી બેટીપાયા ધઉંની ગુણોની ખરીદી થઈ, મૂળા મોગરી કાકડીના સુંડા અમને બેટ આવતા. રાજાણાએ જાપયુ કે નગરશેઠના મંસ્કારસોહાગિયા પૂતરે ગામ ઇતરે રાખ્યું અને ધરતીને મીઠી કાઢી.

૮, પછી તો એકાદ દિવસનો અણોળો પાળવાને પાણું હું પારેવાડે જતો. સંગાથે કાક વેળા કાઢિયાવાડ એજન્સીના દફતરદારને નવ-યુગની ખેતીવાડી દાખવવાને લઈ જતો, તો કાક વેળા શ્રી લક્ષ્મીનાસ રવજી તેરમી જેવા મુમઘના મહેમાનને મુમઘમાં અણુડીકું દાખવવા ત્હાં લઈ જતો. મોટર ગાડી અમારી મધરવાડાની સીમમાં ઉભતી; બેટીનાં બેણે ને પાણુકા ઉતરી પૂર્વકાઠે પારેવાડે અમે પગપાળા જતા. પાણુકોરાની ઘોળી ઈતર; ખાખી રંગનો સોલજરી હાફકોટ; માથે સોલ્લા ટોપીની છત્રજાયા; અને દેડટોડવા સમા રુક-ધેથી લટકની દિસોળા ખાતી રફલ; બેટીના બેણના વિજન વગડામાં એવે વેરો અમે નગરશેઠના પુત્રને ઝીરેથી અણુસારે ઝાળખતા; જાણે નવયુગનો કે ભમતો રોમિનસન કૂચો. રાજવી કે નિજમાંડ્યાં રાજમન્દિરો

દાખલે એ ભાવે ઉભા મોલકેલરાતા હરિયાળા વાંટા અમને એ
 દાખલે, ને દિનના ઉભરા ને ઉજગ દાખલે મોર્ષ થાય ત્હા
 તો એનીના બલુના વિવિધ ફોનો યાકદાગ્ધુ ફનાહાગ અમને
 એ ધગવનો આનન્દઉભરાતા ને આશ્ચર્યપ્રસવ ચિત્તે ભાઈતેરસીએ
 એક વેગા ક્યુ કે એક લાખની લીમીગ કપની કરતા હો તો
 પચીસ હજારના તેરો મહારા ભરજો ધરતી પૂતરના સતોષી સ્વભાવે
 ભાઈ જગનનાં સાભાર નાં પાડી પારેવાડાનું દૂધ પીતા મહી
 માખણના કપુ તરતા પેખાતા પારેવાડે જવુ એ અમારે ત્હારે
 આનન્દયાત્રા હતી

૧૦. એવા સત્સંગોએ ત્હારે મ્હને યે કંઈક અંકુર ફૂટ્યા હતા. વીસમી સદીના પ્રથમ દાયકામાં રાજકુમાર કોલેજમાંની રમતોમાં પ્રો. ગલ્લરને ત્હાં મુંઝાઈ અમે જતાં ત્હારે એ મહાન સ્વપ્નવિદારીને ત્હાં The Garden Cities of Englandનો સચિત્ર ગ્રન્થ વાંચ્યો હતો, અને બોર્નવિલ ને પોર્ટ સનલાઈટ સમાં આજનાં નવગામડાંઓ સરખાવે છે એ દીકું જણ્યું હતું. મોતીધોવણી નિજ ઘેર આવંતી ઉછળતી લક્ષ્મીછોજોને પેખીને પ્રો. ગલ્લરને ગોવર્ધનરામભાઈના મનોરાજ્યમાંનું કલ્યાણપ્રાપ્ત મુંઝાઈમાં ખડું કરવાનો મહદભિલાષ જાગ્યો હતો. અને મ્હારો તો અભિલાષ હતો મુજ ગળ પ્રમાણેનો. સૌરાષ્ટ્રમાં ત્હારે સેવાસમાજોનો યુગ હતો; સેવાસમાજોની આકંઠશૈલ લોકસેવાની કૃષ્ણવેલીઓ સૌરાષ્ટ્રે વચાઈ હતી. અને પછી તોફારીને અંગે શાળાનિરીક્ષણની સફરોમાં વારંવાર વઢવાણ કાંપ મ્હારે જવાનું થતું. વઢવાણ કાંપ એટલે સૌરાષ્ટ્રનું મુખદ્વાર. વઢવાણ શહેર એટલે દક્ષપત્તકુળનું વતન; અને ધ્રાંગધ્રા એટલે સ્નેહભાવ રાખતા હેતાળ રાજવી. વઢવાણ કાંપની કનેના એ એકાદ સંસ્થાન કનેથી એકાદુક ગામડું માગી લઈ, બોર્નવિલ કે પોર્ટ સનલાઈટ તો નહિ—એટલું અઢગક નાણું ઢોળવા આપણી કને રહ્યું નથી—પણ એમની છાયા સમા Ideal Village ની બ્યવહારોપયોગી, ક્ષાત્મક, ને આરોગ્યવર્ધની ગામરચના રચવાનો મનોરથ ત્હારે મ્હને જાગ્યો હતો. પણ ધાર્યું ધણીનું થયું, અને ૧૨૧ બેસતાં મ્હારો સૌરાષ્ટ્રવાસ પૂરો થયો. સર્વે યે મનોરથો ફૂલ્યા હોય એવો કેા સંજોગસ્વામી કાળને જોળે જન્મેલો કાષ્ટએ દીકો હોય ને દાખવશે, તો અભિવન્દન વંદીને હું પ્રણમીશ એને.

૧૧. અને વિદ્યાદાનની સાર્વત્રિકતાનો તો સાચેસાચનો શારદા સૌરાષ્ટ્રના એક ગામમાં અમે આદર્યો હતો. દરબાર શ્રી ગોપાળદાસ એ શારદા યજ્ઞના યજ્ઞમાન હતા; આજણુભાવે હું એ શારદા યજ્ઞનો આચાર્ય હતા. સૌ. ભક્તિના ને સૌ. માણેકના અમારી સહચારિણીઓ હતાં. ઢસા ગામની પન્દરસોની વસ્તી હતી. એ પન્દરસોની

વસ્તીમાં પાંચ શાળાઓ અને ઉધાડી હતી, એક બાળશાળા, એક બાળિકાશાળા, એક છત્રેશ શાળા, એક અન્ત્યજશાળા, અને એક રાત્રીશાળા એકમે વર્ષમાં દસમાં પુરુષપ્રાણી કે અક્ષરશૂન્ય રહે નહિ એ અમ શારદ યજ્ઞનો શુભાશય હતો રાયસાંકળીની કન્યા શાળા ઉઠાડવાને દરમારદપતીએ રાજકોટથી માર્ગિકમાને ન્હોતવા દતા. એ શાગદ્યજની પૂર્ણાહુતિ ઉજવાય એ પૂર્વે તે કાગયોગ પધ્ધતિ ગયા અને દરમાર શ્રી અને હું સહકુટુંબ સારાજીની ભાગેળ છોડી નીવળ્યા

૧૨ હાથીના ફટાયા કુવરનો ખાનગી શિક્ષણમાર રાજકુમાર કોનેજમા મળે સોપાયો હતો કોલેજમા તે કુવર ભણ્યા એમના રાજપિતાના જોડે પછી લનપણે એ રાજપિતાનું વારસે ઉતરેલું છે એમનું મોસાળ જાલવકુળમા કોલેજમાગણીએ ભાણુમાના આમદે પ્રથમ વારકો હું કોલેજ ગયો ત્યારે ત્યાં નવરાત્રીનો જન્મમાનો ઉત્સવ ઉજવાતો હતો ભાણુમાતા મામા સ્વ મૂળવાણ કોકિર સાહેબ ધર્મશીવ પુરુષ હતા નવગનીએ નવરાત્રીએ નવ રાત્રીઓનો એમને દ બાર મોટો ધર્મોત્સવ ઉજવાતો માતાનો અહિંસા યજ્ઞ થતો વાદળી ફારા દમકે એમ રાનોત્રી ગતો એકતાગ ત્યાં દમદમતા, કરતાઓ ઝમઝમતી, ભજનમડળીઓની રમઝટ જામતી રાજકુમાર દાખ્યારાસ રમતા, દીપમાળા ગત્રીનો દિવસ કરતી મધુવશી મૂળવાણ કોકિર સાહેબ જોનરવર કૃષ્ણચન્દ્રની પેઠે પરમ ગોભક્ત હતા એક સદ્યારે પ્રથમ પ્રહરે દરબારગદમાના બીનરિયા નોકમા અમ મંડગ ઉભુ હતું એક વચ્ચે એક જણ હતુ જણ કરતો માથોડા ઉઘો ઝોટો હતો ઝોટે અમે ઉભા હતા, નીચે ઝોન્માં, રાજપૂત રીતિએ પડેડી પહેરીને ને ઉત્તરીય ઝોઢીને, મલમન્મ-રાજવૈભવ કરતા વૈરાગ્યને મૂળવાણ શરદુત્સવે અધિકા સન્માનતા-અમે ધારીને કોકિર સાહેબ ઉભા હતા વાસળી જેવડાકે રૂપાણૂરિવાગો વાસનો પહેરણુલો હાથમા હતો ગોધણુને ચરવા જવાની વેળા થઇ હતી,

એટલે પાછળની વંડીને દરવાજે ઉવડ્યો, અને મંહીથી હાંસતું ધણુતું પચ્યાસેક ગાયોનું ધણુ વજ્રટું. ઉચી શીંગડીએ ને મદઝરતી ખરીએ રાજગઢની ગોમાતાઓ, શ્રીમદ્ ભાગવતમાં વ્રજમાંનાં ધણુ-વર્ણન છે એની, ઉછળનાં અંગેએ આવી. ગોધણુ કૃષ્ણ ભણી ધોડતાં, એવું એ ગોધણુ ઠાકાર સાહેબ ભણી ધોડયું. બેએક બીજી જલગો, ને જાણે શીંગડીએ પરાવશે એમ ભાસતું. ત્યાં તો, જાદુગર કે જાદુજી દડ ઉપાડે એમ, ઠાકાર સાહેબે પેલો પ્હરાણુત્રો ઉંચો કીધો. શિક્ષકવર્ગના અંગુલિનિર્દેશે શિષ્યવર્ગ જેમ ઉડે કે બેસે, દોડે કે ઉભે, એમ ગોધણુ ચંબી ગયું ઠાકાર માહેમ મૂળવાજી એ ગોધણુનાં ગોપરાજ દતા; સ્વદસ્તે ગોધણુને ન્હવરાવતા, નીરતા, પૂજતા. પછી તો કુળમાંડવડેથી બોલાવે એ સન્તાન આવે, એમ ઠાકાર સાહેમ નામ દે એ ગોપુત્રી આવની નિબુત્ર મૂળવાજીનું એ ગોધણુ કુળ-મંડળ હતું એ યદુવંશી-જડેજ ગજની કુળપ્રવર કૃષ્ણચન્દ્રની કુળ-વેણું તરફ સન્તાનપુષ્પ દતા, અને એમનો દેહ પણ અન્તે કૃષ્ણનીર્થમાં પડ્યો. મૂળવાજી પ્રભાસની યાનાએ પધાર્યા દતા. પ્રભાસમાં હીંગણુને કાઠે છે કૃષ્ણચન્દ્રનું દેહોત્સર્ગનું તીર્થધામ. ત્યાં, કુળપ્રવરની છાયામાં, મૂળવાજીએ ચિતા ખડકારી ને પોદના.

૧૩ ગોડગ રાજ્યની જમાવટના રચનાસ્વામી બા કુમોજી કહેતા કે ખેડૂત તો મ્હારા સોનાના ઝાડવા છે બાનાણાના ગેહીન-વંશના સ્થાપનાર વિશે દન્તકથા છે કે ધોડીએ બેસીને માર્ગે જતા દતા ત્યાં ખેતરમાં એમણે અચરજ દીધું. એક પા પુરુષ ને બીજી પા સ્ત્રી બારરેકડીએ જૂને એ આજ તો અમદાવાદની સડકે ઉપરનું નિત્યદર્શન છે; ત્યારે એ આશ્ચર્યદર્શન હતું. ખેડૂત હજી હાકતો હતો; ને દળની ધૂમરીએ એક પા જૂનેલો હતો ધોરી ને બીજી પા જૂનેલી હતી નાર. એ બેધ Chivalry ના પ્રતિભાસ્વરૂપ રાજવીએ ખેડૂતને પડકાર્યો કે એલા ! આ શુ કૌતુક માડયું છે ? ખેડૂતે રાજવીને ઓછા નીહિ, ને સ્થામી હાકલ દીધી કે દયા આવની હોય તો આવ, ને જૂત ધોરીને ધોસરે એ પડકારે રાજધુરધર ધોડીએથી

ઉત્તરો ઘોડીને ઝાડે બાધી, ચીને સ્થાને હળધૂમરીએ ધુન્ધર થયા,
અને એમ પહોંગવા ત્યાં ધરતી ખેડી પછી ઘોડીએ ચૂડીને માર્ગે
પડ્યા તત્કથા કહે છે કે રાજધુધરે એડેના એના ચાસમા મોતીના
દાણા પછો ઉગ્યા હતા.

આવી દત્તકથાઓ અને એમાના દુહાસો દા ત્યારની રાજમુજ
નતાના લક્ષ્મીભાઈર છે ઇતિહાસ ઉચ્ચરે કે કે એવા પ્રજામેવક રાજવી
રત્નો સસ્થાનો સ્થાપતા રાજસિંહાસનો માડતા, અમરનેની મમી
વશવેનડો વારી જતા

૧૪ દુવાકુવાના પલ્લુ પ્રકાગન્તરો છે ભમરિયો કૂવો એટલે સરિત
ભમરીની પેડે વમજ (ભમરી) ખાના પમચિવાચાનો કૂવો છરકૂના
જેવો ચકાવો ખાતી પત્થરનીમરણીઓ ગુજરાતની વાવોમાં છે
અને મહેમંદાની મીમમ અને અમલાવાલી જેતપુરને માર્ગે
જતા ચડોગા વટાવ્યા પછી સડકને ઠઠિજ એક એક ભમરિયો કૂવો
આજે યે છે મદાન વાવોમાં યે છેકને કાઠે ઉડા કૂવા હોય
છે અને હડગામા જળવિદ્યા કાળેનો એક ન્હોટો કૂવો જોયો
હતો પહોગાં પાટ જેવા પાણી અને મયાળાના પમચાગ્ના ગમ્પનાગે
એ મહાકુપમાં ઝડપે કારેલો હતો પણીમા તરવાને ઉપર પમચા
રેથી ધૂમકો મારનાર આગાજ એતુક અદ્વવાસે પચામન વાગતા
અને એવા કાંટક ઠાટપૂલે પાણીપમચારે પતા કે માથે કુ ઉચી
જળગાવક ઉછગીન ઝડપે બેડેવાએને જગનીતરતા તરનોગ કરતી
ચૂડા પાસેના એક કૂવાને એકીમંગાથે નોચીમ ફાસ જોડતા
અડીમો રૂપવાને ખર્નો કટતેક ઘેર નાગકૂવા-Tube-wells રાજ
કોટમાં થયેલા હી છે વીગમગામનો પાતાગકૂવો તે હવે દેશ
જાણીને છે

૧૫ ધગ્ની મીઠી કુવાનાં યે સાનાં વિધાન છે પોરબન્દરને
ઉપર પડે એક ન્દાનકની ખાડી જે એ ખાડીમાં ધમ્પને સાગર
જરતી છે જે ૩ મિટરનાં હરી વગતી, અને ભરતી ઉનરી ગયે

પાઠના વિશાળા પૃથ્વીપથધારે ખારના પોપડા પાથરી જતી. કોક દષ્ટિવન્તાએ એ દીકું કે એ ખાડીની ભગતીવેળ વડા ધરતી વિસ્તાગનો ખારો પાટ કરી જાય છે. ત્રણેક દાય ઉચેરો ત્હાં પાળો બધાબ્યો; એ પાળાએ ભરતીવેળને ખાળી, અને વર્ષો વીત્યે એ ખારી ચયેલી ધરતી પાછી મીડી થઈ કોક દીર્ઘદષ્ટિવન્તાએ બાધેના એક ન્હાનકડા પાળાએ મહારાણીની કેટલાં ચે ખેતરવા પૃથ્વી મીડી કરી છે.

૧૬, આ નાટકમાંનું એકે પાન કે પ્રમંગ ઐતિહાસિક નથી. છતાં જોમન પગીની પ્રતિમામા લીમડી રાજ્યના ત્હાગના રખેવાળ મળપગીની કે આકરાનાણુ માયના વેણુછોડતા ખેડબ્રહ્માના કેમગ મુખીની હાયા જણુણુદારાઓ કદાચ જોશે ખાખચોકના ખાખીમાં લક્ષ્મન્ન સગોટધારી ખાખી મોહનદામ બાવાનો પડછાયો કોક પગખન્દ' પારખને વળંગ તો -પ્રધાન ભાવે-નામે ને ગુણે પેલી ચોરવાડની ચારવાટિકામાથી વીચી લીવેલો અંજનીજયો છે એ અથોખ્યાપુરીના પદિવારજી રામચન્દ્ર દત્તા, વજાગ એ રામચન્દ્રજીનો દત્તમાન દત્તો પર્વત છે વજાગનો ન્હાનેરો ભાષ આક્ષર-કેમધી-જમા ભણી આવેલા, પ્રજાસેનક થનાના કાડવન્તા પાયેક રાજકુમારોને હુ ઓળખુ છુ. પૂરે ચ્હડયો વોકળો તગતી ને આમાશિખરે ચ્હડી ખેસતી છગોરાળાના આમાનાડિયામાની આખારખેવાળજી બાળકીની ક્ષણુપરિચિત રૂપરેખા મુગર્ષના દિન્દુ સ્ત્રીમડગના ને ભગિની સમાજના ત્હારના મન્ત્રણીજીઓ વીજળીમા કદાચ શોધજે ગામની પરવાડે ચધને રેલગાડી દોડે, ત્હારે અંજનપાનાથી ગામકુ ધડીક જગે, અને પછી પાછુ ગામ જાણે ઉઘી જાય; એ તો સદુએ દોગુ લોકદર્શન છે પૂર્વમા કે પશ્ચિમમા ગામડાં ને રાહેરો બધે ચે મગખા-ધાટફેર ખરો, જાતફેર નહિ જેવો ધની આણિયો મુપકુ સાંમેલુ ચારણી વેલંજુ ધોમકણ આપણા ગૃહઉલોગોની ગૃહિણીની એ સનાતન સાધનસામગ્રી અને કુવયોગિનીની કુટુંબસેવાના શ્રમમદિમાની

મ્હારી લેખમાળા ૧૯૧૬ માં છપાઈ હતી (સંસારમન્થન, પા ૫૧) વડવાનો ને વનના આમન્ત્રણનો રામ ધરની ૧૯૨૨ ના ઓગસ્ટમાં લખાયેલા છે જ્યાં-જ્યાં ન્થતમાંના શત જીવ શરદ અને એક જવાબા જલે તુજ નેનનમાં એ ગીતોની પેન્સિનરેખાલિના પાનિયાઓ પછવાડે ગોપિકાની વિચારણાઓની નોંધ ૧૬-૧૨-૧૩ ની કાગ્યેલી આજે એ વાચુ છુ ગોપિકાની લાવના જ્યાં-જ્યાં ન્થતમાંની છે જ્યાં-જ્યાં ન્થત '૧૨ માં લખાયુ ને '૧૪ માં છપાયુ હતું ૧૯૧૦ થી ૧૯૨૦ ના દાયકામાના કટલાએક અનુભવો અભિનાયો ને લાવનાઓની, ત્હારે દોઢેના માણેના કલ્પેનાની આ નાટકમાં આછીપાતળી કે ઘેરીગાઢી કૂલ્લગૂથ લીએ છે પછી એમાં નવનવા રંગો નથી પૂરાયા એવુ નથી મન્થન આમતે વર્ષે વર્ષે નવી કુપગો, નવા મ્હોર, નવી માખો પ્રગટે છે એ સર્વસુવચ અનુભવ છે

૧૭, પૃથ્વીનાં પડમાં દરિએ અખેપાત્ર મૂકેલાં છે, ટોપને ને ટોપને લેતા એ અખૂટ મ્હોરો દરેક વર્ષો ઉપર વડવાણ કાંપમાં પ્રાણી ક્ષક પરિપદ મગી હતી સૌરાષ્ટ્રી ગણી મ્હને પ્રમુખપદે મેવાન્યો હતો કુતુ હતું કે ધરતી માતા એ આપની હોય ત્હા ચાર માની તથા ગોષે રહેને જડે છે દિન્દનો મ્હોટામાં મ્હોટો ગ્રામઉલ્લેખ મૃધિકલા જે મ્હોટામાં મ્હોટો મિન્તદાર મૃધિકાર છે મૃધિકાર પદ્ધતે છે તે વાચક જગત જમે છે હમણાં વાચુ કે પ્રજામતાક રચેમ્ને મૃધિકલા સુધારીને પૃથ્વી કનેથી પાચ ગણું ઉત્પલ સીડુ જમીન મહેમુન ઘટાડાવવાનો જુમેય થાય છે, પણ ૫૦-૬૦ વર્ષના આયુષ્યમરમાં એ જેતરે પૂરું ખેડયુ નથી એવાઓ નિન્તે ખેડૂત કલાવે છે । બને પણ મહેદા ઘટાડાવવાનો જુમેય કરના જમીન ઉત્પાદ વધાવવાની જુમેય મોંમાં એ ભાગની કાં થતી નથી । દિન્દમાં એકરે ૬૫૨ મેટ્ર થકે પાકે છે, જાપાનમાં એકરે ૧૫૦૮ શેટ્ર થકે પાકે છે ૨૦ ટકા મહેસવપટાડાથી ખેડૂતના કાડના ભગશે । કે રચિયાએ

છેલ્લી પંચવર્ષોમાં લીધેલા ૨૭૫ ટકા ઉત્પન્નવધારાથી ખેડૂતનાં ખર્ચા ઉભરાશે ?

ખેડૂત રાજા ! ધરતીને મીઠી કરો, ને એકના ચાર માગી લ્યો.

૧૮, પણ ધરતીને મીઠી કરવાને જોઇશે મીઠા મહેરામણ. મીઠા જળના મહેરામણ સંભરવાનો મન્ત્રોચ્ચાર આજીસ-પચ્ચાશેક વર્ષ પૂર્વે સૌરાષ્ટ્રે સંભળાતો; હમણાં એ શબ્દ સમાધ ગયો છે. સમશેર હીરો માનવી અને ધરતીને પાણી એ પ્રાણુ છે. સૌરાષ્ટ્રમાં ગાગડિયા બહુ ગાળે છે, ને ગાજી ગાજીને વહી જાય છે. વર્ષોવર્ષ ને વર્ષો પૂર્વે એ દીડેલું; અને ત્હારે કહેલું કે બાવીને બાળતા રવ. આજા ખાચરે બાદર બાંધીને જસદણને પાદર યોજન વિશાળું આલણસાગર કીધું છે એવાં યોજને યોજને નદીઓનાં સરોવરો કરો; ઝાલાવાડ ગોહીલવાડ હાલાર લીલી નાથેર સમા લીલાંછમ થશે. અમરેલીની નદીને બાંધી છે, પણ સરિતપાળ પૂરાઇ ગઇ છે; અને તેથી નદીનું સરોવર બનતું નથી; માટે પાળરેતી ગાળ માગે છે: જે મધરાતે નદી વચ્ચેના લકેશ્વરનાં મંદિરદ્વાર ઉઘડાવીને મધ્યરાત્રીની ચન્દ્રિકામાં ઉઘાડા આલ નીચે ખાખીમુખેથી પહ્લાનન્દજીનાં હિન્દી બજનો સિતારીના કણનાદ સંગાથે સાંભળ્યાં હત્યાં એ અવસરના અમરેલીના મુલાકાતપ્રસંગે અમરેલીવાસીઓને એ હકીકત કહી હતી. સાંભળ્યું છે કે આજે યે પરિરિથતિ ત્હાં એની એ જ છે. અને છેલ્લો પ્રસંગ હતો ગઈ વર્ષમાં. ગયે વર્ષે ઓગસ્ટ માસમાં મુંબઈથી વળતાં પ્રેમાનન્દનગરીના આજના સાક્ષર રત્ન શ્રી રમણલાલ વસન્તલાલ દેસાઈને ત્હાં નવસારીમાં એક દિવસ ઉતરવાનું થયું હતું. કેટલાંક વર્ષોથી નવસારી પ્રાન્તમાં વર્ષોવર્ષ ઉજવાતો ગ્રામમુદારણનો ઉત્સવ ત્હાં ત્હારે ઉજવાતો હતો. પંડિત જવાહીરલાલ ત્હારે કહેતા કે ધરડી ડાથીઓ ગ્રામોદારણની વાતો કરે છે ! જાપોરે જેએક વાગતાં નવસારી ઉતર્યો, અને ઉતર્યો ત્હારે જગરે ન હતી કે ઉત્સવમાં જવાનું છે. ચારેક વાગતાં તો ઝડપીને મરોલી લઇ ગયા. મરોલી ગયે ત્હાંના ડાપેલા

ગામનિવેશનમાંથી જળધુ કે સાગરકાંઠાના એ ગામડામાં ખારા પાણીના કૂવા ધણા હતા, મીઠા જળનો કૂવો એક જ હતો, ગ્રામોદ્ધારણીને પરમ મન્ત્ર, ધરતીને મીઠી કરી વસુન્ધરાની મીઠપ માણવાનું ચક્રવર્તી સૂત્ર ગામલોકને વળી ત્યાં કહ્યું કે ખારી ધરતીને મીઠી કરવાને મીઠા પાણીના કૂવા જોડાવો.

કચ્છના રણમાં હો કે ગુજરાતની કુંજોમાં હો, મીઠડાં જળ તે જીવન છે.

કવિધર્મ મન્ત્રોચ્ચારનો છે. મન્ત્રોચ્ચારમાંના સત્પાસત્ય અનુસાર પ્રજાજન પંજી મૂલ મૂલરશે.

૧૬, ગામપંચ, પોળપંચ, લોકપંચ એ કાંઈ નવયુગની નવસંસ્થાઓ નથી. પાલવાસી (Nomad) દશામાં યે માનવકુળમાં લોકપંચ હતાં. ગામ વસ્યાં ત્યારથી ગામપંચ બન્ધાયાં છે. ૧૯૨૨ ની સાલ હતી, અને અમદાવાદના ત્યારના સાહિત્યરસિયા ને સુજનતામુવાસી કલેક્ટર મિ. ચેટફિલ્ડ સાથે એકદા વાતચીત ચાલતી હતી. એમણે કહ્યું: ગ્યુનિસિપાલિટિ પ્રિટિય કાવદાનું ફળ છે, કામદો એણે પાળવો જ નોંધવો. ઉત્તર વાળ્યો કે એ અધૂરા પ્રતિદામ છે. સૈકાઓથી અમદાવાદમાં પોળપોળના પંચ છે, ધંધાધંધાનાં મદાજનો (Guild) છે, અમદાવાદના નગરશેડ એટલે સહજ મદાજનમંડળના Lord Mayor; અને નગરશેડનો વંડો એટલે અમદાવાદનો Guild Hall, પોળનો કૂવો સમરાવવાને કે પોળિયાના મેડાનું જાપડું સંચરાવવાને વેરો ને નુજિયાં ઉધરાવવાને પ્રયમ પોળપંચ બેઠું તે તિથી અમદાવાદમાં ગ્યુનિસિપલ જીવન છે.

નદીઓ ક્યા દેશમાં નથી ? તેમ લોકસંસ્થાઓની સરવાણીઓ પણ ક્યા દેશમાં નથી ? ગ્રીસમાં રોમમાં બ્રીટનમાં, તેમ જ કપિલવસ્તુ ને કૌરાવ્યીમાં, પૃથ્વીજૂની નદીઓના જેવી. લોકસંસ્થાઓની સરવાણીઓ પ્રજાપ્રજામાં યુગયુગથી વહે છે, એ તો છે પ્રાકૃતિક માનવરવભાવની સર્વગ્રાપી સરવાણીઓ; એ તો છે સનાતન માનવતાના આતમગોલ.

૨૦, વાંચક નરનાર ! આવી આવી જીવનકથનીઓ તો નહિ, પણ હૃદયનામાંના પ્રેરણાકિરણોનાં કંઈ કંઈ આછાંપાતળાં કે ઘેરાં ગંભીર રંગચિત્રામલો આ નાટકમાં નિરખાશે. મદારા એક્ટ કાદંબનિક અન્યમાં કેાઇ પાત્ર કે પ્રસંગ ઐતિહાસિક નથી. પણ અનુભવોને વેગળા મૂકીને કોઇથી ચે લખાયું છે ? અન્યકારોના સ્વાત્માનુભવોનાં તેજઃસ્પર્શકારમાં અન્યોનાં પ્રેરણાકિરણો છે; અને એ કિરણમંડળને ગૂંથી ગૂંથીને અન્યકારો અન્યોને ગૂંચે છે. મહેં તો વારંવાર ઉચ્ચારેલું છે કે હૃવામાં હોય એ હવાડમાં આવે, જીવનમાં હોય એ અન્યોમાં ફલવાય.

૨૧, ઓણસાલ મુંબઈમાં શ્રી પ્રેમભક્તિ વસન્તોત્સવ મંડળે વસન્તોત્સવ ઉજવ્યો હતો; અને એને અંગે પેલો 'અશક્ય'ને શક્ય કરતો, ગીતમાધુરીનું દર્શન કરાવતો, ગુજરાતને ડોલન શૈલી બોલતાં શીખવતો જ્યાજ્યન્ત નાટકનો નાટ્યપ્રયોગ લગવાયો હતો. પ્રેક્ષકવર્ગે ત્હારે પાંચ બક્ષીસચન્દ્રકો નટમંડળને અર્પ્યા હતા. સારી ચે વસન્તઋતુમાં એ નાટકના પડ્યા બોલતા ગોપિકાની ભાવના ન્હાના ન્હાના રામ ને ભગવદ્ગીતાની પછીની ને જ્યાજ્યન્તના રચનાકાળની છે. ગર્ભ વસંતમાંના જ્યાજ્યન્તના પડછન્દવાએ વીશેક વર્ષો ઉપરના એ ભાવોને પાછા જગાડ્યા, ત્હારની એ વિચારણાઓને વળી વહેની કરી, સુપ્રસન્ન થયેલાં કદંબનાચિત્રોને મચેત કીર્ધા દીપકજ્યોત દીપકજ્યોતને પ્રગટાવે, એમ જ્યાની જ્યોને ગોપિકાની જ્યોતને પ્રગટાવી. સ્વભાગભરમાં હામડામ સ્વલ્પવિભૂતિઓ વેરાયેલી છે. એમાંની કંઈક પાખડીઓ વીઝેલી મદારી અનુભવછાબમાં પડેલી હતી. એ પાખડીઓને પછી યથાશક્તિમતિ કવિતાકલાના સોનાડેરી તારોમાં ગૂંચી ગૂંચીને, પ્રથમ આંકડા પડ્યા પછી બાવીસે વર્ષે, આજ આ નાટક ગુજરાતના કરકમળે ધરે છે.

શ્રી પ્રેમભક્તિ વસન્તોત્સવ મંડળે ભજવેલા જ્યાજ્યન્તના નાટ્યપ્રયોગે ગુજરાતને આ નાટક અપાવ્યું છે.

ચેતો પૂર્ણિમા, સં. ૧૯૮૧

ન્હાનાસાલે દલપતરામ કવિ

અનુક્રમણિકા

અર્પણ: સાધુપુરુષ અમૃતલાલ સુન્દરજી પઢિયારને	પાર્શ્વ ૭
પ્રસ્તાવના	૯
પાત્રો અને સ્થળકાળ	૨૬
પ્રવેશક, વસન્તપંચમી	૨૭
અ ક ૧ લો, આળાવાડિયામા	૩૪
અ ક ૨ જો, વનચોકને વડે	૫૪
અ ક ૩ જો, સરોવરિયાના આરસચોટે	૭૬
અ ક ૪ થો, રામનવમી કે સીતાનવમી ?	૯૮
અ ક ૫ મો, અક્ષયતૃતિયાના વનહિન્ડાળા	૧૧૩
ગીતમાળા	૧૪૧

ગોપિકા

પાત્રો અને સ્થળકાળ

સ્થળ: રામેરિયાની સોમ

કાળ: વસન્તપંચમીથી અક્ષયતૃતયા

સ્ત્રીપાત્રો:—

પુરુષપાત્રો:—

ગોપિકા

તારણહાર

વીજળી

ખાખચૌકના ખાખી

આશા

જેઠન પગી

કેસર

વજાંગ

ડોલર

પર્વત

વસન્તળા

ગામેઠ

મોહિની

વામનરાવ

સહિયરવૃન્દ, ગામચોક, શુભાસ્તો, લોકમેદની વિ. વિ.

નેપથ્યમાંનાં અદૃશ્ય સચ્ચક્રપાત્રો

સાધુકુંજની સાધ્વી

દેશના રાજવી

મુંબઈની ચોકાણી

મુંબઈના ચોક

મહેતીજી

પ્રવેશક

વચનપંચમી

(વાદળી ઉતારીને પાથરી હોય એવું સરોવર લહે-
રિયાં લેતું હતું. એના પાળબાખ્યા બાટે ઘટાપક્ષ-
વલખાતું રામભેરિયું ગામ ઘટાગળાઓમાંથી
ઝળકતું; રહામા કાંઠાની નહાનકડી ભૂશિરો ને અખાતોને
આરે આંખાવાડિયું ડોલતું; અને આંખાવાડિયાની
એક ભૂશિરને અણીઅણે વેલીજવા લીલા વાંસની
પર્ણકુટ્ટી હતી. આધેના એ સરોવરઅખાતના
મુખદારે ગામલોકનું સનાતન વિશ્રામધામ—સ્મશાન—
ભૂમિ હતી, ને ત્યાં સમીપમાં ખાખીનો ખાખચોક
હતો. દેવોવાનમાં દેવર્ષિનું દેવમંદિર હોય એમ
ખાખચોક વચ્ચે ટેકરીમાથે ખાખીની છત્રી ઉભેલી
હોતી. પ્રાચીન દુનિયાની અડધી ઉંઘતી—અડધી
યોગસમાધિની પરમ શાન્તિનો રામભેરિયું નેહ હતું,
સ્થવારના પહેલા પહોરનાં તેજ ત્યાં વરસી રહ્યાં
હતાં.

• રામભેરિયાના અન્તરિક્ષમાં એવે સહસા શબ્દબાણ
ફેંકાય છે.)

આજે વસન્તની પચમી, વસન્ત ટ્યો !

(એ ગીતટફકે રામેરિયાનું વાતાવરણ ખગમળી
હૈયું વિજનતામા વસતી જમી

જાલસૂર્યની મુખકાન્તિ ઝીનતો ઝીલતો યૌવન-
પ્રભાવી એક પરાક્રમપુરુષ પર્ણકુનીના પર્ણદારે
આવીને ઉભે છે, જલે મ્હોરેલી આખાડાળ ઉતરી
ઉભી. એનાં સાદાં વસ્ત્રપરિધાનમાં સુખડતા ને
તેજ છે એની મુદ્રામા યુગનો પ્રતાપ છે એની
કીકી સગેવરને પી જતી રમે છે, ગગનમડળને
વાચતી એની આંખો દિશાદિશાને ઝીલતી ઉમડે
છે કેક એને આભાવાડિપાનો અડખમ કહેતા
મટાજળીમા ઘસતે આવતું રહવારનું એક સૂર્યકિરણ
એના લાગ્યદેશે તિલક કરતું
દિશાઓની ઝાડીઓને સોધતો સોધતો)

ગામકોકિલા ટહુંકી

(આમમ્હોગના મનો વાચતો વાચતો)

હું શું થોડું છું અહીં ?

(દષ્ટિપાતે ધરતીહૈયાનાં ઉડાણ ખોતરતો ખોતરતો)

જગતની જડીબુટ્ટી દૂડું છું

(લાડકી બાળપુત્રી સમી એક વાછડી ઉછળતી,
આલિંગતી, અગુલિઓને આટતી ઝાઝર ઝમકાવતી
રમતી આવે છે એની દૂધઉજળી કંઠાળે કમળ
પાંખડી થી હાથેગી ફેરતી લીલી કુપળોનું ઝૂમખુ
મુખમા અર્પી કલાગરી પુત્રીસમી વાછડીને પાછી
પર્ણકુનીની છાયામા પાહે છે.)

જમના મુખમાંથી ઝડપીને જવાડી'તી.

દીપડાની દાદો બેઠી'તી,

નહોરના ખંજર વાગ્યા'તા.

કોક કહેતા જીવન હોલવાયાં છે.

ઘાબાજરિયાં બાંધી ઘાવ રૂઝાવ્યા.

પુત્રી જેવી પ્રેમળ છે;

બાણે પ્રજાપ્રેમની ઉજળી જ્યોત.

(ફરી વળી ગામકોઠિલાનો દિસાગાજન્ટો દહકો આવે છે.)

આજે વસન્તની પંચમી, વસન્ત દયો !

(વિચારલહરે ચઢે છે)

આપણી તિથિઓમાં ચે

અજળ ભર્યા છે કવિતા ને ઈતિહાસ.

આજે બેઠો રામેરિયાનો વસન્તોત્સવ.

રામેરિયાને આંખાવાડિયે મ્હોર પ્રગટયા.

(દહેલતો દહેલતો અમરાષ્ટ્ર નીચે જાય છે.)

ઓક્ષર્દમાં નથી લણ્યો

એ ભણું છું આ આંખાવાડિયામા.

ઓક્ષર્દમાં આંખાવાડિયું જ ન હતું

(કળાયેલ મોરલાઓનું વૃન્દ આવતું હોય એવી

• ગામનાળાઓ વસન્તગીત ગાતી ગાતી આવે છે.

સદુએ વૈજ્યન્તી વનમાળાઓ પહેરેલી છે. અન્ત-

રિધના મૌનમાં સદસા શબ્દસકિત જ્વલાય છે.
આગળ આગળ એક સદિયર પાલવછેડાનો પાયરો
રંગફૂદડી ફરતી વસન્તગીત ઝીલાવે છે, સદિયરવૃન્દ
એ વસન્તગીત ઝીલે છે)

આજે વસન્તની પચમી, વસન્ત લ્યો !

જગતે ઝીલાય દેવના અમી, વસન્ત લ્યો !

વેલે વેલે ફૂલ્યા ફૂલડા, વસન્ત લ્યો !

નયને નયને તેજ ઉધડ્યા, વસન્ત લ્યો !

કિરણો પ્રકુલ્લી કળીઓ થયા, વસન્ત લ્યો !

નવતા પરાગ પૃથ્વીમા વહ્યા, વસન્ત લ્યો !

સજીવન ફેરે છે ફૂવારીઓ, વસન્ત લ્યો !

દેવર જે છાટી જગતકમારીઓ, વસન્ત લ્યો !

આત્માની પાખડીઓ ફરફરે, વસન્ત લ્યો !

ટાડલે બેસીને મેના તરવરે, વસન્ત લ્યો !

આગણુ અજવાળા ઉતર્યા, વસન્ત લ્યો !

હૈયાના રંગ હેઠે નીતર્યા, વસન્ત લ્યો !

છાગ ભરી આવી રસમાલણી, વસન્ત લ્યો !

ટહૂકે વૈતાલિણી 'વસન્ત લ્યો,' 'વસન્ત લ્યો !'

(આજા આજા ઉડતા ઝોળા પાડતો સદિયરસાથ

અમરાઈના વસન્તમ્હેરમાં નવ જી

ઉમતા સૂર્યમડગને પ્રકુલ્લ કો કમળપાખડી નિહાળી

રહે એમ નિહાળતો નિહાળતો)

આંખા
વાડિયાનો } : એની આંખડીમાં છે જગતની જડીબુટ્ટી.
અડખંગ

(વડલાના ચડ જેવા ખાખચોકના ખાખી માર્ગે
નીકળે છે. આંખાવાડિયાનો અડખંગ એમને નિર-
ખીને ચંભે છે, વન્દે છે, ભણે સુજનતાએ વૈરાગ્યને
વન્દના કીધી.)

ખાખચોકના } : ચરણવન્દના હુમારી.
ખાખી } કલ્યાણ હો દેશછત્રનું.

આંખા
વાડિયાના } : દેશછત્ર છે મેઘ ને આલ.
અડખંગ } : જગત સુખી તો છે ને ?

ખાખચોકના } : મીઠા જળના લોક પાળા આંધરે
ખાખી } એટલી ધરતીની મીઠપ માણશે.
મીઠાં જળને વરસાવે છે વિશ્વંભર,
ને એના પાળા પાળવે ગામલોક.
ઘાંચો પૂરાવી, મારગ સમરાબ્યા આજ.
રામના મારગ હોય પાજ જેવા.
જેવી હાથની રેખાઓ, એવા રામના મારગ.
જય સીતારામ !
જીવન એ યજ્ઞ છે; ઉજવજો.

(વનના રાજ જેવા ખાખચોકના ખાખી વિચરે
* છે; ડાવતો ડાવતો પાછળ વૃક્ષવિશાળો પડખાયો
યે સંચરે છે

પેલો આંગાવાડિયાનો અડખગ ટહેલતો ટહેલતો
તળાવતીરે જાય છે, જળપગયારે નિહાળતો ઉભે
છે; સરોવરજળની લહરીઓ મળે છે; લહરીએ
લહરીએ નાયતું કિરણ નિરખી રહે છે.)

એ કિરણ અલાય
તો જગતની જડીબુટ્ટી અલાય.
એ છે સરવાણીનું કિરણ.

(નાવકુ હોઠી, તરણીને આડી, સરોવરના મધ્ય-
દેશે આરસઓટો છે એ બધી વિચરે છે. એ
આરસઓટો એ જળવિદ્યારી રાજદંસનું સમાધિ-
ધામ હતું, જતાં જતાં મધપૂડા જેવું એવું હૃદય
વસન્તઠહકાર મણુગણતું.)

આજે વસન્તની ધંચમી, વસન્ત દયો !

(હાજમીથી વેરાયેલા ફૂલ જેવી પાછળ પડી
મયેલી બે સદિયરો આવે છે જતી તરણીને નિહાળતી)

કેસર: ડાહર ! દાધારંગો દીસે છે કેક.
કંહારેક મારગના કાંઠા વીલે છે,
કંહારેક ધણમાં જાય છે,
કંહારેક હળે જૂતે છે,
કંહારેક આડ દોપે છે,
કંહારેક સમાધિ માંડે છે
સરોવરિયાને આરસઓટો જમને.
કહે છે આજ ઉતારીય,

કહે છે રતનખાણુ ખોળું છું.
અઠવાડિયું-પખવાડિયું અલોપ થાય છે;
બાણે ચન્દ્રમાએ અન્ધારપછેડા ઝોઢયો.
ઉત્તરાયન પછી આંચો છે.

ડાહર: એને પગલે રામેરિયામાં ઉગે છે
અન્ધારિયાં ને અજવાળિયાં આજ.
એ છે તરણીનો તારણહાર;
એ છે પુરુષોમાં પુરુષોત્તમ.

કેસર: મોખરે હતાં તે પાછળ પડી ગયાં.
સહિયરો વન બીણુવા લાગી.
દોડવું નથી; પણ થાંથાં મા થાવ.

(જાય છે.)

અંક પહેલો

—x—

આંખાવાડિયામાં

(કાષ્ઠક મધૂરી જેવી ડાળે ચઢી બેઠી છે, કોષ્ઠક વડવાઈઓ ઝાંઝી દોચકે છે, કાષ્ઠક બેઠડીએ વગગી વસન્તકૂદડી ફરે છે, એમ સદ્વિચરસાથ વસન્તરંગે તરે-તરવરે છે

ઉપવનની દરિયાળી ડાયા સૌને રેહરેશે વસન્ત-દીપ્તિ પૂરે છે)

હેસર વસન્તબા ! નામ તો વસન્ત છે,
ને વસન્તકૂદડી આવડતી નથી ફરતા ।

(હસતાં હસતાં)

વસન્ત તે ત્હમે ? કે આળામજરી ?

હાલર એ તો મુંબઈથી આવ્યા છે •
આરોગ્યની ચોધમા

મોહિની: દિલનાં કે દેહનાં ?

કેસર: એ જૂદાગરા બહુ આવડે તહમને.
અમારે તો દિલ તહેવો દેહ.

મોહિની: વસન્તબાને ચે આવડે છે વસન્તનૃત્ય.
કામરૂં દેશના શિખરેયા શિખરે છે.
અહીં તો આબ્યાં છે જો-ઓવાને.

ડોલર: (લંબાવેલા બોલના ડંખ વાગ્યે પ્રકૃતિસદ્ગજ વિવેક
ક્ષણેક વીસરીને)

તો જરા આઘાં ઉભો, જોવાયે.

(સ્વગત) બાણે રાણીબાઈઓ આવી !

(આસન) નગરમન્દિરોમાં વડારણો રાસ રમે

તો બૂલી જાય નગરલોક ઘડીક

જગતનાયનારીઓને ય તે.

એ હીંચ, એ હલક, એ અંગમરોડ,

એ ફૂલના ચોરસા—

(કેસર અંગાથે વસન્તફૂલની ખેલતાં ખેલતાં)

એમને આવડે શહેરોના નાય;

આપણા રાસ રમતાં ન આવડે.

મોહિની: Skin beauty. (સાંભરી આવ્યો દમે છે.)

કેસર: એટલે શું ! વસન્તબા !

વસન્તલા: ગવરનેસને સેક્રેટરી

Skin beauty કહે છે,

ને એમ ચ્હીડવે છે કચ્હારેક કચ્હારેક

Skin beauty એટલે

રૂપ નહિ, ઘાટ નહિ, દેહછટા નહિ,

નખરાના નાચ ને પાઉડરના પોલિથ

કેમર: બહુરૂપીને રંગે છે એમ ?

(વસન્તકુદરી દરતી સદિયરોના, તેજભરી ઉડતી
વાણીઓ મમા, પાલવછેડના અમરાધર્મી ઉડી
ગહે છે જાણે મોરવાઓ ધૂમણે ચ્હડ્યા
એક આબાસિખરેથી સખ્દ આવે છે, આત્રપક્ષીમાં
એના પડ્યા પડે છે)

વસન્ત !

ગોપિકા: વીજળી ! શુ માડયું છે તોફાન ?

વીજળી: ઘટાઘટામા જગાડું છું પડયા

ગોપિકા: દેયાદેયામા જગાડને વસન્તપડયા

(સદિયરસેનાની મૈન્યસ્વામિનીને સખ્દટકાર
ગાળે છે)

ભવ, વનને વીંચો,

ને પાલવ ભરે

આજે કૂલગેદોના ગલોલા છૂટે

આશા: ગોફળથી ચે અધિકી વાગે છે
ફૂલની ગેંદો તો
ગોપિકા ! હાલ આપીશ-ન વાગ્યાની ?

ગોપિકા: બે-બે તો છે હેયાઢાલો
કમખાની ને પાલવછેડલાની.
બે હેયાઢાલો ત્હારી વીંધાય,
તો તો, જાણુજે, ગઢ ઘેરાવાનો.
આંખાવાડિયામાં જા, આશા !
આવશે કોક ત્હારા ચે મનના મહેમાન.

આશા: (જતા જતાં મનમાં આલોચતી)
મ્હાંથી હોય આલનો થાંલ આંખાવાડિયે ?

(મદિયરોના પાલવ સાળુ ને હૈયાં પ્રકુસ્તાવતી
ને અગોમાં ઉમગ જગાડતી એક વસન્તલદરી
વાવ છે કોપલ સમું કલ્સોપતું સદિયરવૃન્દ વનમાં
વિચરે છે
પાંખડીમાં પાંખડી પરોવી હોય એવી અંગુલિમાં
અંગુલિ પરોવીને કેમ ને ડોલર વસન્તગીત શુન્તી
! સધાવે છે)

વાયા વસન્તના વાયરા રે

(વસન્તના અને મોદિનીને લઈ ગોપિકા પૂર્વ
દિશો જાય છે)

મોદિની: આ અવળી દિશા તો નથી ને ?

ગોપિકા: હવે એ અવળી દિશા ?
કે આથમે એ ?

વસન્તબા આ વનછોડને કોણ વાવતું હશે ?

ગોપિકા એ તો ધરતીના ફૂલડા
એને ભગવાન વાવે—
ધરતીને સરજી છે તે વાવે

મોહિની (જરાક યહેરી હાક અને હથકાથી)
ધર્મના બહેમ શીખવશે આ એવઠાક
વણુવાવી વસુન્ધરા ક'ઈ
પોતે તે આપતી હશે ફૂલડા ?

(મ્હોરેલી આગાહાજ જેવો હાગમે મજરી
ડાલાવતો વજ્રમ આવે છે. વનવેલી જેવી ગોપિ
કાને નિરખી મ્હોર્યો-પ્રકુલ્લો થાય છે)

વજ્રગ કપ્પડા ચાલ્યા ? ગોપિકા !
વનવાટે ફૂલડું નહિ ઉગે કે આજ

ગોપિકા ગોરસ લઈને ગોપિકા
ચાલી વેથવા કાન્ને (પ્રાચીન)

વજ્રગ ખીજી ચરણ આ ગાતી,
હેયું દઝાડશે કોકરું
તુ વેચતી નથી જીવનના જળ,
લહારી તો પરણ છે-પરણ

ગોપિકા ને વજ્રગ ! વનરમણા મૂકીને
તું કપ્પડા ચાલ્યો વગરો વીધતો ?

વજ્રંગ: ગાર્મ ગોડાવ્યો છે કૂવો,
ત્હની વજ્રંગે ઠરવી છે વાવ;
કે વગરદોરે પાણી પીએ વટેમાર્ગુ.

ગોપિકા: કૂડેને કે ત્હારે ચે પરળ માંડવી છે.
મોરલી વાજે, વજ્રંગ !
મોરલીના એકએક બોલે
મંડાશે એકએક પગથિયું.
વસન્તભાની છાબ, જલ,
ભરી આવ વનમાંથી.
ગેડીદડાનો સામનો આપે છે;
સજ્જ તો છે ને ?

(વસન્તરાણીનો આઘાધીન વજ્રંગ વસન્તભાની
ફૂલમનોદારી ને પદ્મવનાબુદ્ધી છાબ ફે છે, અને
કમળનાળ સગી અશુભિએ પરાવીને ગોપિકાને દેહ
દેશે આખડી પાથરતો ઉભે છે.

ગોપિકાના મુખની ઠળ હવડી જાય છે, ને વન-
વગડે ગીત રોજાય છે)

ભમ્ભરિયા કૂવાને કાંકડે. (પ્રાચીન ચરણ)

સ્હાંત પડી, ને ધીરી બોલતી રે

મોરલી ભમ્ભરિયા કૂવાને કાંકડે;

મોરલીના ગીઠા ગીઠા બોલ રે

મોરલી ભમ્ભરિયા કૂવાને કાંકડે.

આલતાંની પાગુ બોલતી રે

મોરલી ભમ્ભરિયા કૂવાને કાંકડે,

મોરલીના બોલ અણમોલ રે
મોરલી ભમ્ભરિયા કૂવાને ઠાંકડે.

છોગાળા! છનિલીને છેડ મા રે
મોરલી ભમ્ભરિયા કૂવાને ઠાંકડે;
ઘેરે ગંભીર એનો ઘોર રે
મોરલી ભમ્ભરિયા કૂવાને ઠાંકડે.

મોરલીના બોલ ઘૂમે આલમાં રે
મોરલી ભમ્ભરિયા કૂવાને ઠાંકડે;
ઘૂમે મ્હારી આંખડીના મોર રે
મોરલી ભમ્ભરિયા કૂવાને ઠાંકડે.

સરોવરજળ યંબી ગયાં રે
મોરલી ભમ્ભરિયા કૂવાને ઠાંકડે;
યંબ્યા મ્હારા દેવાનાં નીર રે
મોરલી ભમ્ભરિયા કૂવાને ઠાંકડે.

પડતી મુઝ્યા એ યંબી ઘડી રે
મોરલી ભમ્ભરિયા કૂવાને ઠાંકડે;
ઘંબ્યા ઘડી વસન્તના સમીર રે
મોરલી ભમ્ભરિયા કૂવાને ઠાંકડે.

શ્દાંજ પડી, ને મૂઝ આપમ્યા રે
મોરલી ભમ્ભરિયા કૂવાને ઠાંકડે;
મુઝારી તેજ ફેરી ફોર રે
મોરલી ભમ્ભરિયા કૂવાને ઠાંકડે.

જાઝાં કીધાં, ન વાળ્યાં વળ્યાં રે
 મોરલી ભમ્ભરિયા કૂવાને કાંઠડે;
 સંકોર્યાં ન જાય ચિત્તચકોર રે
 મોરલી ભમ્ભરિયા કૂવાને કાંઠડે.

વજ્રાંગ: જાઉં છું, ગોપિકા !
 કૂવાનો કરીશ ભમ્ભરિયો કૂવો,
 ને છોડીશ ત્હાંથી ભમ્ભરાઓની હારમાળા.
 હંજો નહિ હો ! જાળવજો.

(વમન્તજાની કૂલજાળ્ય ભરવાને વનમાં જાય છે.
 જતા જતા)

(સ્વગત) ગામમાં ને સીમમાં
 એની હાકલ વાગે છે;
 જાણે રામેરિયાની રાણી.

મોહિની: કોણ છે એ ?
 જાણે કોઈ પુરુષાતનની પ્રતિમા.

ગોપિકા: એ છે રામેરિયાનો વજ્રાંગ.
 રામેરિયું આવારણું લે છે નિત્યનિત્યે
 એ ઉગતા બાળાજોગીનાં.

મોહિની: ને ત્હમે ચે જહાદ્દર ખરાં, હો !
 એકલાં ધૂમો છો આવા વનવગડે.
 અમથી આમ ન કરાય.

ગોપિકાઃ અમારાં તો વગડાનાં ધણ;
વાઘ મળે ત્હોં યે શીંગડે પડેવિયે.

મોહિનીઃ Free loveની પૂજારણી યે
આમ વિચરતાં શરમાય શહેરોમાં.

ગોપિકાઃ લેશે આ પોપણું ?
કરમાયું નથી હજી.
રહો; વસન્તબાને અંબોડલે પડેલું.
(કમળપાન સુનો મધારડી ઉતારી પોપણું પરીત
ગોપિકા વસન્તદુલ્હે ગાયનાયે છે.)

તારણા રે ! આવ મ્હારે અંબોડલે.
મ્હારે અંબોડલે,
હંઉ દાસ ચાટેચોડલે;
તારણા રે ! આવ મ્હારે અંબોડલે.
આજ મ્હેં તો અલક અલક મોતીડાં પડેવિયાં,
મુખડાના બલક બલક બ્યોતિઓ ઝોરિયા,
નેવનખને રનેદરાજ સ્વામીને પધરાવિયા.

એકલો મા આવનો,
તું આવજે સનેડલે;
શાગુ છાતું ના તમિ,
રમ અમરને ટોડલે.

તારણા રે ! આવ મ્હારે અંબોડલે
તારણા રે !

(વસન્તળાની વેણીમાં પોવણું ગૂંથે છે ને આશિષ
દે છે.)

ચન્દની જેવાં ઉજળા રહેજો,
સતીઓ જેવાં મુન્દર થજો,
ને જગત બધાયને છતજો !

મોહિની: (સ્વગત) આમ શેઠ ફૂલ પરોવતા-મુંબઈમાં;
શેઠાણીની સન્મુખે પરોવતા,
મ્હારાં શુદ્ધમાં પરોવતા.
દુનિયાના રંગો ઉપટી ગયા આજ.
ખીંછ બળ ખિંછાવવી પડશે.

(એક ઉંચી ડાળાએથી ફૂલ વીણતાં વીણતાં
છેલ્લો ખોલ સાંભળી ગયે)

ગોપિકા: શું કહ્યું ? શેની બળ ? મોહિની !
દુનિયાના રંગો ઉપટી ગયા ?
સરોવરના સાધુ કહે છે કે
પૃથ્વીના રંગો છે સનાતન.
આભના રંગો બૂંસાય,
તો પૃથ્વીના રંગો બૂંસાય.

વસન્તળા: (આંખડીમાંથી કૌતુક નીતરતાં નીતરતા)
કેણુ છે એ સરોવરના સાધુ ?

ગોપિકા: એ છે તરણીના તારણહાર.

મોહિની: અરે! ચેલો—ઓળખ્યો અડળંગને;
આંખાવાહિયાનો દાધારંગો
અડધેરોઠ ગાંડો હશે ખરો?

જરા—

(મસ્તકે અંચુલિ દાખવી મૌનબોલ બોલે છે.)

આલની પાછળ જોવા ભય છે,
પૃથ્વીનાં ફેયાં વાંચવા મથે છે.

ગોપિકા: એ તો દેવ છે રામેરિયાના.
એને પગલે વન મ્હોર્યા.

(એક આંખાની ઉંચેરી અટારીએ આંખડી પગોવીને)

વીજળ ! વરસીશ કે વાદળમાંથી ?
મ્હોરના મરવા થયા છે ત્હાં.

વીજળી: (દેશ જેવી આંખાચિખરે બેડી બેડી)
વડબોર જેવજેવડા થયા છે.
તૂરા લાગશે—તૂરા;
ભેસવી રતના આંખામ્હોર જેવા.

(આંખાની અટારીએ બેડી વિજળી મરવા વરસે છે.
એમના એક, એક આંખાડાલે અધડાછને, મોહિનીની
મુખ્યભોત જેવી નાકદાંડીએ વાગે છે. મોહિની
લાલચોળ થાય છે, ચખ્ખો બરેલુ મૌન મ્હોં ધુમ્મા
જેવું ફેલે છે.)

ગોપિકા: હિંગળોક ઢોળાયા કે શું સુખડે ?
 માર્યા નથી મરવો કાંઈ તાકીને.
 વીજળ વરસી વસન્તનાં ફેરાં.
 અન્નણ્યાના રોષ શા ?

(ખરતા તારા સમી વીજળા આંબેથી ઉતરી
 સન્મુખે ઉભે છે.)

વીજળી: ગોપિકા ! નાઈ છું.

ગોપિકા: પણ ક્યાં ?

વીજળી: સાધુકુંજની સાધ્વીને છાંયડે.
 અઠવાડિયુંક રહીશ ત્યાં.

ગોપિકા: ચાળા તો છે નિત્યે-એ ય ત્યાં રહેવાના.

(ઉચ્છ્વપંખિણી સમી વીજળી વનમાં ઉડી જાય છે.
 દેવાભાષેથી વાંસળા કહાડી અધરે ધરે છે, કાપલ-
 મીઠા બે દહકાર ગોપિકા બોલાવે છે.)

ગોપિકા: વેરાયેલું વસન્તધણ પાછું વળ્યું મહારું.
 પાલવછેડલા બરાયા ને સહુના ?

મોહિની: ફૂલછાબો રાખતાં હો તો ?
 -રૂખાળી, મનોહારી, રગબેરગીલી ?

ગોપિકા: અમારે તો પાલવછેડલાની હેયાછાબો.
 વસન્તલક્ષ્મીથી હેયાં બરાય
 એટલે જગત છલ્યાં.
 -આશા ! વધ્યું ને ?

(તેજછાયાના અટાપટામા થઈને આવતી)

આશા: વસન્તવાછડીઓ વળી આવી સહુ ?

કેસર: આશા ઉગી આજ;
ગોપિકા! આશા ઉગી.

ગોપિકા: આશાની છે અમરવેલડી;
સદા ય ઉગે સૌની હૈયાક્યારીએ.
—હેં આશા! ઉગી આજ ?

ડોલર: આશાને વનમાં મળ્યા પર્વતરાજ,
જાણે વનનું શિખર ડોલતું આનંદ્યું;
ને આંખને ઉછાળે હૈયાં મૂલબ્યાં.
વૈજયન્તી વનમાળા ધરાવો
પછી વનફલની.

ગોપિકા: પછી થયું શું ?

કેસર: પછી શું થાય ?
રામેરિયાનું વન વૃન્દાવન થયું.
કૃષ્ણચન્દ્રે બંસી છેડી,
ગોપિકાઓએ રાસ ગાયા,
વન જગાડયાં;
સહુ વનખેલ ખેલ્યાં;
એક-એક ગોપી ને એક-એક ગોપ.

ગોપિકા: પણ કહો તો ખરાં
શાં શાં ગાયાં જીવનનાં ગીત ?

ડોલર: અમે નથી ગાયું, બા !
આશાએ ગાયું છે તે ગાય.

ગોપિકા: આશા ! શાં શાં આંખ્યાં આશાગીત
ગોપ ને ગોપિકાઓની આંખડીઓમાં ?
અહીં ચે છે સમેરિયાની ગોપિકાઓ.
ગવરાવીશ ત્હારું આશાગીત ?

આશા: (પાણીમાંથી નીતરતી પોયણો જેવી લલ્લમ દેખતી)
કેણે કેણે ગાયાં નથી
આયુધ્યનાં આશાગીતો ?
આવો; અને બૂલ્યાં હો તો લણો
આત્માના આગમના એ બોલ.
આવો, કેણુ થાય છે નણુદલબા ?

ગોપિકા: પર્વતરાજની હું બહેનક.
લાવ; બોલ દે; ગાઉં.

આશા: ડોલરના સૂરમાં સૂર પૂરજો;
કેસર મ્હારા બોલમાં બોલ પૂરશે.
ગાવ, વનઘેરેયણો ! ગાવ.

(ડોલર ને ગોપિકા વસન્તગીત લેખાડે છે. આંખા-
વાડિયાને પાદડે પાદડે ગીતબોલનાં ફિરણો જઈ
ડંબે છે, ને ત્હાં વસન્તપ્રભા પ્રગટાવે છે.)

ડોલર ને } : વાયા વસન્તના વાયરા રે.
ગોપિકા }

(વનની ડાળીઓ સમુ ડાલતું ને લહેરખડે સય
કાતુ સહિયરવૃન્દ વસન્તભોવ ઝીલે છે.)

સહિયરવૃન્દ: વાયા વસન્તના વાયરા રે.

ડાલર ને } પૃથ્વીએ પલવટ પાયર્યા રે,
ગોપિકા } સૂરજે મરડેલી કાર,
રે લાભી મોરી !

વાયા વસન્તના વાયરા રે.

(કાવલ બોલે ને કાકિયાઓ ટાળે મળે, એમ
આખાવાડિયામાથી ગોપ ને ગોપિકાઓ ટાળે મળે
છે ગોપમંડળ બસીઓ છેડે છે, ગોપિકાઓનો રાસ
બમે છે)

કેસર ને } બોલે છે દીકીની કાકિલા રે
આશા } વસન્તના કલશોર,
રે નવલલબા !

વાયા વસન્તના વાયરા રે.

ડાલર ને } વેલે વેલે ફૂલ ઉઘડ્યાં રે,
ગોપિકા } પાંખડીઓ લહેરે ભાય,
રે લાભી મોરી !

વાયા વસન્તના વાયરા રે.

કેસર ને } કિરણોમાં ઉમ્મની માધુરી રે,
આશા } જો જો ! કુપળ ના કરમાય,
રે નવલલબા !

વાયા વસન્તના વાયરા રે.

કેસર ને } : 'કેવડિયે ગૂંથી છાબડી રે,'
 ગોપિકા } એવાં સહિયરોનાં રૂપ,
 રે ભાણી મોરી !

વાયા વસન્તના વાયરા રે,

ડોલર ને } : જેવાં આ તેજ વસન્તનાં રે,
 આશા } એવાં ઉઘડશે અનુપ,
 રે નણુદલભા !

વાયા વસન્તના વાયરા રે.

કેસર ને } : ચન્દની ચમકે વસન્તની રે;
 ગોપિકા } આંખડલી અનય,
 રે ભાણી મોરી !

વાયા વસન્તના વાયરા રે

ડોલર ને } : ધીરી પગલીના પરિમળે રે
 આશા } પાલવડો હોલાં ખાય,
 રે નણુદલભા !

વાયા વસન્તના વાયરા રે.

કેસર ને } : વાંચો ભાણી ! ઉરના ઓરતા રે;
 ગોપિકા } ભાજો ભાણી ! અમ ભાગ્ય,
 રે ભાણી મોરી !

વાયા વસન્તના વાયરા રે.

ડોલર ને } : જેવો પૂનમનો ચન્દ્રમા રે,
 આશા } જેવા સોહાગીના સોહાગ;
 રે નણુદલભા !

વાયા વસન્તના વાયરા રે.

કેસર ને } : અજબ રસેશ રાસે રમે રે;
ગોપિકા } આયુષનાં અમૃત પાય;
રે ભાભી મોરી !

વાયા વસન્તનાં વાયરા રે

ડોલર ને } : જીવનજગવતી આ પર્વણી રે,
આશા } મોંઘેરાં મન મૂલવાય;
રે નણદલખા !

વાયા વસન્તનાં વાયરા રે.

ગોપિકા: વસન્તના વાયુ વાયા,
ને પાંખડીઓ ફરકાવી જધીઓ.
જાળવજો હો ! પરાગ વેરાઈ ન જાય,

ડોલર: વેરાયેલાં વસન્તધણ પાછાં વળ્યાં
ગોપિકાના ગીતટહુકે.
પાલવછેડલા તો ભરાયા ને સૌના ?
ગોપિકા ! જઈશું ને ?

ગોપિકા: વાછડીઓ વળી આવી વનમાંથી ?

(મોખરે ગોપિકા જંસી વગાડતી ચાલે છે, અને
સહિયરના સરમાં સર પૂરતો સહિયરસંઘ પાછળ
પરવરે છે. સહિયરસેનાના જંસીઓલે આંખા-
વાડિયું કલ્લોલી રહે છે.)

વસન્તખા: જળતરંગથી ચે મીઠડી બોલે હો !
જળતરંગ ને પિયાનો ટન્ ટન્ બોલે છે;
એમનાં ટપકે છે મીઠાં ટપકાં;
વાંસળીની છે અખંડ મધુરપધારા.

(વસન્તસેનાને પગલે પગલે સંચરતો સહિયરસંપ.
પર્ણશાળાના વનચોકમા આવે છે.)

ગોપિકા: આજે છે આંખામ્હોરનો ઉત્સવ
સૌને મળીને આઝમંજરીઓ ?

આશા: દેવને વધાવવાને
એ એક છે અધૂરું.
વન બોલ્યાં ને મ્હોર્યાં,
ને તેજનાં વાગે છે બાણ.

ગોપિકા: તો વધાવ ત્હારા ઉરદેવને
આઝમંજરીઓના ઢગલે ને ઢગલે.
સાફે ચે આંખાવાડિયું વેડજે.
નહિ વાગે પછી વસન્તનાં બાણ.

(ભુવભુવમોલસમો એ બોલ બોલાયો—ન બોલાયો
ત્હા તો અંતરિક્ષેથી તારલા ખરે એમ આંખાવાડિ-
યાની ડાળે ડાળેથી વસન્તછાટલે છટાયેલો એક
એક વસન્તોત્મવિયો ખરે છે. કોઈ નિજ પત્નીને,
કોઈ નિજ પ્રિયજનને, કોઈ નિજ બહેનને, કોઈ
નિજ પાડોશજનને આઝમંજરી અર્પે છે ને વન્દે છે.)

મોહિની: ઓહોહો ! આ તો Love's Ambush જાણે !
ઘેરૈયાઓએ ઘેરી લીધી
વસન્તવિહારિણીઓને

(આગેથી મંજરી ઉતારી ગોપિકા તારણદારને
આપે છે. અડવાડિયાઓનો દાબેલોછદિલો પ્રશ્ન વિવેક
મર્ચાદા ઉલ્લસીને એવે સહસા ઉભરાઈ પડે છે.)

ગોપિકા : રામેરિયાના દેવ જેવા

આપ કંઠાના છે ગોપ ?

તારણહાર : આપના દેશનો જ ગોપ છું.

જગતની જડીબુટ્ટી ચોધું છું;

મધુતિલીલાનાં શાસ્ત્રો સહુવાને આપ્યો છું.

(વન્દન વન્દતા વીરોના, પતિઓના, પ્રિયજનના,
પાડોશીઓના વસન્તરંગી સાક્ષીઓમા વસન્તવિ-
હારિણીઓ વસન્તગીત ગાતી ગાતી, છોગલાંઓની
સગાથે બીજાં વસન્તછોગલાં સમી, ફૂલકલગીઓ
પરોવે છે સદ્વિચરવૃન્દની ગીતધારા અખંડ ગાજતી
રહે છે.)

આજે વસન્તની પંચમી, વસન્ત દયો ।

(આગળ વસન્તગીત ગવરાવતી વસન્તવિહારિણીઓ
અને પાછળ વસન્તગીત બીનતા વસન્તધેરૈયાઓ—
એમ રામેરિયાતી વસન્તધેર આબાવાડિયામાંથી
મામ બહુ વળે છે; જાણે વનમાથી વસન્ત વીણી
વીણી ગામમા વાવવાને પરવર્ધો ।)

ઝોહિની : આવું આવું શિખળું કાણે આમને ?

અમારા તો લગામમાં ન રહે

મનના ઘોડીલાવછેરા આમ જેલંતાં.

ગોપિકા: સાધુકુંજની સાધ્વીએ શીખવ્યું કે
 વસન્તોત્સવ આંખામ્હોરનો ઉત્સવ છે,
 મહુડાંમ્હોરનો ઉત્સવ નથી.
 તેથી સાધુભાવે જ ઉજવાય
 ઇવનના વસન્તોત્સવ.

(જાય છે. પાછળ આંખાવાડિયાને પાંદડે પાંદડે
 વસન્તગીતના બોલ જઈ વસન્તપડથો પાડે છે.)

આજે વસન્તની પંચમી, વસંત દયો !

(પર્ણકુટીના મુખદારે ઉભા રહી, જતી વસન્તસેના
 પાછળ દષ્ટિપાત નાખતાં નાખતાં)

આંખા
 વાડિયાનો } : ગોપિકા એટલે પ્રકૃતિની પુત્રી.
 અડખંગ

Vallabhee Ramjee.

આંક ખીંતે

વનચોકને વડલે

સીતારામ !

જય સીતારામ !

(ગમનની ઝાલરોને ડાલાવતો જોખનનો શબ્દ
ગાળે છે વડલાનો ગુબજ ધીર કરે છે, પડ્યો
પાડે છે, અને પાદડે પાદડે આનેખાય છે એ
જગતદામ્પત્યનો જય

વનધેરૈયાઓની બે ધેરા પરસ્પર વન્દી ઉભે છે)

ખાખચોકના } ઉજળી છે આજ, જોખન પગી !
ખાખી } ઠીક જામ્યો છે આ લોકમેળાવો

જોખન પગી અલેકના ખાખીને જય સીતારામ.

હા, બાપણ ! છલકાય છે સમૈયો

આજે શિવરાત્રીનો સામનો,

સમેરિયું ને સોમેરિયું એવું છે ગેડીદડે.

ખાખી: ખરું વડલો ઈતિહાસ બોલે છે.

મ્હોલ્યા રંગ ભાંમશે કે આપણા ? . . .

પગી: ત્હારે તો ઉડતા પંખી ગાલતા'તા.

ખાખી: દશેરાએ રાજઘોડીલા શુ

તું શરત ઘોડયો'તો,

ને જોખન જીત્યો'તો;

એ જૂલાયા નથી થતકાળ.

પગી: જીંદગીની જીતો શે જૂલાય ?

ખાખી: આજે એ જોખન છે એનું એ જ,

જોખનનાં જતન નથી એટલાં.

(વાકી સેધીએ વરણાગિયો એક આવે છે.)

ખડુ જોઈ નાંખી આવી રમતો

આજે રમવાનો છું ને

અમારે મુંબઈમાં તો

દોજ રમાય-વારે ને તહેવારે

સારા ભારતની ઘેરે રમવાને ઉતરે.

ગામોટ: વામનભાઈ ! આજ ખેલશેને ?

વામન: અરે ! છોકરીઓ ખેલશે-છોકરીઓ.

સ્ત્રીસ્વાતન્ત્ર્યનો યુગ આવશે,

ત્હારે છોકરીઓ એ રમશે ગેડીદડે.

મેઘજી: અમારા ગામડાગામે તો

આથમ્યો નથી એ યુગ

પાન ને ફૂલ જેવાં વીરવીરીઓ

જેતરોમ લેજો હારે વીણેલણે,
 ને મન્દિરચોક્ષમાં નિર્જાન્ત જેલેરમે,
 અટયા ગામોટ ! આંખાવાડિયું કપાય છે ?

ગામોટ: સાંભળ્યું છે ગનેહને.

આ સુખી આબ્યા, પૂછોને જાણુન્દાને.

મેઘણ: સુખી ! આંખાવાડિયું કપાય છે ?

સુખી કહ્યું કોણે પણ ત્હમને ?
 જાણે છે કિયો એ જાણ ?

મેઘણ. વાયરા વાત લાબ્યા છે
 કે આગગાડી આવે છે,
 ને આંખાવાડિયું કપાય છે

સુખી આગગાડીને પાવે સીમ જાગશે.

મેઘણ. પણ માક ઘસડાઈ જશે,
 ને મોંઘવારીનો જુગ બેસશે—મોંઘવારીને.

(મેઘણના બોલે જોમન પગીના કાન સંજવળે છે,
 પગી મેઘગજીર મુદાએ ગાળે)

પગી: મેઘા ! શી વાતું હકિત છે ?

મેઘણ: વાયરા વાત લાબ્યા છે
 કે આગગાડી આવે છે,
 ને આંખાવાડિયું કપાય છે

(એવે તારણદાર મારગે નીકળે છે, તારણદારને
 સૌ વન્દે છે, મારગ આવે છે.)

પગી: આ ભવમાં ? કે આવતા ભવમાં ?
 રામેરિયાનો એક એક જણ
 છે આંખાવાડિયાનો એક એક આંખો.
 પ્રથમે જણનાં લોહાં કપાશે,
 ને પછી કપાશે આંખાવાડિયું.
 વડુવાઓનાં વાવેલાં અજેપાત્ર
 ઢોળી નથી નાંખવાનાં.
 આંખાવાડિયું ગામનો રસભંડાર છે,
 વરસે વરસે ગામપીરસણે પધારે છે.

વીજળી: મેહુલો ગાજ્યો રામેરિયાનો;
 પડધા ઘટાઘટામાં પડશે
 જોખન પગી ! જોવાને આવ્યા છો ?

જોખન પગી: ઘડપણે સૌને સાંભરે
 જીવાનીના જંગ.

(માથે હોમલાં, કાનોમા હજારી ગોટા ને હૈયા
 મેવડમાંથી લટકતાં રેશમકૂમતડાળી વાસળીવન્તો
 ગામવરણાગિયો આવે છે દલકી વર્ણોનું જીવા-
 નિયાટોણુ એ ગામવરણાગિયાને ઘેરી વળે છે.)

ગામોટ: આવ્યો ચેલો અદકપાંસળી.

જોખન પગી: ગામ હોય ત્હાં ઉકરડા ચે હોય
 મેલ ધૂવો-મેલ; મનના મેલ;
 આપણા ને સહુના.

એકે } એક ગીત થાવા ઘો-એક.
જીવાનડો:

ખીલો } તમ લલકારે રામેરિયું જીતશે; લલકારો.
જીવાનડો.

(લોકમોજની લહેરા એને દેખે મહીને ગીત
યર્ષ વરસે છે.)

ભર્યું ભર્યું છે તળાવ,
હો રાજલ ! ભર્યું ભર્યું છે તળાવ;
હલકી હેલે હીંચતાં એનાં નીર,
હો રાજલ ! આવજો:
એ નીરની હેલે હીંચત રાજલ ! આવજો.

(ગામવરણાગિયાને લોક ઝાડવે-ઝાડવેથી કુંપળે
મારે છે.)

નીરને ઠાંઠે નેહ,
હો રાજલ ! નીરને ઠાંઠે નેહ;
જમણે મહારો વાસ છે નેહને વીર,
હો રાજલ ! આવજો:
એ નમણું નમે છે નેહ, ત્હાં રાજલ ! આવ;
લીમડે મૂકેલ મોર,
હો રાજલ ! લીમડે મૂકેલ મોર;

ગરવી એની કેકા ગાજે છે ગણીર,
હો રાજલ ! આવજે,
એ મોરલાના મીઠા ન્હોતરે રાજલ ! આવજે.

જોખન પગી: એલા જોખનવન્તાઓ !
ઘણા ઓળંગવાના છે ઘાટ.
જાળવજો જોખનની ભરતીને.
જોજો ઓસરી મા જાય
નિર્મળું રાખજો જોખનનું જોમ.

(વનચોકના ઘટાવેરને એક આરે સોમેરિયાની
માતાઓ બહેનો પત્નીઓ સમર્પાદ ઉભેલ છે, ને
વનરાજવી વડવાના ગીતની કૂવારાધારાઓનાં
રગછાટણા વનપેરૈયાઓને છાંટે છે.)

કે વડલો વનશોલાનો રાજવી રે,
કે વડલો સાયરસરને તીર જો !
કે વડલો ઘટાગુફાઓથી ડાલતો રે,
કે વડલો, મેઘ શો, ઘેરગમ્મીર જો !
કે વડલો ગુણુગરવો મોરભતો રે.

સોમેરિયાનો }
ઘેરસ્વામી: } સીતારામ ! સફ સજો.

(ઘેરસ્વામીની સન્મુખે સોમેરિયાની ઘેર દાર
બાધી ઉભે છે, હાથમા ધારિયા સમા ગેડિયા છે.)

થાળામાં પાણી છે ગીઠડાં.
હાથ ધૂવો, પગ ધૂવો,
ને સજ્જ થાવ સામના ઠાળે.
ધીરા સો ગરબીર.
પડધમ વાગશે વનચોકમાં.

(વેરાતા ધણુ જેવી સોમેરિયાની ઘેર વેરાય છે,
મારગનો ચાક ઉતારવા, સંજળ થવાને નાથ છે.

રામસેનાના સેનાનીઓ સમા રામેરિયાના ને
સોમેરિયાના નળ ને નીલ, અંગદ સુગ્રીવ ને
હનુમાન, વડલાની ને ચોકધેરાવાના વૃક્ષરાજેન
ડાળીએ ડાળીએ ચ્હડી બેઠેલા છે કાષ્ટએ સાખાને
ઘોડો પવાણ્યો છે કાષ્ટ વડવાષ્ટએ હાથે છે
કાષ્ટ ડાળીએ ચૂલે છે કુદરતની હરિયાળી ગગ-
અટારીઓમાથી માનવનયનોની હૃદિધારાએ
વનચોકમાં વરસે છે

વડધેરામા ઉભેલા સ્વામાસધનુ ગીત છે
ચ્હડે છે)

કે ચાર-ચાર માંડી દિથાઓ દિગન્તમાં રે,
કે ચાર-ચાર માડયા ખડ આ લોક જો!
કે ચાર-ચાર મારગ વનવન વીંધતા રે,
કે સહુના સંગમ વડને ચોક જો !
કે વડલાની કુપળીએ વેદ ચારે લખ્યા રે

(સિંહાળને પગલે તરણીનો તારણુદાર લોકસં-
ધને આરે આવે છે)

તારણુદાર: વડલો એટલે ગામનું નગરમન્દિર,
ચોખંડનો ને ચોદે લોકનો ચોક.
જગનું જોખન ત્યાં જોલે બાય,
પરખનાં પાણી ત્યાં સહુ પીએ

(રણુણુ રમ, રણુણુ રમ, રણુણુ રમ—
બાળપડખમચીની એવે પડખમ રણુકે છે, રામેરિ-
યાની ને સોમેરિયાની ઘેરા વનચોકમાં ઉતરે છે)

ગામોટ: મેઘા ! વજાગ ક્યાં ?

મેઘણ: એ આવે—થડમાંથી, ગેડિયો ધૂમાવતો,
બાણે વડનું બીણું થડ ।

(સાવજને પગલે વજાગ આવે છે રામેરિયાની
ઘેરના હરણુકા આદેશ માગતી આખટીએ વજાગને
વન્દે છે.)

વજાંગ: રામેરિયાસોમેરિયાનાં એક છે સરોવરનીર.
સોમોરયું બેઠું છે સાવજધરે,
ને રામેરિયું બેઠું છે રામધરે
સાવજધરાનાં પાણી પીએ છે સોમેરિયું.
રામેરિયાની છે રામસેના;

એક છલ્લે સાયર ઝોળંગે
 જોજો, પાળ પાળવજો, વીરલાઓ !
 —ત્યો, વામન આ ગેડિયો !

વામન (ગેડિયો લેતા લેતા)
 જાહુ જોઈ નાખ્યા આવા ખેલ
 સોરઠમાથી આવ્યા'તા મુળઈમાં
 સિંહના પાડોશી માણાવદરિયાઓ
 કાઈ કાળ ભરતા'તા—કાઈ કાળ !
 જાણે દીપડા ઉછળ્યા !
 વગડાઉ હતા, વગડાઉ

ગામોટ મુળઈ એ પહેલાં વગડો ન્હોતો ?

(અવળી ગેડી આવી વામનરાવ સિંહનો મોર
 કરે છે)

વામન સ્ત્રીસ્વતંત્રતાનો યુગ આવશે—

ગામોટ પ્રથમે પુરુષસ્વતંત્રતાનો યુગ
 તો જમાવે, વામનરાવ !
 ગોવાળ વિના ગાયોને વગડે વળાવશે ?

(રણુણુ રમ, રણુણુ રમ, રણુણુ રમ
 ૫૩૫મ રણુકે છે રામેરિયાની ને સોમેરિયાની

બસીઓ વૃક્ષઘટાઓમાથી બોલે છે
 ગેડીદડો જામે છે, ગામઝીઓનું ગીત પણ જામે છે)

કે વડલાને ગોખ કાઢ કોકિલા દહૌકા કરે રે,
 કે વડલાની ડાળીએ મોરલા જૂએ ને !
 કે વડલાને છાયડે તપસી તપસ્યા તપે રે,
 કે ગોપ કે વાસગી વાતા જૂલે ને !
 કે વડલાની જાળીઓ જૂલજૂલામણી રે !

(ફટાકડા ફૂટે એમ ફટાફટ ગેડિયા ગાજે છે
 મધ્યદેશે વજાગ સેનાપતી સમો ધૂમે છે સોમેરિ-
 થાનો ઘેરસ્વામી પર્વત દડૂલો દોટાવતો રહામે
 આવે છે જાણે લવ ને કુશ રહામરહામા અથ-
 ડાવા એક મોટ ઔર અને પર્વત પાળ વટાવત,
 ત્હા વજાગ આડો પડ્યો ગેડીને અર્ધઅન્દ્રે દડો
 ઝડપી લીધો, રહામે પૂરે દડૂનો દોટાવતો ભાગ્યો,
 લગામવાળ્યા તેજ તોખાર સમો પર્વત પાછો
 વળી વજાગ પાછળ ધાય છે

કાડવન્તીઓનો ગીતમવાહ આગળ વાધે છે)

કે ધોમ ધખ્યા, ને પિયાવા માડિયા રે,
 કે પન્થી આવે-આવે, ને જાય ને !
 કે વિસામે ઘડિયેક કોઈક વિરમે રે,
 કે મીઠડા પાણી, પ્રારબ્ધ શાં, પાય ને !
 જોગન્દર વડલો જોગસમાધિમાં રે.

તારણુહાર. (સ્વગત) ખરો ! વનનો જોગન્દર વડલો,
અને અખડ એના સમાધિયોગ—
જુગજુગના એ જોગન્દરના.

જોખન પગી ગાવ, ગાવડિયું ! ગાવ કાળના બોલ.
કવિતજડિયેલ વચન,
જાણે કાંચનજડિયેલ રતન
ખેનડ ! કાળના બોલ બોલો છે.

વજાંગ વામનભાઈ ! શીલ્પને ને ઝડપને
પટ વણુરોક્યો છે સન્નુખે, હો !
ઝડપો, ને પાળ વખોટાવો.

(વામનરાવની બધી વજાંગ દૂલો દોટાવે છે.
દાનો વીજળીવેગ ભેઈ વામન હથથ ભરી
પાછો પડે છે દો દેશવટે જાય છે.)

રણુણુ રમ એક પડથમ વાગે છે અધિ જેલે
ધેરેવાઓની વિશ્રામધડી આખે સદુ જળ ઝાટવા,
તાળ થવા લોકમેલીમાં જાય છે)

વજાંગ: (ભગવાય થયેલો ખિલતાથી જતા જતા)
અરેરે ! સાવ મુંબઈગરા !
ત્હમારે દેહના કિલ્લા નહી,
ત્હમે બાપણિયા વીર મુરખ.
દૂલો દેશવટે ગયો

પટ સાવ વણુરોક્યો હતો.
તહમે તે વામન છો કે વિરાટ ?
મુંબઈ તો વિરાટ છે.

(વામનરાવની દાકની જાણે ધમ્મણુ ધમધમે છે.)

વામન: બહુ જોઈ નાંખ્યા—

(ઉછળતો શ્વાસોજ્વાસ કંઠને રૂંધે છે, શબ્દને
અવરાધે છે. થોડીક વાગ આરામ લીધા પછી)

હાંફ નથી ખેસતી, વજાંગ !
બહલે માગી દ્યો દેકને

(બર્બા બર્બા મેધ સગાયે બીન્ને મેધખડ ઉભો
હોય એવા તારણુદાર ને પર્વત માનવમેહનીના
સરોવરઆરે આધે ઉભા છે. ત્હાથી પૂર્વતે
વજાગને દસતાં દસતાં દાકલ પાડી.)

પર્વત: વજાંગ ! સોમેરિયાને આમ
ન હોય અપમાનવાનું
તરણીના તારણુદાર તો ખેલતા નથી ?
જંગજખ્ખર કે જગત્તધેરના
સામના કાજે રાખ્યા હશે પુરાંતે ?

(વજાગ સમીપે જાય છે; માનવસાગરને કઠિ જાણે
નજી જહાજ ઉભા.)

વજાંગઃ ઝેઠ સાથીદાને ચોધતોતો,
 ત્હા ગામમહેમાને રમવા માગ્યું;
 ને નકારાઈ નહિ મહેમાનની માગ
 પર્વત ! તારજુદાર ત્હારા સમોવડિયા.

પર્વત ના, ના, ત્હારા માધાના ગુગટ

વજાંગઃ ખેલશે, ત્હારી મ્દામે શ્રૂતશે.
 પેલા ગુનછગરા તો
 નીવડ્યા દાગડી પડેલવાન .

સ્થામરહામા વડસ્તંભ સંમા પર્વત ને તારણુહાર
ઉમે છે. ખેલ જામે છે, ગીત વાધે છે.)

કે જાણે ચન્દરવો વનચોકનો રે,
કે જાણે વનહરિયાળીનો યાજા જો !
કે જાણે ધુમ્મટ વનમન્દિરનો રે,
કે જાણે કલ્પવૃક્ષની કેડા ડાળ જો !
કે વડલે ફૂટે ફૂવારા તેજના રે.

પર્વત: (સ્વગત) તારણુહાર આંખો:
'કે જાણે ધુમ્મટ વનમન્દિરનો રે.'

વજ્રાંગ: (સ્વગત) મયદાને પડયો તારણુહાર;
જાણે ક્ષત્રિયવટનો ખેવટિયો;
'જાણે કલ્પવૃક્ષની કેડા ડાળ જો !'

(તારણુહારે દડાને ગેડી મારી તે જાણે ગદા પડી.
પર્વતે ગેડી આડી નાખી. ધનુષ્યદડના કટકા થાય
એમ પર્વતની ગેડીનો કટકો આલમાં ઉડ્યો, ને
દડો પાળ વળાટી ગયો. વનરાષ્ટ્રનો ચોક ગાજી
ઉઠ્યો; રામેરિયાથી ચે સોમેરિયું અધિકું ગાજ્યું,
એ ફટકો હતો ક્ષત્રિયવટનો.

પર્વતે આવી પ્રથમ વજ્રાંગને ને પછી તારણુહારને
વન્દના કીધી

વળી પાછી રમત જામી, ને ગીતે જામ્યું.)

કે લટકે લહેરાવી જગજૂની જટા રે,
 કે પ્રસર્યા મૂળ તે પૃથ્વીપુરાણે ને !
 કે પાદકે પાદકે પગલા કાળનાં રે,
 કે વડલો લાખે ત્રિકાળની વાણ ને !
 કે વડલો વનવનના રાસા લલ્લે રે.

વજાંગ: આજનો ચે રાસો વડલો લલ્લશે.

પર્વત: વર્ષોનાં વર્ષો ગાજશે આજના પડધા.

(પર્વતે પછી ગેડી મારી, દડો ઉછાલ્યો. શિલાપાટ
 સમો તારણુદાર પર્વતની આડે પડ્યો. વજાંગે
 દડો પાછો વાલ્યો પર્વતને)

પર્વત: વજાંગ ! ગઢ માંડયા છે આડા,
 પણ અદરથી ઉડશે હો ! ગલોલો,
 લલ્લે પ ખી પાળ ઓળંગ્યું.

વજાંગ: એ ઘડી કચ્છા કે ઉડતાં પ ખી પાડું ?

પર્વત: જોજો ને લાગજો.

(પર્વત ગેડિયો વોઝે છે. ઉડણુપખી સમો દડો
 તારણુદારને માથે ધર્મ અન્તરિયે ઉછળે છે.
 વજાંગથી વ્દામેક દડો ઉમેરો ઉડતો આવે છે
 વજાંગ દરણુદારને ફેરે છે, ગેડીમોગમાં દડાને ઝડપી

પાડે છે, ને પાયે મૂકી ગેડી વીંઝે છે—જાણે વીજ-
દંડ વીંઝયો ન હોય ! પર્વત વાંસજાળ ઉછળે છે,
પણ દડો પાળ જોળંગી પાર પડે છે.
પર્વત આવી વળી વજાંગને વન્દે છે. ઘેરૂંયાઓ
વડછાંવડે જાય છે, રમત પૂરી થાય છે.)

જોખન પગી: રામેરિયાનો એ અમારો વજાંગ.
ગામપચે ન્યાયજોલ ન ગણકાર્યો,
તો ન ગાંઠયો ગામપંચને ચે.

સોમેરિયા } શો ફાટયો'તો આલ એવડેરાક ?
ના જણુ: }

જોખન પગી: ગામપચે કહ્યું ફૂવો ગોડાવવો છે,
વજાંગે કહ્યું વાવ:
કે દોરી વિના ચે પન્થી પાણી પીએ.

સોમેરિયા } વાવ એટલે ફૂવો ને પરજ ભેળાં.
ના જણુ: } વજાંગ સાચો હતો પછી ?

જોખન પગી: પછી શું ? ગામપચે ફૂવો ગોડાવ્યો;
ને વજાંગે પગથિયાં માંડી
ફૂવાનો કીધો ભમ્મરિયો ફૂવો.

સોમેરિયા } પણ પંચકીધું લાગ્યું નહિ એણે.
ના જણુ: } ગામપંચનાં માન જાળવ્યાં જતનથી.

લેખન પગી જુગ જુગ છવને

તમ જેવા સાચાબોલાઓ

તમબોલ્યો તો છે એ

રાજા રામનો ન્યાયબોલ

પછી ગામચોરે ગામપચ બેઠું

વજગનો ન્યાય તોળવાને

તમરોષુ જ ઉચ્ચાર્યું વજાગે:

‘પચકીધું લાગ્યું નથી, સુધાર્યું છે,

ને સુધારવાનો હક્ક છે સાને’

સોમેરિયા
નો જણુ

} સેકડો વર્ષે જન્મે છે ટોક

એવા અમર વેણનો બોલણુહારો

પછી-પછી પચે શું કહ્યું ?

લેખન પગી પછી પચે માથ બન્ધાવ્યો વજાગને,

કળાયુ ઠે સુધારવાનો હક્ક છે સાને

ને પછી રાસડા બોડાયા વજાગના

સોમેરિયા
નો જણુ

} વજાગ ને ગામપચ જન્મે નામેરી

રામેરિયું છતે જ ને સોમેરિયાને

જેખન પગી: તહમે તે ક્રિયા દેશના છો વતની ?

ઝાડવાંની જીલો બોલે છે

પાંદડે પાંદડે વીરવાર્તા,

એના એક જ છો અબાણ ?

સોમેરિયા
નો જણુ:

} છુ તો આ દેશનો વતની,

પણ ભાગોળે જ બૂલો પડ્યો'તો

દશેક વર્ષો મુખર્ષ રહી આબ્યો;

આબ્યે ગામભાગોળને ય ન ઝાળખો.

આ દાયકામા ગામપલટો થયો છે

એટલો મ્હોર સૈકામા થયો ન્હોતો

—અને આ તારણહાર કોણ છે ?

જેખન પગી એ છે કોઈ કારમા પુરુષ.

જેખની શુક્ર જેવા,

સોમેરિયાના સાવજધરા સમા

એ છે સોમેરિયાના રામ

એની છે વિરાટપગલીઓ.

પ્રથમ પગલે એણે

ફૂત ગણાવ્યા, યાજ્ઞાં સમરાવ્યા.

ખાખ્યોકના ખાખી તગારા વહેતા,

અને એ દેવ પૂરતા—કેલ

એણે જ ગામપ ચને વાજ્યું:

પાઘ પાયે ધર્યો, ને રોપ ઉતરાવ્યો.

પરે પહેરાવ્યો એ પાઘ પછી વનંચને

નો જણુઃ } ને ચેલા ખાખચોકના ખાખી !

જોખન પગીઃ એ તો મતવાલો છે સૌથી અઠકેરો.
 કાલની વાત છે—અઠવાડિયાપખવાડિયાની.
 ખાખીની જમાતે પાળ બાંધી—
 તળાવની ભાગી પાળ;
 વણપૂછ્યે કે વણકરો.
 ખાણઓ વઢયા, ને પાળ ભાગી.
 ખાખીઓનું જુંડ ઉલટ્યું,
 જાણે નળ ને નીલની સેના.
 પલકમાં ભાગી પાળને બાંધી,
 ને વહી જતાં પાણીને અવરોધ્યાં.
 ગામપટેલે ખાખીનો પાળિયો રોપાબ્યો,
 તારણહારે ખાખીને ડંડવત્ કીધા
 તે તિથિએ તારણહારે
 પૂમાડાજન્ધું ગામ જમાડયું
 આંખાવાડિયાના છાંયડાઓમાં.

સોમેશ્વર નો જણુઃ } રમેશ્વર છે જડભાગી કે
 આટઆટલા મોલી છે એના મોડવીઓ.

(રણજી રમ, રણજી રમ પડખ વાગે છે.
 રણસ્તંભ સમા વડવાના થડ સન્મુખે લોહમેદની
 ટાંગે મળે છે
 લોહમેદનીને માથે તારણહારનો ચન્દ્રદંશર
 ગાળે છે.)

ગોપિકા કહ્યાં ?

(રાજરાણી પધારે એમ લોકમેદનીમાંથી તરતી તરતી ગોપિકા આવે છે.)

જયકલગી ધરાવો વજાંગને.

(સનળનાં નીરે નીતરતો વજાંગ ગોપિકાને વન્દે છે, જયકલગી સ્વીકારે છે. મેધ ગાળે એવી લોકમુખ ઉભયની વન્દનયોષણા મળવે છે.)

તારણહાર: વીજળ કહ્યાં ?

(મુખડે કુંકુમશેરડા પાડતી વીજળ લોકચોકમાં આવી ઉભે છે.)

માળા પહેરાવો પર્વતરાજને.
પર્વતરાજની હાર તો હતી
જીતને ચે જીતે એવી.

(દાળી આંખડીએ પર્વતનાં દર્શન કરતી વીજળ પર્વતને માળા પહેરાવે છે; જાણે હેમકૂટે મેનકા ઉતરી ! લોકવન્દ કીકીયારીઓ બોલે છે, બંસી વગાડે છે, પડપો મળવે છે.)

વામન: જાદુ જોઈ નાંખ્યા—

પડખેનો } આપના શાખા ચહેરીઓને
જણુ } બહાલી રમતો કઈ ત્હારે ?
 } બેડીદડો તો ગામડિયાઓને.

વામન' ટેબલ ટેનિસ ને બેડમિન્ટન.

(આખડી મટમટાવતો ગામડિયો વલ્લુરહમનનો
ઉમે છે, જાણે કાપક કોતુકને ભેટો ને સાંભળતો
ન હોય)

રહમન્યા કાંધે, રંગરસિયા !

કે એ શી ચીજ છે ?

(સ્વગત) ગામડિયા શા રહમને ચહેરીના ખેલ ?

(ચામન) ગટાપરકાનો ઉછળતા ફલકડા,
ને પીંછાની ઉડતી કલગીઓ,
ભણે હારજીતની કલગીઓ ઉડી !
બાઈઓ રમે-બાઈઓ એ
શ્રીસ્વાતન્ત્ર્યના યુગમાં—

(સાંભળતું લોક ખાખગાટ દમો પડે છે, જાણે
વટીગમા વડવાનો પાંદડાં વેરાણાં !
રણજી રમ, રણજી રમ, પાપમચીતી પાપમ
વાળે છે, જસીઓ બોલે છે, વડવો ગામે છે
વડવાપરતું મનમઝગ પણ ગાતું બામે છે)

ઓમેરિયાની ઘેર' બોલો રામેરિયાનો—

તારણુહાર: (ઉછળતી વીજળી સા હાય ઉઝા કરી દહાઈ દધને)
 નહી, નહી, જોખનજુલનતાઓ !
 ન હોય એવા વ્યક્તિવાદ.
 સદાસર્વદા જય એકનો જ હોય;
 દેશભાતાનો, જગદંબાનો, આશાપૂરીનો.
 ખોલો આશાપૂરીનો જય !

લોકમેદની: જય, માનો જય.

(આલેક્ટ્રાંતા લોકગર્જનાના પડછન્દવા ગાજે
 છે; અન્તરિક્ષનાં જળ ડાલે છે; ગામવનિતાઓના
 વડલાના ગીતના છેલ્લા સૂર ખોલે છે:)

કે વડલો વનલક્ષ્મીનો રાજવી રે,
 કે વડલો જગવાડીનો ભોગેશ ભે !
 કે વડલો વિધિવાળ્યો છોડ ભાગ્યનો રે,
 કે જગનો વડલો ભારત દેશ ભે !
 કે જગવડલા ! ચોભાવી જગ ચોભજે રે.

વજાંગ: ગેડીદડે તો ભારત જગ છતી આંચું.
 દિગ્વિજયનો ડંકો વગાડ્યો
 પૃથ્વીની પ્રજાપ્રજાના ચોકમાં.
 ધ્યાનચંદ તો છે કોક
 ધ્યાનમસ્ત ભોગન્દર જાણું.
 પવનપાવડીએ ઉઠે છે—પવનપાવડીએ.

તારણુહાર: સાચેસાચ ! ને ભારોભાર !
 ભારત છે ભોગન્દરોની જગનભૂમિ.

અંક ત્રીજો

સરોવરિયાના આરસઓટે

(મધુસૂક્ષ્મા મહોગ્ય પદ્મ સમો, સરોવર વચ્ચે,
 આરસઓટે છે, અને પદ્મપાંખડીએ બેઠેલા ભમરા
 સમો પમયિયાની પાળે આંખાવાડિયાનો અડબંધ
 ત્યાં બેઠેલો છે. મરોવરની લદ્દરીઓ એ મળતો
 હતો, જળરેખાના અપ્પરો પાંચનો હતો; આવન્ની
 લદ્દરીઓ અંજલિમાં ઝીલતો હતો, પાણીમાં પડેલ
 જેના પડછાયા રોષનો હતો સદયા એના
 આત્માનાં ચિન્તાવન મીનમાં ઉભરાઈ સરોવર
 પમચારે પમચાર્ધ રણા)

હો ! દુનિયાં દેવોની ? કે દાનવની ?
 મત્તિ મૂંઝાઈ જાય છે,
 આત્મા જાણે જીવજીવામણીમાં પડ્યો
 ખોલો, જો અમમ્મતા આચાર્યો !
 દુનિયાં દેવોની ? કે દૈત્યોની ?

હાં રે કોઇ ઉત્તર ત્રિકાળનો બોલો,
કે દુનિયાં દેવોની ? કે દાનવની ?

વિશ્વવાંચન્તા ઓ નવમહર્ષિઓ !
આપો ઓ અગમ્યનો ઉત્તર કે
વિશ્વવિભૂતિઓ સુરોની છે ? કે અસુરોની ?
માનવી-માનવીને મુખડે વાંચું છું
અગમ્યની લિપિના ઓ અક્ષરો;
પણ આછા આછા અને અધૂરા.
વિજ્ઞાનના પ્રયોગો બોલે છે,
શાસ્ત્રનાં સૂકતો ઉચ્ચારે છે,
એવા સ્પષ્ટોચ્ચાર નથી વંચાતા
સંસારશાસ્ત્રની અક્ષરજ્યોતના.
—કે નવસંસારશાસ્ત્રની શાસ્ત્રીયતા જ
હજી ભાંખડિયે ચાલે છે ?

(ક્ષાત્ર્યુણી પૂર્ણિમાનો વસન્તોત્સવ ઉજવતા
વસન્તધેરૈયાઓની ધેરગર્જના ગામઘાટે ગાળે છે,
અને રામેરિયાની પાળે પાપપુણ્યની ઝાડવિશાળી
હોળી પ્રગટે છે. વનકિન્નરીઓ સમી ગામગોપિ-
કાઓ ત્હા ગરબેરમે છે, પડતી રાત્રીની આછેરી
ચન્દનીમા ગીતપ્રવાના ચમઠાત્ર વેરે છે. ગામ-
કિન્નરીઓના ગીતે ગગન ગાળે છે.)

વનનાં આમન્ત્રણ આવ્યાં, સાહેલડી !
પુરને મહેલ શી ઉણુપો હથે ?

લીલમલીલી આ કુળે ઘેરાય, ત્હા
 એવી વિરાટની વિશ્વતિ શી વસે ?
 વનના આમન્ત્રણ આવ્યા, સાહેલડી !

(વસન્તની મન્દ મન્દ સરોવરલહરીઓ આવી
 આની આરસઓટાના પાળપમથિયે રમી નય
 છે અને એ એકએક જળલહરી આંખાવાડિયાના
 અડખના હેવામાં એકએક તરંગમાળા જગાડી
 નય છે)

આખાવાડિ સસ્કૃતિમાથી પ્રકૃતિમા આવ્યો છું
 યાનો અડખગ પ્રકૃતિના ચાઓ લણવાને દાજ
 પણ અજળ છે અંહીના અક્ષરો
 ખેતર ઉભરાય, ધરતી છલકાય,
 તોય ખેડૂતના ઠોઠલા છે ખાલી
 સાથેજને ! નદી પ્રગટે ત્હા રહેલી નથી
 તાગી દઈ વહી નય છે ધનનું ઘરણું
 કપરો છે-કપરો આ વગડો વાચવો
 માનવીની આખડી-આંખડીમા વાચતો,
 એવું અજબુત અજબુત વાસુ છું
 પુષ્પપાખડીઓની રેખારેખામા
 સહઅલિગને સરોવરે દલી
 એ દાવમ્વામીની કવાચના,
 એમ એ દોગી ખેચી
 સહઅ પટ્ટીઓ વગાડવી છે મ્હારે

મહારા ઓક્ષકર્ડના શિક્ષણચક્ષુની
 પૂર્ણાહુતિ થશે અહીં-રામેરિયાને ઘાટે.
 શહેરોમાં છે પાઠશાળાઓ ને શારદાપીઠા;
 વનમાં છે શારદાપીઠાનાં શિક્ષણશાસ્ત્રો.
 મહર્ષિઓના પુણ્યાશ્રમો હતા
 પ્રકૃતિસરોવરોની પાળે પાળે.

(ગામઆરેથી નીતરતો ગોતખોલ આવે છે.)

વનમાં ઠાયલડી ટહૂકે, સાહેલડી !
 પુરમાંની મેના તો પીંજર પડી;
 વનમાં ઠો ગોપિકા ગાજે ગગન ભરી,
 પુરમાં પટરાણીઓ રમણે મહડી:
 વનનાં આમન્ત્રણ આબ્યાં, સાહેલડી !

આંખાવાડિયાનો મમ્માદેવીનો કુંઠ, લંઠનમાંનું સરપન્ડાર્ધન,
 અડખંગા: પડછે રામેરિયાનું હિન્ડોળા ખાતું આ સરોવર;
 એ કૃત્રિમ ભાસતાં નથી ?
 આ છે નિઃસર્ગનો કલાખંડ;
 શહેરોના કુટો બન્ધિયાર છે-બન્ધિયાર,
 પેલા કાંગરિયા તળાવ જેવા.
 પણ શહેરના પવને બાણે બાંધેલા;
 વાયરાના વટોળે ન વાય શહેરોમાં.
 અને પેલી વેલીછાથી પર્ણશાળા ?
 શહેરો પત્યરમાં પેલીઓ ઠાતરે છે,

અને એને કહે છે કલા.
 પત્થરકોતરેલી એ તો છે કલાછાયા,
 આ છે અહિયાંનો કલાછલકાટ.
 વનનાં અનુકરણે શહેરો
 મહેલોને ને હવેલીઓને રંગે છે.
 પર્ણશાળામાં સીતારામ રહેતાં,
 વાદ્યમીઠિ ને વ્યાસ રહેતા,
 કોન્ટ્રાપ્ટો કાળસ્વામીઓ રહેતા.
 પર્ણશાળાને પાંદડે પાંદડે,
 આબાવાડિયાને મ્હોરે મ્હોરે,
 કવિતાનાં કિરણો ચમકે છે,
 જેવાં ચમકે છે જળલહરીની કીકીકીકીમાં.

(ચંદનીને ચમકાવતા રાસેશરીઓનાં ગીતકિરણો
 આવે છે)

વનમાંહિ કેસરીની કેસર, સાહેલડી !
 પુરમાં !કરીટીનાં કિરણો સ્ફુરે;
 વનમાં વૈરાગ્ય ને વિલાસ છે સોહામણ,
 પુરમાં સુવર્ણનાં સ્વપ્નાં ઉરે:
 વનના આમન્ત્રણ આવ્યાં, સાહેલડી !

[મસ્તકમાં બાણ વાગ્યા સમુ આબાવાડિયાનો
 અડમ્મ અનુભવે છે. વિચારલહરીઓ પ્રતીક યંત્રી
 બન્ય છે, વાપુલહરીઓ એ આમ જેવી સ્થિતિ

ભાસે છે, બુદ્ધિને જાણે વીજળી વાગી ને મૂર્છા
આવી એ બુદ્ધિમૂર્છા વળ્યે દુનિયાનું મહાસત્ય
એની આખોમાં પ્રગટે છે.)

નરાતાર સાચનું એ ઉચ્ચારણ,
જાણે કે મહર્ષિનો મન્ત્રજોલ,
નિતારેલું ને નીતરતું દુનિયાનું મહાસત્ય:
'પુરમાં સુવર્ણનાં સ્વપ્નાં ઉરે.'
મુંબઈ ન્યૂયોર્ક લંડનમાંના
સોનાના ઢગલા ઉશેટી લ્યો;
પાછળ શાં રહેશે ત્હા આકર્ષણ ?
છાપનિયાથી ચે મહાભયંકર દુકાળ
રામેરિયામાં સોનાના ઢગલા નથી,
ઠામઠામ છે ઉકરડાના ઢગલાઓ;
એ રામેરિયું મુંબઈને જમાડે છે.
વર્ષાની વાદળો વરસી ગયે
હજાર બેડિયાં ઘઉંનાં મોઢલે છે રામેરિયું
મુંબઈનો ભૂખમરો ભાગવાને.
કેટલાં ચે રામેરિયાં ખોળા કાલવે છે,
ત્હારે મુંબઈ આરોગે છે
નિત્યનિત્યની એની ચાકલાણ
ગામડાંઓ ફેરી ન પાઠવે
તો મુંબઈ કાલે ફેરીબૂખ્યું રહે.
નદીઓ સાગરને પોપે છે
એમ ગામડાં ચહેરોને પોપે છે.

પેરીસિયણે માણે છે દ્રાક્ષનાં જૂમખાંઓ.
 એ દ્રાક્ષજૂમખાં પેરીસમાં કેટલાંક ઉઘ્યાં ?
 વૈરાગ્યને શહેરો ઓળખતાં નથી;
 વૈરાગ્ય તો ગામડાંઓનો જ;
 પણ શહેરોના વિલાસો એ ગામડાંપોખ્યા છે.
 પાટલીપુત્રમાં એ નહિ,
 કે ચેરૂસેલમમાં એ નહિ;
 ભગવાન બુદ્ધ ને ભગવાન ઇશુ ખ્રીસ્ત
 જન્મ્યા હતા ગાંધડાઓમાં
 વન એટલે તપોભૂમિ,
 શહેરો એટલે વિલામભૂમિ.

(વસન્તવિહારિણીઓનો ગીતમોલ દોળાય છે.)

વનમાં સરોવર ઘેરાં, સાહેલડી !

પુરના તો કુંડ કંઈ છાછરછલ્લા;

વનમાં શકુન્તલા, ને વનમાંહિ રાધિકા,

પુરમાં તો મુળ્લાનાં કામણ, ભલ્લા !

વનનાં આમન્ત્રણ આવ્યા, સાહેલડી !

(આબાવાડિયાના અડખંજનાં હજિરિયો સરોવર
 જળમાં કાષ્ઠક ચોષતાં ફૂળડી મારે છે એ જળ
 તન્દ્રામાથી જાગ્યે)

આંખાવાડિયાનો પાલવે ફર્યો, હાઈડ પાર્કમાં ધૂમ્યો,
 અડખંજ. પારીસની ઓગીનેઈડમાં વિચર્યો.

નરનારની ઘણીખરી દીસતીવી ત્હાં
 Show-room beauty, '

વજ્રો, અલંકારો, ઠાઠમાઠ,
ને રંગોના ઝોપ કે ઝોધરાળા.

રૂપ શું ઉપટી ગયાં અવનીમાંથી ?
શહેરોમાં સુન્દરી એટલે સભવટ.
કવિવર કાલિદાસ કહી ગયા છે કે
અવન્તીની રૂપસુન્દરીઓ એટલે
નયનોનાં નખરાં ને નાચ.

મુંબઈની, ન્યૂયોર્કની, લંડનની શેઠાણીઓ
આરોગ્ય શોધવાને જાય છે ગામડાઘાટે;
ને ભાતામાં બાધી જાય છે મન્દવાડ.

મહાસંહારક મરકીનો રોગ
લંડનમાં ને મુંબઈમાં જન્મ્યો ન્હોતો ?
આરોગ્ય એટલે સૌન્દર્યનું સિંહાસન;
આરોગ્યને સિંહાસને સૌન્દર્ય વિરાજે.
જેવાં શહેરોનાં આરોગ્ય, એવાં શહેરોનાં સૌન્દર્ય.

વૃન્દાવનની સઘન ઘટાઓમાંથી,
કણ્વાશ્રમની પ્રકૃતિલીલામાંથી,
પૃથ્વીપાવની પંચવટીમાંથી વહી છે
શૃંગારરસની પરમ જગતકવિતાઓ.

સો જૂલિયેટની એક શકુન્તલા,
ને સો શકુન્તલાની એક ગધિકા;
—જે ભગવાનને ચે મોહ પમાડે.

આરકેડિયાની કુજઘટાઓમાં

ગોપકૃષ્ણે ગાર્ધુ ને માણ્યું,
એથેન્સ, રોમ, કે હસ્તિનાપુરમાથી
એ ગીત ગવાયાં નથી હજી.

મથુરામાં હતી કસદાસી કુખ્જ,
ને કુખ્જના હતા કામણ,
શૃન્દાવનને પાદકે પાદકે આલેખાયેલી છે
શધિકાણની વનકવિતા.

કુન્ધટામા ઉજવાઈ'તી રામપૂર્ણિમા;
મથુરાનગરીમા ઉજવાયો'તો ધનુષ્ણંબ.
સંસ્કૃતિ શહેરોને શણગારે છે,
પ્રકૃતિ ગામડાને સોહાવે છે
બોરીબન્દરના કવિતમહેલ ગામડાંમાં નથી.
ખરૂ, પણ બોરીબન્દરની મહેલકવિતા
છે રામેરિયાની વડમાળાના
આછેરા અનુકરણઅક્ષરો.

અડધેરાંક શહેરો ગામડામા જાય
ને અડધેરાંક ગામડા શહેરોમાં આવે,
તો જોગ જામે માનવકલ્યાણનો.
ગામડામા કંઈક પ્રવૃત્તિ પ્રગટે,
શહેરોમાં કંઈક નિવૃત્તિ ઢાળાય;
કંઈક ઝુંબર્ષ ગામડામા આવે,
કંઈક ગામડું ઝુંબર્ષમાં જાય;
સંસ્કૃતિ ને પ્રકૃતિનો મહાસમન્વય
એ છે માનવકૃષ્ણની કલ્યાણલક્ષ્મી.

(વસન્તયન્દનીની ફરફરમાં ગીતયન્દનીની ફરફર
વરસી જગતને અજવાળતી હતી. એ ગીતઅજ-
વાળે આંખાવાડિયાનો અડખંગ અવનવા કાળ
બોલ વાંચતો.)

વન કેરા આંખલા મ્હોર્યા, સાહેલડી !
પુરમાં કટોરાઘાટ કુડાં ઉભાં;
વનમાં જોગી જહાંગીરી માણે, સખિ !
પુરમાં ગરીબીનાં દિલડાં દૂબ્યાં:
વનનાં આમન્ત્રણ આબ્યાં, સાહેલડી !

આંખાવાડિયાનો ઇતિહાસ ! હા ! માનવવંશની કાળકથા :

અડખંગ: જગત્પ્રતિહાસના મૂળાક્ષરો
કાતરેલા છે ગામડાને હૈયેહૈયે.
કાળના અણુદીઠ અક્ષરો
વાંચતાં આવડે તો વાંચો.
ગામડાંનું લોકપંચ એટલે
કપિલવસ્તુ, લીચ્છવી, ને કૌશાંબીનો,
એથેન્સની ને રોમની,
લોકસભાઓનો ગોત્રપુરુષ.
સિન્ધુપ્રજાપુત્રાના મહાનદોનાં મૂળ છે
પેલી માનસરોવરની સરવાળીઓમાં.
અફઘન દીકું એ તિથિએ અંહી—
રામેરિયાનું મળેલું ગામપંચ.
માનવ-માનવમંડળે વસેલી,

લોકપંચ એટલે વિટાન એ ગેમટ;
 પાલ્મેન્ટોની માતાની યે માતામહી.
 અને ચેલો ગામચોરો!
 જગતની જૂનામાં જૂની એ હાઈકોર્ટ.
 ગામડાનો ઠાકોરદારો પહેલો?
 કે રોમનું સેન્ટ પોલ?
 કે કાશીનું કાશીવિશ્વેશ્વર?
 કે સિદ્ધાચળનાં આરસમન્દિરો?
 ઠાકોરદારાની ઝાલર વાગ્યા પછી
 સહસ્રલિંગની વાગી'વી સહસ્ર ઘંટડીઓ.
 ધૂડી શાળામાંથી શારદાપીઠો થઈ.
 'બ્રહ્મવિદ્ બ્રાહ્મણ હોય પ્રભાપુરોદિત:'
 પ્રાચીન શિક્ષણશાસ્ત્રનું એ ચક્રવર્તી સૂત્ર.
 પછીના પાંચેક હજાર વર્ષના પ્રગતિવાદે
 શા શા કીધા સુધારા
 શિક્ષણસૂત્રના એ વિશ્વસત્યમાં?
 કેા સાંદીપનિ અવતરે,
 તેા સ્થાપે શારદાપીઠ
 ક્ષિપ્રાને આરે કે તક્ષશિલાની ખીણમાં.
 કેા શંકરાચાર્ય જન્મે તેા,
 ચતુર્દિશાના ચાર દિશાસ્તંભ સગી
 માંડે ચાર-ચાર વિદ્યાપીઠો,
 ભારતની ચતુર્બુજાઓ જેવી.
 કાલે પ્રજારાજ્યો હતાં;

આજે મંડળમહારાજ્યો છે;
 પૃથ્વીની પ્રજાપ્રજાનું પૃથ્વીપ્રજામંડળ છે.
 એ સૌનાં જનકજનની કોણ ?
 એથેન્સ ને સ્પાર્ટા ને રોમનાં
 પેલાં City States ને ?
 વડોદરાને પાણી પાય છે
 આજ આજવાનું સરોવર:
 પાટલીપુત્રને જ્ઞાનજળ પાતું નાલન્દા;
 હસ્તિનાપુરને જ્ઞાનજળ પાતું બ્રહ્મવર્ત;
 માનવમહેરામણ સમી લંડનનગરીને
 જ્ઞાનજળ પાયાં છે એ શારદસરોવરોએ—
 વગડાવાસી ઓક્ષકર્ડે ને કેમપ્રીળે.
 સરિતાઓનાં મૂળની પેઠે
 સંસ્કૃતિઓનાં યે મૂળઝરણાં
 છે અગોચર દેશમાં વનવગડે.

(વસન્તવિહારિણીઓનું ગીત પૂરે ચ્હડયું હતું;
 અને એ ગીતભરતી દોળાતી હતી રામેરિયાના
 સરોવરપગયારે ને ગામલોકના હેયાકુંભમાં.)

વનમાં તપોવને તપસી, સાહેલડી !
 પુરમાં વણિક કાંઈ વણુજે ખીલ્યા;
 વનમાં તો વિશ્વનો વિહારી વિહારે, ને
 પુરમાં મનુષ્યની ઝાડકે કળા:
 વનનાં આમન્ત્રણ આવ્યાં, સાહેલડી !

(જનપગયારેથી ચન્દ્ર પ્રગટ્યો, અને એ ચન્દ્રદોર
ને જાણીને ગોપિકા આરસઝોટાની શિવાઓમાં
'ચંદ્રી આવી; જાણે વસન્તપૂર્ણિમાની વસન્ત
દેવી પધારી.)

આખાવાહિયાનો કોણ ? ગોપિકા ! તું કંઈથી અહીં ?

અડબંગા:

ગોપિકા: ચન્દ્રનીમાંથી ચન્દ્રમાની સ્થોહમાં.

(ધરતીકંપ મોઝે કણેક આખાવાહિયાના અડબંગા-
મને દેહકંપ ચાપ છે, ને પછી ધરતીકંપની પેઠે
જ સમી જાય છે.)

આંખમાંનું આમન્ત્રણ વાંચ્યું તું વસન્તપંચમીએ
ને નાવડું આવ્યું તેડવાને;
તારણહારની તરણીમાં તરતી આવી.
પૂર્વમાં જો; ઉગે છે પ્રકુલ પાંખડીએ
આજે છે મ્હારે વસન્તપૂર્ણિમા.

આખાવાહિયાનો ગોપિકા ! તું સાચી છે —

અડબંગા: સાધ્વીઓ સદા સત્યમૂર્તિઓ હોય.

ખરું; કવિઓ સંસ્કૃતિઘાટે થે વસતા
પણ વાદમીક્રિ ને વ્યાસના કવિતાપ્રવાહ
જુગજુગ પૂર્વે પ્રગટયા'તા પ્રકૃતિઘાટેથી.
ખરું, શેક્ષપીયર લંડનમાં રહેતા,
ને રેસીની વરસેઘડસમાં;
પણ મરતાં થે મનમ્હોટેરો માધ
મથો ન્હોતો ધારાનગરીએ.

અણુહિલ્લપુરપત્તનના રાજરાજેશ્વરો
 સેવતા'તા દેવસ્યલીનો સરસ્વતીઆરો
 મુવર્ણસિંહાસનો પરિત્યાગીને.
 શીતશુષ્ક સૂરી ને હેમચન્દ્રાચાર્ય
 વાવતા'તા પુણ્યનાં વાવેતર
 શુજરાતની પાટનગરીમાં,
 તપોભૂમિમાં તપશ્ચર્યા તપી તપીને.
 માનાં ધાવણુની પેઠે
 પ્રકૃતિને હૈયે વહે છે સદા
 જગતનાં કવિતઞ્જરણુંઓ.

ગોપિકા: માનવીને મુખડે કવિતા નથી ત્હારે ?

બાવાડિયાનો છે-નિઃસન્દેહ છે

અડબંગ: માનવીમુખડે કવિતાના મન્ત્રોચ્ચાર;
 પણ શ્રી હરિને મુખડે છે અધિકડા

ગોપિકા: અને આ આરસશિલાઓ શેની વેરી છે ?

બાવાડિયાનો એ છે રામેરિયાના ભાગ્યલેખ.

અડબંગ:

ગોપિકા: રામેરિયાની જન્મોત્તરી લખતા હશે.

વિધાતા લાગે છે-વિધાતા દેશના.

—પણ એવા ફળ્યા'તા-એવા ફળ્યા'તા

વિચારલહરીઓના વમળોમાં

કે નાવડું છૂટી ગામપાળે ગયું

એ હીડું ચે નહી ઉઘાડી આંખે.

આંખાવાડિઆનો એવી જૂલો તો રોજ જૂલાને—

અડખંગઃ એ જૂલો ભામ્ય ઉઘાડ્યાં મહારાં

પરમ વસન્તલક્ષ્મી પધારી

મહારે આરસઝોટે એ જૂલપ્રતાપે

તગ્ગી તગવતાં શીખ્યાં લાગે છે ખરાં ?

ઠાણે શીખવ્યું એ ?

ગોપિકાઃ તરણીના તારણુહારે.

લઢમરી તરણીનાં હલ્લેસાંઝો બળી'વી

પગલીમાં પગલી પૂરી

તરાવી લાવી અહીં જળતરણીને

તારણુહારઃ છવનનાં જળે એવાંક છે,

માય તો યોગવામાં માય,

નદિ તો સાગરમાં થે ન મમાય

તરતાં આવડે, એને તારતાં ચે, આવડે

સરોવરની સ્દાગી પાળેથી

કમળ વીત્તી આવે છે

પ્રભાતે પ્રભાતે પૂજા દાગે.

એડે છું જળે પાર્થનું ભાણ !

લશ્ય વીધી પાખું બાળે વજ્રું.

તારણુહાર: કહું ? સાચું કહું ?
 કહું તો સાચું માનીશ તું ?
 દુનિયાં કબ્હારેક ભાસે છે દેવોની,
 ને કબ્હારેક ભાસે છે દાનવની.
 ગોપિકા ! સાંભળ મનની મૂંઝવણ,
 અને બોલ ચિરંજીવ ઉત્તરબોલ.

(આઘશક્તિની સન્મુખે ચક્ર ભ્રમવાન ઉભે એમ
 કંઈક અંગવિલાસમા ઉરવિલાસ ઠાલવતો ઠાલવતો,
 ભાવોભિને દિ-ડોળે ડાલતો ડાલતો, તારણુહાર
 મનમૂંઝવતો પ્રશ્ન પૂછે છે.)

હો ! દુનિયાં દેવોની ? કે દાનવની ?
 હાં રે કોઈ ઉત્તર ત્રિકાળનો બોલો,
 કે દુનિયાં દેવોની ? કે દાનવની ?

હાં રે દિશા-દિશામાં વેણુ એક નાંખ્યું;
 હાં રે કોઈ કહે છે આ મોહિની માધવની:

હો દુનિયાં દેવોની ? કે દાનવની ?
 હાં રે નરનાર પૂછે ગેબને પ્રશ્નો,
 હાં રે જગની મોતીમાળ કેટલા ચવની ?

હો ! દુનિયાં દેવોની ? કે દાનવની ?

ગોપિકા: એહો ! એટલા કાજે જ
 મૂંઝાતા હતા મહારથી ?
 એનો ઉત્તરબોલ તો છે
 પાળીના જેવો પારદર્શક.

(પ્રકૃતિની પુત્રી સમી આભપરા તૃત્યે નાયત્રી
ગગનમંડળ નીચેનું અન્તરિક્ષ વાંચતી ગોપી
ઉત્તર આપે છે.)

હાં રે આભ દેવનાં, ને પાતળ દૈત્યનાં
હાં રે રમતી દુનિયાં સહા ચ છે માનવનીઃ
હો ! દુનિયાં માનવની, માનવની.

હાં રે સહુ સુષુપ્તે ત્રિકાળનો પડધો
કે દુનિયા માનવની, માનવની.

(વેરાયેલી શિક્ષાપાટો ઝાળંગીને ગોપિકા જાગે
આતમવિહારીની છાયામા બેસે છે.

ચન્દની જાગી છે; આલમા તરતા ચન્દ્રમા
મમેા સરોવરનીરમા જ્યોત્સ્નારંગીને આરસ-
ઝોટો પ્રકાશે છે, અને મનોરથનાવડામાં તરતી
તરતી એ વસન્તબેવડી આતમભાવમાં રમતી
આનમદેશે વિહરે છે.)

તારણુહારઃ ને મહર્ષિઓ મથે છે
માનવીના દેવ સજ્જવાને

ગોપિકા ! તું મ્હારી ગુરુ
મ્હારાં ઝોણકુર્ડનાં અધૂરાં લઘુતર
તું પૂરાં દરે છે અંદી

ગોપિકા: ઓક્ષદ્માં ઉગતી'તી આવી વસન્તપૂર્ણિમા ?
 આવી ચન્દની વરસતી'તી ?
 મસ્તકે ને હૈયે ?
 શુભરકુળોની આ કવિતા—

તારણહાર: ઓક્ષદ્માં ઉગતા નથી
 આવા ચન્દ્ર કે આવા સૂર્ય.
 સૂર્યચન્દ્ર ત્યાં ઉગે છે તીરછા,
 બધું તેજમંડળ જ તીરછું.
 સૂર્યચન્દ્ર સમાં જગતનાં મહાતેજ—
 ધર્મધુરંધરો, ઋષિવરો, પયઘમ્મરો
 પૂર્વમાં જ પ્રગટ્યા છે સદા.

ગોપિકા: પણ કરો છો શું તહમે અંહિયાં ?
 નિત્યનિત્યે ? આ આરસઝોટે ?
 સમાધિ માંડો છો ?—સમાધિ ?

તારણહાર: અહીંથી જડશે જગતની જડીબુટ્ટી.

ગોપિકા: અહીંયાંથી ? આ ઉખાડેલીવેરાચેલી
 શિલાઓના ઢગલાઓમાંથી ?
 દુનિયાંપારનું દેખો છો કંઈક.

તારણહાર: રતન શોધવાનાં હોય
 ત્યારે ખાણ ઉખેળવી પડે છે.
 —ને ગોપિકા ! ગા પેલું ગીત—સરોવરપાળડું

સ્કામે આરે એકાકિની બેસી
હેયું ઉઘાડ છ એ

ગોપિકા: તું ચે સરોવરપારનું સાંભળ છ ત્હારે.
સાંભળ, સંસારસરોવરની પાળના હંસલા ।
સાંભળ મુજ સરોવરનું ગીત.

તારણુહાર: ત્હારું સરોવર છાલકે છલકાશે
ને બરશે સીમના બહાર.
ગોપિકા । પાળે એ પાણી
વનને ને જનને
ત્હારી આંખમાં જડીબુટ્ટી છે જગતની.
ત્હાં ઉતરે છે મ્હારા મ્હડેલા સાક.

(પ્રકુલ્લેલી ચન્દનીમાં ગોપિકા બીજી ચન્દની
ધાવે છે)

ગોપિકા: ઝીલતાં સરોવરપાળ, ઝીલતાં સરોવરપાળ,
હો સાજન ! ઝીલતાં સરોવરપાળ,
હંસલા બોલે રે, હંસીઓ ટાલે રે:
ઝીલતાં સરોવરપાળ
લહરે રમતાં રે પડછાયા નમતા રે;
ખીલતાં દમજો રે, દિલનાં વમજો રે;
ફૂલડાં વીણુતા રે હસવાં ગણુતાં રે:
ઝીલતાં સરોવરપાળ.
હંસલા બોલે રે, હંસીઓ ટાલે રે;
હો ! સાજન ! ઝીલતાં સરોવરપાળ
ઝીલતાં સરોવરપાળ.

(ગોપિકાના ગીતે ચન્દની ને ચન્દનીછાંટ્યાં
 દૈયાં ચેતનવન્તાં થયાં. પણ પ્રતાવન્તા મહાતાની-
 ઓના મમા એ ચેતનપૂર હતાં મૌનના ઓધ.
 આધે-આધેથી એવે, અન્તરિક્ષ ઓળંગીને, વિર-
 મતું વસન્તગીત આવ્યું; ચન્દની વરસતી એમ
 વસન્તબેઠડીને માથે વરસતું-વધાવતું આવ્યું.)

વનનાં આમન્ત્રણુ આવ્યાં, સાહેલડી !

પુરનાં ચે પુણ્યપાપ ઓછાં નથી;

વનની મદૂલીમાં સીતા ને રામજી,

રમથું ત્હાં વનની કથાઓ કથી:

ચાલો, વનવનની કથાઓ કથી:

વનના આમન્ત્રણુ આવ્યાં, સાહેલડી !

(જગદ્યા શી તારણુહારને મસ્તકે પરમ આશી-
 વોદનો વરદાયી હસ્ત સ્થાપીને)

ગોપિકા: એ જ પૂછવાને હું આવી હતી

કે મનની મદૂલીમાં

સીતાજી ક્યહારે વસાવશે હવે ?

(ગોપિકાની એ ચન્દનભરતી દુનિયાભરમાં
 ઉભરાઈ-જવકાઈ રહી વસન્તપૂર્ણિમાએ જગત
 દામ્પત્યભાવને દિન્ડોળે ઝલક્યું.)

અંક ચોથો

રામનવમી કે સીતાનવમી ?

(ગામથોકમાં મહાજન ભગયુ છે, અને મહા-
જન મધ્યેથી કપ્પાકપ્પી એકસતારાનો દેવરથો
રથુડે છે, અને મામના બહુમોઘ સમો ભગવતો
સખ નીતરે છે)

ઉતરજો એ હરિ! આશીર્વાદ;

મુરલીમાં વહજો અનહદ નાદ;

ઉતરજો એ હરિ! આશીર્વાદ

વનવન શોધ્યા, ગિરિવર શોધ્યા, શોધ્યા સિતિજના આરા,
શોધી-શોધી સહુ જગતની ગાડીઓ,

હીડા ન બ્રહ્મકિનારા;

ઉતરજો એ હરિ! આશીર્વાદ.

સરોવર ભરિયાં, સાગર ભરિયાં, ભરિયાં આશ અનન્ત;
એક ખાલી અમ ઉરની કટોરી, હરિ!

ભરિયા ન તહેં તુજ સન્તા;

ઉતરજો એ હરિ! આશીર્વાદ.

રૂમતું-ચૂમતું કિરણ રમે લઈ નિંસીમના સન્દેશ,
રમજો એવી અમ આતમલાવના

તુમ હૃદ-જેહૃદને દેશઃ
ઉતરજો એ હરિ ! આશીર્વાદ

મુરલીમાં વહજો અનહદ નાદ
ઉતરજો એ હરિ ! આશીર્વાદ.

(રામેરિયાનો ગામચોક આજ ઝંતમલા થઇ
રહો છે. ચાર દિશાએ આસોપાલવના ચાર દર-
વાજા હતા અને વચ્ચે વિશાળ પાટ ફરતી
ફૂલમડળી ભરેલી હતી સારા ગામનો આજ
ઉત્સવ હતો ગામચોકમાં ગામલોકની ભરતી
પ્રશ્નમાના જેવી મહત્તી હતી)

એક (તથો તથો ઉતાવળો આવતો)
જુવાનડો કેમ બધું અવળું ભાસે છે અહીં ?
કોક કહે છે આબાવાડિયું કપાય છે,
કોક કહે છે રામેરિયું ઉલ્લેચાય છે,
કોક કહે છે દુનિયા ફહોળાય છે
આપણે ગામે આંચો છે
પેલો આંબાવાડિયાનો અડબંગ,
ત્હારથી મંડાણ છે અવળા મંડાણ

એક ઉધી પૂતળીઓ ઉધુ દેખતી હશે
ગામજણુઃ કે કમળો થયો છે— કમળો ?

આજ તો છે રામનવમીનો ઉત્સવ.

જીવાનડો: રામનવમી કે સીતાનવમી ?
ધર્મોત્સવ હોય ઠાકોરદ્વારે કે ગામચોરે ?
(ટહેલતા ટહેલતા ગામોટ આવે છે)

ગામોટ: એ તો નવા યુગના નવા વાયરા
મુંબઈના ચોકાણીએ આજ
રામનવમીની કીધી છે સીતાનવમી.

(ધણીના ડચકારે ધોરીના ફડફડે, એમ ગામોટ
બોલે કાન ફડફડે)

બીજા
ગામજણુ એટલે ?
ગામોટ: મુંબઈની ચોકાણી આવ્યાં છે ને ?
પહેલો

ગામજણુ: હા, આવ્યા છે માદલાં,
આરોગ્યની ચોધમાં
રાજગલે ઉતર્યા છે

બીજા
ગામજણુ એને તો ત્રણેક માસ વીત્યા
આજે શું છે એનું ?

ગામોટ: એમને અહીં જડી આરોગ્યની જડીપુટી,
એથી આજે છે આરોગ્યનો ઉત્સવ
ચોક છે ધનના સરોવર,
ને ચોકાણી હતા પોડપોડનાં રસિયાં.
ચોકાણીના પોડાઓ
સરોવરનાં પાણી પી જતા.

જીવાનડો: એમનો જ પેલો સેક્રેટરી કહેતો'તો
કે શેઠાણી છટાછેડા લેવાનાં છે

ગામોટ: શેઠાણી અધિકુ લણેલાં છે ને ?
નવાં છે—ખીજવરના છે વહુરાણી.
—પણ એ તો જૂની વાત, મુબઈમાંની.
વહી ગયાં એ મહડેલાં પૂર.
વામનરાવ ગાજી ગાજીને કહેતા
કે સીસ્વાત-અનો યુગ ભેસવાનો છે,
શેઠાણી છટાછેડા લેવાનાં છે,
ને મહને પરણવાના છે.
ઉતરી ગઈ એ પૂરની વેળ
સાધુકુજની સાધ્વીના સત્સંગે
રામેરિયામા જડી આરોગ્યની જડીબુટ્ટી;
ને મન મળ્યા શેઠશેઠાણીનાં
ભેયોને ? સાધુકુજમાં પછી જગત કીધો,
અને રામેરિયાનાં બાળબાળાઓને
આનન્દાવે છે આજ.
આજે છે આરોગ્યનો ઉત્સવ

પહેલો

ગામજણ: આવ્યાં મહેમાન આરોગ્ય પાત્રી લય
એ તો ગામરાજપાની વાત.

બીજો

ગામજણ: રામેરિયું દેશપ કાર્તુ છે પરાપૂર્વથી.
પણ પેલા ક્યાં ? વરરાજ વામનરાવ ?
પેખાતા નથી આરોગ્યઉત્સવમાં

આજ તો છે રામનવમીનો ઉત્સવ.

બુવાનડોઃ રામનવમી કે સીતાનવમી ?
ધર્મોત્સવ હ્રાય ઠાકોરદારે કે ગામચોરે ?
(ટહેલતા ટહેલતા ગામોટ આવે છે.)

ગામોટઃ એ તો નવા યુગના નવા વાયરા.
મુંબઈનાં શેઠાણીએ આજ
રામનવમીની કીધી છે સીતાનવમી.

(ધણીના ડચકારે ધોરીના ફડફડે, એમ ગામોટ
બોલે કાન ફડફડાયે)

બીજો એટલે ?

ગામજણુઃ

ગામોટઃ મુંબઈથી શેઠાણી આવ્યાં છે ને ?

પહેલો

ગામજણુઃ

હા, આવ્યાં છે માંદલાં,
આરોગ્યની શોધમાં.
રાજબંગલે ઉતર્યાં છે.

બીજો એને તો ત્રણેક માસ વીત્યા.

ગામજણુઃ આજે શું છે એનું ?

ગામોટઃ એમને અહીં જડી આરોગ્યની જડીબુટ્ટી,
એથી આજે છે આરોગ્યનો ઉત્સવ.
શેઠ છે ધનના સરોવર,
ને શેઠાણી હતાં ઘોડદોડનાં રસિયાં.
શેઠાણીના ઘોડાઓ
સરોવરનાં પાણી પી જતા.

જીવાનડોઃ એમનો જ પેલો સેક્રેટરી કહેતો'તો
કે શેઠાણી છૂટાછેડા લેવાનાં છે.

ગામોટઃ શેઠાણી અધિકુ લણેલાં છે ને ?
નવાં છે—બીજવરનાં છે વહુરાણી.
—પણ એ તો જૂની વાત; મુંબઈમાંની.
વહી ગયાં એ મહાકેલાં પૂર.
વામનરાવ ગાણ ગાણને કહેતા
કે સીસ્વાતન્ન્યનો યુગ એસવાનો છે,
શેઠાણી છૂટાછેડા લેવાનાં છે,
ને મહાને પરણવાનાં છે.
ઉતરી ગઈ એ પૂરની વેળ.
સાધુકુંજની સાધ્વીના સત્સંગે
રામેરિયામા જડી આરોગ્યની જડીબુટ્ટી;
ને મન મળ્યાં શેઠશેઠાણીનાં.
એયોને ? સાધુકુંજમાં પછી જગત કીધા;
અને રામેરિયાનાં બાળબાળાઓને
આનન્દાવે છે આજ.
આજે છે આરોગ્યનો ઉત્સવ.

પહેલો

ગામજણુઃ આજ્યાં મહેમાન આરોગ્ય પામી જાય
એ તો ગામરાણપાની વાત.

બીજો

ગામજણુઃ પણ પેલા કમ્હાં ? વરરાજા વામનરાવ ?
પેખાતા નથી આરોગ્યઉત્સવમાં.

ગામોટઃ ઉઘમાંથી ઉઠી આવ્યો લાગ છ કોક. ।
 સારું ગામ જાણે છે
 એનો મું જાણ્યો અપહારે અમણ્યો,
 પાછલી રાતના પહરોડિયે, મોહિનીમે લપ્પ,
 વામનરાવ ગયા મુંબઈ;
 સીસ્વાતન્ન્યનો યુગ ઉજવવાને.

જીવાનડોઃ શેઠાણી નહિ તો છાયાશેઠાણી. ।

ગામોટઃ માનવી સૌન્દર્યતરસ્યું છે સદા.
 આજે છે આરોગ્યનો ઉત્સવ;
 ને સાધ્વીશિષ્યા શેઠાણીએ કીધી છે
 રામનવમીની સીતાનવમી.

(ફૂલમંડળીના માડવામાંથી બાળાઓ એવે ગામ
 ચોકમાં પધારે છે, ને લોકમેદનીને મધ્યદેશેથી
 એમનું ગીત ગામ ઉપર ઢોળાય છે. વટોળઉછા-
 યેનું સરોવર શાન્ત થાય એવી લોકમેદની સહસ્રા
 શાન્ત પડે છે, જાણે મોનધારી આલ ઉતારીને
 પાથર્ધા !)

ગામબાળાઓઃ

રાજને આગણિયે ગોરી ગરબે રમવાં આવ્યાં ને !
 પાટણના પરધાને અમને 'બહેન' કહી બોલાવ્યાં ને !

(આ એક ચરણ પ્રાચીન)

ચન્દ્રે નોરું, સૂરજે સાંભળ્યું, સાંભળ્યું મા ને બાપ ને !
 તે દીનાં નગરી ને દેશનાં ઉપડિયાં કમાડ ને !

ગોરી તો ગરબે ધૂમે, ને અંગે તેજનાં ચીર ને !
 તારલિયે વધાવ્યાં અમને, જનતા છે અમ વીર ને !
 અનલેનાં કુંડુલી વાગે, ને ચોકમાં ચન્દરવા ને !
 વીરને આંગણિયે જહેનબા ગરબે રમવા આવ્યાં ને !

(ગામચોકમાં ગામલોક માતું-સમાતું નહીં એવી
 ભરતી ઉભરાતી.

ફૂલમંડળીના પાટે પોપચા પ્રશ્નો પૂછે છે, ફરકતા
 અંગે અધીરપ દાખવે છે, ફાકને મુખડે આશ-
 કાના ઓળા પડે છે. અન્તે ગામશેકના મુખમાં-
 થી સૌના હૈયામાંનો પ્રશ્નખોલ નિર્જરે છે.)

ગામશેક: બાળાઓનો ઉત્સવ છે,
 ને મહેતીજી નથી પેખાતા કંઈ ?

હી
 વેધાર્થિણી: આ કાગળ મૂકતાં ગયાં છે.

ગામશેક: જોઈ; શેનો છે કાગળ ?

(મોતીના દાણા જેવા અક્ષરમાં બે વાક્યો
 લખેલા હતા)

‘ મહારાં લગ્ન છે આજ,

એટલે જાઉં છું.

મહારૂં રાજનામું સ્વીકારશે. ’

(આખો મીંચાય એમ ગામશેકની મતિ માંચાઈ
 જાય છે. એક પોપચે જઈ શુદ્ધિ અથડાય છે, ને
 કહે છે ‘લગ્ન કાળે રાજનામાની ના કેમ પડાય ?’
 બીજે પોપચે જઈ શુદ્ધિ પાછડાય છે કે ‘ઉત્સ-
 વની તિથિએ જ રાજનામું ?

દિમા દિલને હિતર જડતો નથી.

। કૃષ્ણમંડલીમાંથી હરિણીવેગે વસન્તબા આવે
। છે. વજંગ કને જઈને)

વસન્તબા: પપ્પાએ કહ્યું છે—

ગામોટ: ધીરાં થાવ; ત્યાસ મ્હડશે.
પૂછું ? માહું ન લાગે તો પૂછું:
તહમે શુજરાતણ કે અંગ્રેજણ ?

વસન્તબા: એ તો ઉઘાડું છે અજવાળાં જેવું.
મ્હને પરદેશણ કેમ કહો છો ?

ગામોટ: કેટલાંક અજવાળાં પોપચાં મીંચાવે છે. ।
બહોલો આવડે છે બહોલોવતાં ?—બહોલો ?
(સ્વગત) ગરીબનાં ઘર શાં માંડશે આ ?
(આસન) રિસામણાં રમવાનાં નથી
આપણે પરદેશીઓ ક્યું.
એમાં ચે શુણવન્તા છે;
શુણ લેજો—દેજો.
પણ ઇંગ્રેજોનાં બાળકો 'બાપા' બોલતાં થાય
ત્હારે મુખેથી તહમે ચે કહેજો પપ્પા.

દીડી મ્હેં તો જાણ્યારિણી રે.

(કૃષ્ણદેવની લલરી આવે એરી ધીરી ગીતમકરી
એવે આધેથી આવે છે; ને પાછળ પાછળ મેધા-
કંબરની આસરમાંથી વીજલતા કમળે એમ બોલ-
પરવાડેથી વીજળા આવે છે.)

વીજળી: આંગણુતળાવડીની પાળે
કે દીઠી મ્હેં તો બ્રહ્મચારિણી રે.

વજ્રાંગ: (લોકમેદનીને માથે મેઘ ગાળે એમ ગાજતો)
આવી-આવી અન્ધારે ઉડનારી;
થયા વીજળવેલના ઝબકાર.

વીજળી: મેઘસ્થામ અંગ, ઉપર પરિધાન તેજનાં;
દિશાઓની પાર જોતી ચાલે;
કે દીઠી મ્હેં તો બ્રહ્મચારિણી રે.

નહોતી એ કેાકિલા, કે નહોતી એ સારિકા;
મથૂરીની મીઠપેથી જાલે;

કે દીઠી મ્હેં તો બ્રહ્મચારિણી રે.
અગોચર દેશની અગમ્ય કેા કેકાવલિ,
મારબ્ધની પાંખડી શી, જોલે;

કે દીઠી મ્હેં તો બ્રહ્મચારિણી રે.

છીકીનાં કિરણ અન્તરિક્ષને ઓળંગીને
વાહણીની વાતો વાંચી લાવે;

કે દીઠી મ્હેં તો બ્રહ્મચારિણી રે.
મીટ મંદી કેડીઓ ને મારગોને પી જતી,
આકાશ આંખમાં સમાવે;

કે દીઠી મ્હેં તો બ્રહ્મચારિણી રે.

દેવપાંખ સમી એને કુંપળે છાયા કરે;
ફૂલડાં મુગન્ધ ઢોળી લાડે;

કે દીઠી મ્હેં તો બ્રહ્મચારિણી રે.

ઐશ્વરી ને ઐરડો, વિશાળ નગરચોકમાં,
બધે પ્રજાપગલીઓ પાડે;

કે દીડી મ્હેં તો પ્રજાચારિણી રે.

દુનિયાની દીવડી શી ઝીણુ ઝીણુ અગમગે;
ભાવીના યાજ ઉરમાં બરી;

કે દીડી મ્હેં તો પ્રજાચારિણી રે.

જગતની જ્યોત ! જગમજવાળણુ તાહરા
પૂરણે મનોરથો શ્રી હરિ,

કે દીડી મ્હેં તો પ્રજાચારિણી રે.

આંગણુતળાવડીની પાળે

કે દીડી મ્હેં તો પ્રજાચારિણી રે.

આંગણુતળાવડીની પાળે—

(મ્હડતી વાળાની ધીરમજીર પમલીએ વીજળી,
મીને વન્દતી ને સોનાં વન્દન ઝીલતી, કૂધમડંગાને
મખ્યોગે જાપ છે જાળે મચૂરીને ઉજાળે નાં
મામમોરલા વજાળે પૂજે છે.)

વીજળી: શું છે ? વજાંગ !

કેમ દીએ છે બધું

શિવમન્દિરના ખરેર સમું ?

વજાંગ: ગોવાગણુનિહાળાં જોપણ છે સૂનાં

મદેનીજીએ શાળામું આપ્યું છે,

ને ગયાં પુનર્તમ કરવાને

સાખીની ચિખ્યા છે; મદેનીજી મર્યો ?

વીજળી: ચાલો; ખંડેરનાં કરિયે મન્દિર.

(સમારંભનું સૂકાન હાથમાં લેવાને વીજળી ને વજ્રાંગ જાય છે.

(હિદાસ વદને ગામશેઠનો વાણોતર આવે છે. શેઠને એક કામળિયો પાછો આપતાં આપતાં)

વાણોતર: કોઈએ ન પારખ્યો આને.

કહે કોઈ શરાફનો નથી.

વસન્તબા: (સાંભળીને) બેન્કનો ચેક છે અમારો.

બાએ કહ્યું છે બાળાએને વહેંચજો.

વાણોતર: (ઠાવકામથી) બેંકે આડત બાંધી નથી અંહી.

(કંઈક મુંઝવણ આપેથી ભ્રષ્ટ, કને જમને)

તારણહાર: મુંઝાશે મા, વસન્તબા !

બાળાએને બહેંચવાનો છે ને ?

સહી ચે નહિ; શેઠના બોલે

માગ્યા રૂપિયા આપશે રામેરિયું.

કેટલાક ભ્રષ્ટશે ?

વસન્તબા: બાએ જરૂરે કહ્યા છે.

તારણહાર: ભ્રષ્ટન પગી છે ને ?

જરૂરે રૂપિયા આપશે વસન્તબાને ?

ભ્રષ્ટન પગી: એવારણાં લઈ હવે તો રામેરિયું

પડતો બોલ જીલશે વસન્તબાનો.

(પડખાંડકાથ ભ્રષ્ટન પગી ગામચોરામાં જઈ, રૂપિયા લઈ, આવે છે. વેલીફૂલ જેવડી વસન્તબા-

ની કરપાંખડીઓ ભરી ભરી રૂપિયા આપે છે;
વમનના કુંકુમમાર્ગે મૂકે છે.)

જોખન પગી: વીજળા ! મહેલીનું કયા છે ?

શીખવતે રામેરિયાનું લણતર
ગામમાં છે માનવી જેટલા દુઝાણાં;
ને ઠહોણું ઠહોણતાં ચે
આવડતું નથી લણેલીઓને.
ઠહોણું ઠહોણતાં શીખવતે કે
તારવતાં શીખે સસારનાં માખણ.
પ્રથમે ધરનું શીખવે—ધરનું.
છાંદગીનાં માંખણ તારવે એવું શીખવતે.

વસન્તાબા: બાએ કહાવ્યું છે, જોખન પગી !
કે સાધુકુંજની સાધ્વીને શાળા સોંપશે
તા શાળાનું ખર્ચ શેક આપશે.

ગામોટ' શુભ હો સહુનું.
સાધુકુંજની સાધ્વીને નંદોતરે.
દાનવીરો ચે શહેરોમાં વસે છે.
રામેરિયાએ શેકશેઠાણીને આરોગ્ય બક્ષ્યું;
શેકશેઠાણીએ આરોગ્ય બક્ષ્યું શાળાને.
પાપપુણ્યની આપણેનો દુનિયાં ચોરો છે.
કત્યાણ થાવ પુણ્યવન્નાંઓનું

વસન્તાબા: શુર્જર રાજમાતૃથી મીનળનો
ઠહોણનો ન્યાય લખવવાનો હતો ને ?

વીજળી: એ હવે આવતે ઉત્સવે
આજ તો મોઢાં પાડ્યાં મહેલીનું.

એવી મહારાણી કેક થઈ હશે જગતમાં.
જાવ; વર્ષ છતનારાંઓને જોલાવો.

(ધ્રુવટંકર જેવી વીજળી ગાજે છે.)

વીજળી: વસન્તરાણી ગોપિકા ! પધારો.
ઈનામ બક્ષો ને આશીર્વાદ આપો
કે બાળાઓ બને તમ જેવી
આવતી ઠાલની વસન્તરાણીઓ.

(લોકમેદની વીજળીનો બોલ ઝીલે છે.
તાલીનામ્નાં વરસતાં ઉમગદારઓમાં વીજળી
ઝબકે એવી ઝબકતી ને મલપતી વસન્તરાણી
ગોપિકા આવે છે, લોકસિદ્ધાસને ઉભે છે. વીજળી
નામમાળા બોલે છે, ગોપિકા ઇનામગ્રન્થો ને
રૂપામ્હોરો આપે છે.)

વજ્રાંઝ: નવા ગ્રન્થોની કથાઓ માંડો
ગામચોકમાં, જૂનાના જેવી;
કે પરખાય કાંચન ને કથીર.

(આસોપાલવનાં તોરણ નીચે આસોપાલવ સમેા
તારણહાર આવી ઉભે છે.)

તારણહાર: ગામલોકની વતી, વીજળીયા !
એક પૂછું છું ને એક કહું છું.
રામાયણ રામની કે સીતાની ?

વીજળી: રામાયણ રાજયુવરાજની.

તારણુદાર: આજે રામનવમી છે કે સીતાનવમી ?

—અને કહેજો સાધુકુંજની સાધ્વીને
કે શારદ યજ્ઞ માટે રામેરિયામાં.
જ્ઞાનની જ્યોત પ્રગટાવો,
રાત્રીનો દિવસ કરો,
પુસ્તકોનાં પારેવઢાં ઉઠાવો.
જે વધની અવધ બાધે છે ગામ;
કોઈ અક્ષરશૂન્ય ન રહે
રામેરિયામાં નર કે નાર.
તો ધનગરા મહાવશુ-ધનગરા
અમ રામેરિયાવાસીઓ
સાધુકુંજને શિખરે શિખરે.

(એ સખ્દ ઝીલતાં ગામલોકની બંસીઓ બોલે
છે, દુદુબી વાગે છે, ગામલોકની પૃથ્વીમાંની બર-
તીની ડોલમડોલ ડોલી રહે છે. પૂર્વમાં ઉગતી
પૃથ્વીમાંની પગલીએ વીજળી તારણુદારની સન્મુ-
ખે આવે છે. ઉપર આસોપાલવનાં તોરણો મૂવતાં
દોલે છે)

વીજળી: વન્દું હું, વધાવું હું એ ગામહાકલને.

સાધુકુંજની સાધ્વી વતી ઠોલ છે, તારણુદાર !
આજથી શારદ યજ્ઞ આદરીશું અહીં.
બાળ કે બાળકી, નર કે નાર—

અક્ષરસૂત્રું કેા નહિ રહે રામેરિયામાં.
 તારણહાર ! આજે રામનવમી યે છે,
 ને સીતાનવમી યે છે.
 સાધુકુંજની સાધ્વી બોલ્યાં છે કે
 વાણી ને અર્થ સમાં
 સંલગ્ન છે એ હંપતીદેવ.
 સીતારામને અળગાં પાઠનારો
 જન્મ્યો નથી કેા માઇનો પૂત.
 રાવણ જન્મ્યો'તો ને રોજાયો રણમાં.
 મુણ્ણજે, બઢબેઠા રામેરિયાના પૂર્વજે !
 ઘરઘરમાં સ્થપાશે સીતારામ,
 ને હિલહિલમાં વિરાજશે એ દામ્પત્યદેવ.
 ગામબાળાઓ ! માવ
 રામનવમીનો એ વિદાયબોલ.

(સીતાર, નરધાં, બંસી, સારંગી, જળતરંગ,
 પંચેન્દ્રિયો સમેા પચનાદી શુદ્ધ સંગીતશબ્દ
 બોલે છે. મહો ગામબાળાઓનો ઠોકિલબોલ
 મેગમ પામે છે. એમ વૃન્દવાદન જામે છે.)

ગામબાળાઓઃ ધીમેથી બોલજો એ બોલ,
 હો મીઠો મીઠો
 ધીમેથી બોલજો એ બોલ,

ફૂલના પરાગ સમેા,
 હૈયાના રાગ સમેા,

બોલે જ્યમ ચન્દ્રિકા મહબોલ;
 એવો મીઠો મીઠો
 ધીમેથી બોલજો એ બોલ
 ધીમેથી બોલજો એ બોલ,
 હો મીઠો મીઠો
 ધીમેથી બોલજો એ બોલ.

(ઉર્જમાલુ, કેા ગર્ગર્ષિ સમેા, પ્રાર્થના ને આશી
 વાંદની ભુજવેલડ ઉઝળીને)

। તારણહારઃ સર્વે ન. સુખિનો સન્તુ, સર્વે સન્તુ નિરામય.,
 આત્મા આલવિશાળો થાવ,
 અને આલ ધરતીમાં ઉતરો !

અંક પાંચમો

અક્ષયતૃતિયાના વનહિન્ડોળા

—:x:—

(રાત્રીનો છેલ્લો પ્રહર ઉતરતો હોય છે. વૈશાખી પ્રભાતની શીતળ, સુકુમાર, મુગ્ધામુખની લળળ લહરીઓના જેવી, અનિલલહરીઓ આવે છે. પ્રાચીનમુખડે પીયળ હજી પહોં નથી. અજવાળાંની આછી-અતિ આછી ઝલક ત્યાં ઉગતી હોય છે. સરોવર ને આંખાવાડિયું પ્રાતઃશાન્તિમાં સૂતાં છે. ત્યાં ગામદિગેથી પર્યુષાણાની બુદ્ધિરે દીપમાળા આવતી દેખાય છે. દીપમાળામાંથી તેજકિરણો સ્ફુરે છે, તેમ દીપમાળા નીચેથી ગીતકિરણો ચોમેર સ્ફુરે છે.)

દીવડા રે ! દિલડોલાવણુહાર છે;

નયણાંનો તેજઅંબાર છે;

દીવડા રે ! દિલડોલાવણુહાર છે.

(ઓઢણીની રહોડમાં નાવદીવડો લઈને આશા
શૂશિરને ધાટપગથિયે ઉતરે છે; જળની ઉર્મિ-
ઓમા નિજ ઉર્મિદીવડો પધરાવે છે, પ્રણમે છે)

આશા: લહેરખડે રમો છો, જળલહરીઓ !
એવું રમાડજો મહારા રતનદીવડાને.

(પાએક માર્ગે દીપકનાવ બાણુ જેવું સિદ્ધ મંથરે
છે. અને પછી ઉતરાખડની વાયુલહરી આવી
શઢમા પૂરાઈ નાવડાનો દિશાપલટો કરે છે, ને
આશાની દીપકનાવડીનું સૂકાન સોમેરિયાના સાવજ-
ધરા બણી વાળે છે)

ગોપિકા: આશા ! આરે જઈ બેઠી હો !
પૃથ્વી મ્હોટી છે, પણ લીંબુ જેવડી.
વીજળ ! લાવ ત્હારો દિલદીવડો.

(વીજળી જળઆરે ઉતરે છે. વીજળીના દીપક
નાવને ઇન્દ્રવર્ણી ઝાલરનો શઢ છે, દેહરંગ વીજ
રંગે રંગેલો છે દીપકદેવને નમન નમી વીજળવેલ
સરોવરને સોપે છે પગરણુમા જ દક્ષિણના મવય
વાયુ વાય છે, ને સાધુકુંજની અખાતયુક્ષમાં
વીજળના દીપકનાવને લઈ જઈને મૂકે છે)

કેસર: વીજળી ઉડે તે આલ ઓળગે
વીજળીના ઇન્દ્રધનુષ્યો
જઈ બેઠા વૈરાગ્યને આરે

ગોપિકા: સાધુકુંજમાં ચે દીવા કરશે વીજળાંત્રેલું.
 આજે છે વસન્તની છેલ્લી તિથિ; વર્ષભરનાં હૈયાં ભરી દ્યો વસન્તલક્ષ્મીમી.
 રામેરિયામાં દીવડા તરતા મૂકે,
 ને વાંચે સૌસૌનાં ભાગ્ય.
 ગાવ, ગૌરીઓ ! વસન્તદીવડાનું ગીત.

(સરોવરપાળને પગથિયે-પગથિયેથી ડાલન્તાં
 દીપકનાવ જળલક્ષ્મીઓમાં ઉતરે છે, ને જળમૂલન્તાં
 વિચરે છે. પૂર્વમાં ચન્દનીઝાંખાં અજવાળાં ભગે
 છે કેસર ને ડાલરની સદ્વિચરખેલડી ગવરાવે છે,
 રામેરિયાનો સુવતિસવ દીપકદેવનું વિદાયગીત
 ગાય છે.)

કેસર નો, દીપકદેવ ! જાળે અગમ્યને દેશ.
 ડાલર) હો ! કુકુમ છાંદું, આપણે શુભના સન્દેશ;
 હો વારી જાઉં, અન્ધારે કરણે ઉજ્જેશ:
 દીપકદેવ ! જાળે અગમ્યને દેશ.

ડાલતો ડાલતો તારલો આવે, ને અજવાળે ઘેરાં આકાશ;
 તેજની ઠલગીએ ડાલન્તા આવળે,

ઉજળણે ઉરની આશ:
 દીપકદેવ ! જાળે અગમ્યને દેશ.
 હો નયન વધાવું, પ્રેમથી પૂજળે પ્રાણેશ;
 દીપક દેવ ! જાળે અગમ્યને દેશ.

આંબલે મ્હોર, ફલકયારીએ ફૂલડું, આત્મામાં આતમરામ,
દેહમાં આંખડી, એવા દીપકજી ! છે

મુન્દરવર મ્હારા શ્યામઃ
દીપકદેવ ! જાજો અગમ્યને દેશ
હો મુગટે માંડું, રસથી રીઝવજો રસેશ,
દીપકદેવ ! જાજો અગમ્યને દેશ.

(આત્રપટાએ આત્રમજરીઓના ઝૂમખા ઝૂમે
એવા દીપકઝૂમખાં સરોવરિયે ઝોલા ખાતાં
વિચરે છે, જાણે ગમનમડળમાંના નક્ષત્રો ને રાશીઓ
જળની અગમ્યતામાં તરવાન્હાવાને સરોવર
પગધારે ઉતર્યા !)

ગોપિકાઃ મીઠકા છે આજના વિધાત્રીના બોલ.

ઘણાખરાંના અક્ષયપાત્ર
અક્ષયતૃતિયા ભરશે આજ

(ઉગતી ઉપાતી કેસરદશરો પૂર્વમાં પ્રગટે છે.
સરોવરના જળપલ્લવમાં પણ ફુદરતનો કલાસ્વામી
એ આભરેખાઓ ચીતરે છે અણુચિન્તવી એવે
ગોપિકાની આખડી ફરકે છે, ને વસન્તરાણી
દહકી ઉઠે છે)

ગોપિકાઃ જૂવો, જૂવો-પહો, આરસઓટે !

આરસઓટે ફવારા ફૂટ્યા;
પાછળ ગમનમડળમાં ફૂટે છે એવા !

(એ સુન્દરીટફે સુન્દરીલીલા જોવાને આવેલા
રામેરિયાના પુરુષમંડળની આંખડીઓ ચમકે છે.)

વજ્રાંગ: હા સાથે જ ને; પે-એલા આરસઓટે !

અલ્લ્યાઓ ! શું હશે એ ?

સૂરજદેવતા વધાવે છે એને.

ગામોટ: એ તો છે આંખાવાડિયાનો અડખંગ.

વજ્રાંગ: પણ કોઠાળા શાના ઉછાળે છે ?

શારડી શેની ફેરવે છે ?

ધરતીનું હૈયું કોરે છે બાણે.

ગામોટ: પરલાત સાથે વાતો કરે છે.

હમણેરાક આરસઓટે તર્યા છે ?

ત્રણેક માસથી શિલાઓ ઉથલાવે છે,

કોઠાળી ઉછાળે છે,

ને ધરતીનું હૈયું કોરે છે.

અમસ્તો નથી કદો અડખંગ.

વજ્રાંગ: પણ આ કૂવારા શેના કૂટયા ?

બાણે જળના ઝવારા ઉગ્યા !

(સૂર્યબીજમાથી કિરણો ફૂટે એવા આરસઓટા-
માંથી જળકૂવારા ફૂટી રહ્યા છે; દિશાદિશામાં
એનાં ફેરાં ઉડે છે. જળની શેડો બદામ બદામ
ઉછળે છે.

ટહેલતા ટહેલતા જોતન પળી આવે છે. જળ-
કૂવારાઓને જોઈને)

જોખન પગી-અવ્યો ! પાતાળ ફેડયા-પાતાળ,
 તારણુકારે પાતાળ ફેડયા
 જૂવો, ઉછળે છે પાતાળધારાઓ.
 ગામને ક્યારે ક્યારે જળ સીંચાશે,
 ખેતરે ખેતરે ધોરિયા વહેશે હવે

(રામેરિયાના જોખનજોદાઓ સરોવરમાં મૂકાવે
 છે પચ્ચીસ-પચ્ચામ તરતા તરતા, આકેશો-
 નાવડાં લપને, એમ રામેરિયાનો યૌવનસખ આર
 સઓટાનો કૈતુકભડાર પારખવાને જળમાં
 અપલાવે છે)

આશા ગોપિકા ! ત્હારા દીવડાની એ જ્યોત.
 તરતો તરતો ત્હારો અખડદીવડો
 ગયો આરસઓટાના પાળપગથિયે,
 ને ફેડયા આ પાતાળકુવારા.

ગોપિકા રામેરિયાના બડભાગ ઉઘડયા.
 મેહુલા જેવા લય્યાં લય્યાં રહેશે
 રામેરિયાના મીઠા જળના ધરાઓ
 ધગતી ધરાધને પીશે, મીઠી થશે
 આઠે દિશે ઉગશે આખાવાડિયા.

અઢળક ફૂલડા વેલીઓ આપશે,
 ફળના ઢગલાઓ.
 અમનમ ઘેરઘેર તોરણ બન્ધાશે.

કેસર: કોઠારના કોઠલા છલકાયો
 ગોરસ ને પંચામૃતથી.
 જળધારાઓ જેવા ઝવારાઓની
 ખેતરે ખેતરે ઉઘડશે સોનાકળીઓ.

ગામીઠ: એક લેતા હતા ત્હાં હવે
 ચાર માગી લેજો ધરતી માતા કનેથી.
 ધરતી માતાના છે અખેપાત્ર.
 આશાપૂરીએ આશા પૂરી.

જોખન પગી: રામેરિયું નવે અવતાર આવ્યું.

(મોખરે તારણુદારની તરણી, પાછળ રામેરિયાની
 ગામતરણીઓ, અને મગરમચ્છો જેવા ચોમેર
 જ્હામ ભરતા રામેરિયાના જોખનજોદ્ધા; એમ
 સરોવરમંડળ આંખાવાડિયાના આરા બણી આવે
 છે. પડીએ ધડીએ જળમંડળ જળછાલકોની
 ધારાઓ અને કરાઓથી તારણુદારને અભિષેક છે.)

વજાંગ: (સરોવરપગથિયે રહામો જમ, પાલે ઉતારી, દેશે
 દેયું ભેટીતે)

જય આશાપૂરીનો! મજબ કીધો.
 પાતાળપાણી અપ્પ્યાં-પાતાળપાણી
 આપણે પાદર તારણુદારે.

ગોપિકા: ગામખાળાઓ ઓવારણાં લેશે
 એ ધરણીના ધારણુદારનાં,
 એ તરણીના તારણુદારના.

(આંગાવાડિયાના બુશિરધાટે જળની ડાલકો જેવી
જનમેલનીની ડાલકો ઉછળે છે. સુવતિઓ તારણ-
દાગને અક્ષન છાટે છે, ઓવારણાં લે છે. પર્ણકું-
ટીને આંગણેથી ઝાંઝર ઝમકાવતી, હાંમે ભરતી,
દર્પના તરંગે તરતી વાછડી આવી તારણદારના
પગલાંમાં લાડ કરતી લપ્પાતી બેસે છે.)

વારણદાર: જગતની જડીબુટ્ટી જડી.
સહરામાં, જરફનાં રણમાં,
ઠે શુજરાતના આંગાવાડિયાંમાં-અધે
મીઠાં જળ છે જગતની જડીબુટ્ટી.

ગોપિકા: પૂર્ણાશે કુળી આજ
વસન્તયજ્ઞની પૂર્ણાદિતિ.
વારણદાર હતા વસન્તયજ્ઞના આચાર્ય.

ગામોટ: ને ગોપિકા હતી શગેરિયાની વસન્તરાણી.

વળંગ: પ્રથમે પદાર ઉમેલ
ગામને તારું વારણદારે.
આવે આંગાવાડિયામાં,
અને ઉજવે અક્ષપત્તિધારું દિન્ડોગાપર.

લેખન પગી: લાંબા હો, ને રોજ રહેને ભાંજેડા
પણ ભાજ, બહો દહે.
ગામોટ! બાહ્યોની યાત્રીઓ વીળી દેવો;
દગલીઓ યગે અક્ષત્રુક્રમની

ગામોટઃ અને આ અખેપાત્ર છે ને કને,
પેલી તારણહારની પર્ણકુટી.

(વસન્તવાયુ વાય ને સરોવરમાંનાં ઉછળતાં
ઉર્મિઓ ને તરંગરાગે પાળપથરાતાં ઉછળે, એવા
હૈયાવાયુ વાય છે, અને યુવતિવૃન્દની ને યુવક-
સંઘની હૈયાછાસકે પૃથ્વીપથરાતી ઉછળે છે.

સહુ આંબાવાડિયામાં જાય છે. ઝાંઝર ઝમકાવતી
વાહડી આગળ આગળ મારગ દાખવે છે. આંબા-
વાડિયામાં ડાળે ડાળે વનહિન્ડોળા બાંધેલા છે.
નિજનિજનો દિન્ડોળો સહુ ખેાટી લે છે.
વડલાના થડ જેવો એક વજાંગ પાછળ સરોવર
ખાળે ઉભે છે.)

વજાંગઃ જૂની દુનિયાં ફૂળી ગઇ રહારે,
ને નવી દુનિયાં ઉગી, વજાંગ !
સુન્દરીસંઘની કલગી હતી ગોપકઃ;
જીવનમાંથી ઝડપાઇ ગઇ એ જયકલગી.
ખાખીનો ખાખચોટ છે
આજથી હવે રહારૂં વતન, વજાંગ !
દુનિયાં દરિયા જેવી ખારી થઇ.
એ ખારી દુનિયાંને યે મોકૂટી કરજે.

(પંજાબની મ્હોટી મ્હોટી જંગલો ને પૃથ્વીનું
પાત્ર ફેરવનારની વજાંગ મુખમુદ્રાએ વજાંગ

આંખાવાડિયું જોળગીને આધેનાં ઉગતાં અગ્નિ-
જાઓમાં જાય છે.

ગાતી ગાતી દલેતી ગતિએ કેસર આવે છે.)

કેસર: વનમાં હિન્ડોળા ખાંધિયા, સખિ ! શ્યામ બોલાવે;

ખાંધ્યા છે વડલાની ડાળ,

ગિરધરલાલ બોલાવે. (પ્રાચીન)

ટોલર: તારા શ્યામ બોલાવતા હોય

એ વનકુંજે ગુપ્તેથી જા;

વધાવશે તહને વસન્તલાવે.

(જળલહરીની ધીરી પસવીએ મદિયરમેસડી

આમયત્તી બણી જાય છે. વીજળીની ઉડણપન-

હીએ એવે વીજળી સીમ બણી જતી આવે છે.)

કેસર: અહીં ! દેહાં ચાલી અત્તેહારે ?

આંખાવાડિયાના હિન્ડોળા મૂકીને ?

વીજળી: વેશ બદલવાને.

(આંખાવાડિયુ વીંધીને પાર પગરે છે. જતાં

જતાં ગજગને છે,)

વીજળી મહારા સંસાર ટોળાર્થ ગયે.

ચાને લીધા, મહારા શ્યામ !

અજોરડા ચાને લીધા રે ? (પ્રાચીન)

(રૂઝમાઝાએ ને અમુનકુમ્બના યાગ લાગે ગાગોડ

આરે છે.)

ગામોટઃ માળાઓ પહેરાવીશું,
 અક્ષતકુંકુમે વધાવીશું,
 સીતારામના આશીર્વાદ અભિષેકીશું;
 એમ ગાન્ધર્વલગ્નને પરણાવીશું આજ.
 —આભને ઉચલાબ્યાં તારણહારે.

(જાય છે. મહેલના મોલ જેવા મહાકાય જોનન
 પગી આંમારાડિયામાં જતા આવે છે.)

જોનન પગી: મ્હારે થે માથે છે લાર
 રાજબાપુએ સોંપેલો.
 હલું છે 'આંખઅળગો મા કરતો.'
 એવું લાગે છે કે જાણે
 મ્હારા મોળીડામાં સીસું લઈું ન હોય !
 પાછળ પાછળ ફરું છું
 પડછાયાના જેવો.
 સારાંની વાસે સહુ હોય, બાપલા !

(હાથોને ધીરમઝીર પગલે જોનન પગી આંમા-
 વાડિયામાં જાય છે.
 અંપાપાંખડિયાળો સંન્યસતસાળુ ઓઢેલો, કરતાલ
 વગાડી, બ્રહ્મનૃત્યે નાચતી, આનન્દગીત ગાતી
 ગાતી, અંપાપાખડી સરિખડી, વનમાંથી એક
 સંન્યાસિણી આવે છે.)

અંપેરી ચીર મ્હારે અંગે મ્હડે, હું તો સંન્યાસિણી;
 મંહી પૂરેલ કુંકુમના યાળ; ત્હો ય હું તો સંન્યાસિણી.

ભસ્મત્રીપુંડ્રેખ લાલમાં, હું તો સંન્યાસિણી;
 મંદી કેસરની ટીલડી રસાળ; ત્હો ય હું તો સંન્યાસિણી.
 એક અદ્વૈતાનાં તપ તપું, હું તો સંન્યાસિણી;
 મ્હારે મધુરા શા દર્શનનાકોડ; ત્હો ય હું તો સંન્યાસિણી.
 હુંયે અખંડ મ્હારે દીવડો, હું તો સંન્યાસિણી;
 જગે વિચરું એ જ્યોતિએ સન્નેડ; ત્હો ય હું તો સંન્યાસિણી.
 આશા-નિરાશા મ્હેં છાંડ્યાં, હું તો સંન્યાસિણી;
 આંખ શોષે સૂની વનવાટ; ત્હો ય હું તો સંન્યાસિણી.
 ધૂણી ધખે દેહમદૂલીએ, હું તો સંન્યાસિણી;
 આંખું ઉભી એકાકી રાજધાટ; ત્હો ય હું તો સંન્યાસિણી.
 કન્યા ધરી મ્હારા કન્યની, હું તો સંન્યાસિણી;
 મ્હારે અંગઅંગ ઉઘડે સંસાર; ત્હો ય હું તો સંન્યાસિણી.
 જાપ જપું મ્હારા કથામના, હું તો સંન્યાસિણી;
 એના પડધા ઝીલે નરનાર; ત્હો ય હું તો સંન્યાસિણી.

હોહાર: અરે ! આ તો વીજળી !

સંન્યાસિણીવેશે પાછી આવી.

(રાત્રેરિવાનો સકળ સમાજ સંન્યાસિણીને
 ઓળખે છે.)

વીજળી: સરોવરની પાળે સાધ્વી ઉભાં'તાં,
 ને નિહાળતાં'તાં આપણી વનલીલા.
 પ્રભાતના પહોરથી ઉભાં'તાં ત્હાં.
 એમણે દીડી મ્હને વગડે જતી.

ઝડપ ઝડપી, જાણે સિંહણે હરણીને;
જોગિયો ખેંચ્યો; પાછી વાગી; કહ્યું કે
વૈરાગ્ય ઓઢી ઉત્સવને જીતી આવ.

કેસર: વીજળ ! વનવનને દગાડતી
તે તહારી અગ્નિજાળે તહને દગાડી.

વીજળી: હું દાઝતી નથી આ અંપાસાડીએ.
સૂરજને સૂર્યતેજ દગાડતાં હોય
તો મહને દગાડે આ અંપાપાંખડીએ.
મહારે યે રહવાર પડયાં,
ને રહવારરંગીલો ઓઢયો આ સાળુડો.
હું જાગી ગઇ સ્વપ્નામાંથી,
ને થઇ સાધુકુંજની સાધ્વી.

ગોપિકા: હા, વીજળખા ! હા.
વીજળી પડયે પાતાળ જાલે એને.
તું જાડને શિખરે ભસતી,
તું આજ ભેદીને ઉડતી.
તહને જાલવા જતા, તહેમના હાથ દાઝતા.
સાધુકુંજ સોહામણી કીધી તહે.

કેસર: સંસાર ન આપે દિલના દેવ,
તહારે પામરો શોધે છે પાપમાં,
ને સાધુઓ શોધે છે સાધુકુંજે

નિજનિજના દિલના દેવ
 ડાહર ! ગા પેલું લોકગીતઃ
 ‘ કુળને જરૂમે મોરલો નથી ’ એ.
 વસન્તગીતને ઝીલો, વસન્તપુત્રીઓ !

ડાહર : તું ધાય નણુંદળા,
 ને સૂઝમાં સૂર પૂરાવે તો

(કેમર ને ડાહર ગરરાવે છે, ને નિજનિજને વન
 દિન્ડોમે દીવ્યજતી વસન્તપુત્રીઓ જીવનવસન્તની
 અધૂરપનું રોકછાવાનું વસન્તગીત કીમે છે સૌ ।
 આંખડીઓ આંધે-આંધેનું નિહાગની દોષ છે.)

આજે વસન્તની પુર્તિમા, નણુંદળા !
 જગત ચરું આકલમાળ રે-એ, રે-એ
 નથી આજ કુળનો મોરલો જરૂખલે.
 પૃથ્વીના પીમળો પાંગર્યાં, નણુંદળા !
 ઉતર્યાં કઇ આગપંપાળ રે-એ, રે-એ
 નથી આજ કુળનો મોરલો જરૂખલે

દારતક આલ્યો ને ઘોડાં ખેલવ્યાં, નણુંદળા !
 લાગ્યા સંસારિયાના બાર રે-એ, રે-એ
 નથી આજ કુળનો મોરલો જરૂખલે.
 મુંઝડનાં દાગળ દારમાં, નણુંદળા !
 મુંઝડની વજાગી નાર રે-એ, રે-એ
 નથી આજ કુળનો મોરલો જરૂખલે.

વડલાની ડાળ પેલી જળ જૂલે, નણુંદખા !
 નીચે માતાના દુવાર રે-એ, રે-એ
 નથી આજ કુળનો મોરલો અરખલે.

ઉજળી હેલે રૂપ નિરખ્યાં, નણુંદખા !
 ઘડલો ભરાતો ધીરી ધાર રે-એ, રે-એ
 નથી આજ કુળનો મોરલો અરખલે.

ઉંચેરી ડાળે આવી ભેસતો, નણુંદખા !
 મધુરી વાતો વસન્તવેણુ રે-એ, રે-એ
 નથી આજ કુળનો મોરલો અરખલે.

હુનિયાં સરોવરે ડાઘતી, નણુંદખા !
 ડાઘતી તમ વીરને નેણુ રે-એ, રે-એ
 નથી આજ કુળનો મોરલો અરખલે.

રહમે છે ડાઘાં ને ડમરાં, નણુંદખા !
 ધીરને વીરાને એ શુણુ રે-એ, રે-એ
 નથી આજ કુળનો મોરલો અરખલે.

માણીગર મ્હોડવી પરદેશમાં, નણુંદખા !
 બાપુનાં ફેડશે ઋણુ રે-એ, રે-એ
 નથી આજ કુળનો મોરલો અરખલે.

રમશું આપણુ રંગફૂદડી, નણુંદખા !
 ધરશું માથે વસન્તમ્હોડ, રે-એ, રે-એ
 નથી આજ કુળનો મોરલો અરખલે.

આવન્તી પૂર્ણિમા છે ઉજળી, નણુંદખા !
 પૂરશે રસેશ સૌના ઢોડ રે-એ, રે-એ
 નથી આજ કુળનો મોરલો અરખલે.
 નથી આજ કુળનો મોરલો અરખલે.

(લૂંટડગન્ધ લગોટધારી અને કાળી કામળને મળું
ચીરી કરેલી કંકનીઓ ઓઢેલા, કાળસિંધાઓ
સમા, બે ખાખીઓ અદાવકનો સંખનાદ મળવતા
આવે છે.)

કેસર: વસન્તચોકમાં લેખ શા આ ?

ખાખીઓ: (સૌને માથે આશીર્વાદ વરસતા)
વસન્તમંડળને જય સીતારામ.

તારણુદાર: (ખાખચોકના ખાખીને ઓળખી,
પ્રણમી, નમી રહી)
રામેરિયાના લોકકંડ્યાણુકને
જય સીતારામ.
પધારો; આપ દાંધ આ અવસરે ?
આજ છે અમારે
અક્ષયતૃતિયાનો વસન્તોત્સવ.

(ખાખચોકના ખાખીને તારણુદાર કટિવેલ
નાખીને પ્રણમે છે; અને અણુઓળખ્યા નવતર સંગા-
થી ભરૂં દેવાનેષક ચરદટિ દાગી રહે છે.)

નવતર ખાખી: આજે મ્હારે ચે છે જીવનોત્સવ—

તારણુદાર: (પરમ આશ્ચર્યનિર્ભરી ભણે ભમેલા બે)
કાણુ ? વજાંગ ? રામેરિયાનું પુરુષાતન !
દેહડીવટે ન ઓળખ્યો, શબ્દજલ્મે પારખ્યો.

અહો ઉત્સવઉમંગીલાંઓ !

પધારો ને પ્રણમો આ નવખાખીને.

રામેરિયાના પુરુષાતને વૈરાગ્ય લીધો.

(નિજનિજના વનહિન્ડોળેથી વસન્તઉત્સવિ-
યાંઓ આવે છે, જૂનવાણી ને નવતર ખાખીને
પ્રણમતા ઘેરી ઉભે છે. વજાંગને તારણુહાર
સાષ્ટાંગ હંડવત કરે છે. વજાંગ તારણુહારને ઉઠાડે
છે; હૈયા શું હૈયું ચાંપી તારણુહાર વજાંગને ભેટ
છે, બથમા લે છે.)

તારણુહાર: મ્હારે ચે ઠોડ છે વૈરાગ્યના;

પણ વણુમ્હોર્યા ને વણુપાંગર્યા.

સુજથી નથી બન્યું તે ક્રીધું ત્હે;

સર્પની કાંચળી પેરે સંસારને પરિત્યાગ્યો.

ખાખચોકના । શા છે અધૂરા ત્હમારા

ખાખી: । આ દેશવાત્સલ્યના લેખ ?

પર્વત: પણ વજાંગ ! બા, લલ્લા !

લેખ જોઢ્યો ? દુનિયાંથી હાર્યો ?

તારણુહાર: વજાંગે દુનિયાંને છતી:

વસુન્ધરાના વસૂઓને ઠેશે માયા.

વજાંગ: પ્રદ્વાંડ પ્રદ્વાની ખાખ છે,

પૃથ્વીવાસીઓની પૃથ્વી ધૂળ છે;
 મ્હોરેલું પ્રકુલ્લેલું મનુષ્યપ્રાણી ચે
 અન્તે છે ચિતામાંની ખાખ.
 સૌ અન્તે જોડે છે
 એ મ્હું આજ જોડ્યું.

ખાખચોકના સારો સંસાર છે ખાખનું સિંહાસન;
 ખાખી અને લેખધારી વજાંગ છે
 પદ્મિપેડી સુવરાજ
 એ ખાખચોકના સિંહાસનને.

(તારણદાર ભણી વળીતે)

રાજયુવરાજ !—

(વીજળીના કાટકા જેવો એ જોત સોમ્રેનીમાં
 માજે છે.)

રાજયુવરાજ ! વજાંગ છે,
 વમરોખો, ખાખચોકનો સુવરાજ.

(સિંદ માજે તે વન કાતે, એમ ખાખચોકના
 ખાખીના જોતે સોમ્રેનીનું વન કાતે છે.)

રાજ્યુવરાજ (ગુરુચેનાની ચરણવન્દના લેતા લેતા)

ત્હારે આચે ઝોળખ્યો મ્હને

હું તો છું પ્રતપૂર્યની રજ

(તારણદારના બોને ફેટલાકની અખોમા તેજ મ્હડે
છે, ફેટલાકની અગુલિઓ અધરે અડે છે ફેટ
લાખને વ ને લક્ષ્મીના રોગડા પડે ર)

ખાખચોકના પ્રતમા પુર્ય વાવે છે.

ખાખી કથ્યાણ છે સદા એ રાજકુમારું
પ્રથમ જ મેળાવે પ્રણામ દીધા
ત્હારે જ અણસારે ઝોળખ્યાંતા
કે છે કોક રાજવશીના નમન

પર્વત (આવી રાજ્યુવરાજની ચરણવન્દના લેતા લેતા
લોકમેદનીને)

આવો, વન્દો, વધાવો,
આ તો છે આપણા ગજ્યુવરાજ
આવતી કાલના રાજવીને
આજે ઝોળખ્યા ચે નહિ આપણે
હળ ખેડાવ્યા, કોદળા ઉઠાવ્યા,
ધરતી ખોદાવી, કૂત્રા ગળાવ્યા,
રાજવશીએ ખેડુત શી ખેતી કીધી,
અડબગ કહ્યા—આળાવાડિયાના અડબગ
ઝોળખ્યો જ નહિ આ યુગસપ્તાને
આવો, અને પગમા પડો

(લોકમેલી આની આવી ચરણવન્દના લે છે;
તાજહાર ખાખીઓની ચરણરજમાં બેગ ચરણ
ચાપે છે.)

રાજયુવરાજઃ અધિકારીઓ એટલે પ્રજાના ગોવાળ,
ને રાજ એટલે પ્રજાપુણ્યનો દીવડો.
પન્થમાં અજવાળાં પાથરે
હું તો હજી સ્વપ્નાં સેવું છું,
—પ્રજાનો પુણ્યદીપક થવાનાં સ્વપ્ના
સ્વપ્નાં સાચાં પડે એ સંસાર.
મનોરથોધી ન પૂરાય મનના ચોક
સાંભળજો, પૃથ્વીના રાજવંશીઓ !
મા યુગના ઇતિહાસના દાળગોણઃ
પ્રજાનો પુણ્યદીપક થશે જે રાજવંશ,
એ રાજવંશોનાં પુણ્યજ્યોત સિંહાસન
અમરને અવિચળ તપશે;
પૃથ્વીના માનદંડ હિમાલય સંખિખડાં.

(ઉજ્જન પ્રેર્ષા ઉગી ગજયુગગજ ખાખીઓની
છાયામા ઉમે છે.)

વિલાસ નહિ; વેરાગ્ય;
લોગઉપલોગ નહિ, લેગ;
ઈન્દ્રિયતૃપ્તિ નહિ, સંયમ
એ જ છે પુરુષાનું પુરુષાતન,
એ જ છે પરાક્રમીનું પરાક્રમ.

ધન, જોળન, રૂપ, રાજપાટ
એ સૌ છે પ્રારબ્ધના ખેડ.
મનુષ્યનું સ્વોપાર્જિત છે એક મનુષ્યત્વ.
માનવી ! મનુષ્યત્વને ખિલાવ ને માણ.

(રાજધાનીનો રાજકાગળ લઈને જોળન પગી
આવે છે, રાજનમન નખી રાજકાગળ યુવરાજના
ઠરકમળે મૂકે છે.)

તારણુદાર : (હસતાં દગતાં) જોળન પગી !
તહમે ચે હસયો હવે ?
હતા એવા સાથીડા રહેજો.
આપણે સૌ એક જ પ્રભારથના ઘોડીલા.

જોળન પગી : સિંહનાં ઘર્યાં સિંહ;
રાજબાપુનો પરિવાર અમારે રાજબાપુ;
વન્દન વન્દવા જેવો.

તારણુદાર : (મળેલી લોકમેળનીતે દાખવીને)
આ સઘળો ચે છે રાજબાપુનો પરિવાર.
પ્રભાપ્રેમના પાયાએ ઉપર
ઉભાં છે સૌ રાજસિંહાસનો.
પ્રભાજનની વન્દના
એ જ છે સાચી રાજસિંહાસનની વન્દના.

(યુવરાજ રાજલેખ વાંચે છે, વાંચીને ખાખીનું
ઓના ચરણોમાં ધરે છે.)

ભસ્મધારી લેખધારીઓ છે
રાજરાજેન્દ્રોના યે ચક્રવર્તીઓ.

વજાંગઃ (રાજકાગળ વાચીને) આનન્દો,
રામેરિયાના લોકસંઘ ! આનન્દો.
આજે છે વસન્તયજ્ઞની પૂર્ણાહુતિ
આંખાવાડિયું છે તમ અક્ષયપાન
માણુલે એ અક્ષયપાત્રના ભંડાર
સૂર્ય ને ચન્દ્ર તપે ત્હાં સૂધી.
રામેરિયાને દિશે દિશે આંખાવાડિયાં વાવળે.
રાજધાનીએથી રાજકાગળ આવ્યો છે કે
આંખાવાડિયું અમ્મર રહેશે, નહિ કપાય

(એ રાજકોલ સાંભળીને લોકમેદની આનન્દેલી
થાય છે, આખચોકના આખીઓ યે ધૈરાગ્યભાવ
વીસરી ક્ષણેક શસારભાવી બને છે, લોકઆનન્દે
આનન્દે છે.)

આખચોકના }
આખીઓ. } જય આશાપરીનો !

(ગોરમ્મતા આંખાવાડિયાને બેઠી, સરોવરપગ-
ચારને ઓળંગી, ગમનમંડળમા ફગોળના મમી એ
અચડ શબ્દોપશ્ચા, મંગાથે આજ્ઞતા એક સો
દુહુભીના જેવી, ગાજે છે, અન્તરિશે રમતાં
સૂર્યકિરણોને મરથરાવે છે, રાજધાનીએ પરવરે છે.)

વીજળી: ગોપિકા ! વસન્તરાણી રમણે રૂઢી છે;
 ગવરાવ તહારા જીવનનો રાસ.
 રાજધાનીએ જતાં જતાં-છેલ્લે છેલ્લે
 આપતી જા રામેરિયાને
 ચિરંજીવ વસન્તનો સન્દેશ.

(વીજળતાના પક્ષટાતા ચમકારાઓ જેવાં સંસાર
 આશ્ચર્યોની પરંપરા નિરખતી મુગ્ધહૃદયા ગોપિકા
 વંટાળનખી વેલી સખી ઉભી હતી. ગામડાની ગેરી
 રાજરાણી થાય છે જાણીતે તો એના વદનકમળે
 કોતુકના કુંકુમકેમર છટાતા. નવસન્ધ્યાસિંધુના
 મેઘપડછન્દવા બોલડે ગોપિકાની ઓસરેલી આત્મ
 શ્રદ્ધાને પાછી ભરતી રૂઢે છે, ને માનધારિણી
 વસન્તકોકિલા પાછી બોલે છે:)

ગોપિકા: સંન્યાસ પ્રેરણા પામ સસારને,
 તો સંસાર સજીવન રહે સદા.
 જોગિયાનાં કેસરકિરણોનાં ચે
 વીજળ ! છે વસન્તના રંગ.
 તું ચે જીવનની વસન્ત માણુ છ;
 ને સહુ ચે માણુજો સનાતન વસન્ત.

વીજળી: ક્ષણેક થોભજો, વસન્તરસિયાંઓ !
 વસન્તની વેલડીઓ આંબાડળે વિરાજો સૌ
 ગોપિકા ને રાજયુવરાજ,
 આશા ને પર્વતરાજ,
 ને માલતીમાલતીની આંબાડળ:

સનેહિલાં વસન્તસન્તો વિરાજે.
 ગામોટ ! કુંકુમ છાટો, અક્ષતે વધાવે
 જુગલજુગલનાં સીતારામને.
 અમે અભિષેકશું પુષ્પોના પરિમળો.

ગામોટ: હૈયાની પાંખડીપાંખડીએ વસેલી :
 વસન્ત દેવીને રમરજે,
 ને વસન્તસાક્ષીએ ગાન્ધર્વલગ્ને વરજે
 લેજો-દેજો આયુષ્યતા દેલ.

(વસન્તજેશ્વરીઓને ગામોટ અક્ષતે વધાવે છે,
 વીજળી કુંકુમે વધાવે છે, ખાખીઓ જોમન પગી
 ગામગંડળી વનફૂલડે વધાવે છે. સૌને હૈયે દામ્પત્ય
 દેવ સીતારામ આવી વિરાજે છે.)

વીજળી: ગાવ, સહુ ગાવ હવે વસન્તનાં ગીત.
 વનમાં ને જનમાં આજે
 વસન્ત રાણી રમણે ચહાડી છે.

(જે રાસમંડળ રચાય છે, એક પુરુષમંડળનું ને બીજું
 સુન્દરીમંડળનું. નવનવી રંગપ્રતિમાઓ પૂરતી, પૃથ્વી-
 ઘેરાવે ફરતા ચન્દ્રમંડળ સમી, સૂર્યમંડળના ગમન-
 ધૂમતા ગ્રહરાજોના જેવી, નાનાવિધ ચિત્રાકૃતિઓ
 રચતાંજે રાસમંડળ ગોપિકાનું વસન્તગીત ગીતતાં
 ધૂમે છે. રાજ્યવરાજ, ખાખીઓના ખાખી, નવ-
 કામજવારી વજ્રાગ્ર: ગમેરિયાના ત્રિકુટાચળ મમા એ
 માનવસિખરો જનમંડળનો વસન્તરાસ નિહાળતા
 હોય છે. ગોપિકાએ વસન્તરાણીને ગમ ઉપાડ્યો.)

ને આંખાવાડિયાના અક્ષયપાત્ર મમા ઘટામંડળમાં
સનાતન વસન્તભોલ ફેંક્યો.

ધૂમતા સૂર્યમંડળ મધ્યે સૂર્યન્મોત હોય એવી
ચંપાપાંખડિયાળી નવસંન્યાસિણી જનમંડળની
મધ્યે ધૂમે છે.)

ગોપિકા: આવી-આવી વસન્તની પૂર્ણિમા પ્રભાળી,
વસન્તરાણી રમણે રૂઢી રે લોલ;
બેડી નવસજનની ઋતુ જો ! રસાળી,
વિરાટભાલે પગલી પડી રે લોલ.

વાયા-વાયા સંજીવન ગેહગેહ,
સંસારિયામાં ફૂદડી ફરે રે લોલ;
હિલ કેરા રંગ કાઠ દીપતા દેહે,
કે આલમાં તેજો તરે રે લોલ.

ફૂલડાં ફૂલડાં શુ લે-દે તાળી,
અનન્તમાં પડધા પડે રે લોલ;
દેવસઘે દુનિયાંમાં દેવઋતુ ઢાળી,
નિશાન એનાં ગગને રૂઢે રે લોલ.

કોકિલા કોકિલાને બોલાવે,
વસન્તની વાતો કરે રે લોલ;
કિરણો કિરણોને ફેંકે કંઈક કહાવે,
ને દેવના સન્દેશા ઝરે રે લોલ.

આવી-આવી વસન્તની પૂર્ણિમા પ્રભાળી,
વસન્તરાણી રમણે મહડી રે લોલ,
સૂર્યે નવસૃજનની આખડી ઉઘાડી,
વિરાટ ભાલે ટીલડી પડી રે લોલ

આવી-આવી વસન્તની પૂર્ણિમા પ્રભાળી,
વસન્ત રાણી રમણે મહડી રે લોલ

(આખાવાડિમાના વસન્તચોકમા પૃથ્વીપાટને ગ
સર ધોળાઓ પૂરાય છે
ઉજગતી, ઝાઝર ઝમઝમની હરખધેની, પ્રજાની
પુણ્યવેલની ડાંખણી સમી, વાછડી આવે છે,
હાથેગામી શીંગડીઓ ધસે છે, ચરણે લોચન ધસે
છે, પગમા આલોટ છે ગોપિકા વાછડીને પુત્રી
પેરે પપાળે છે)

વજાંગ (આભમાંથી આભાશવાણી ધની હોય એવી ઉદ-
ધોપણ કરતો)

આયુધ્યનું એક એક પખવાડિયું

અર્પતા ભવ ચહું આજ

આપણા પ્રજાસેવક રાજયુવરાજને

તારણહારે જીવનપાડથી ચિખચું જગતને કે

રાજ્યાં એટલે પ્રજાનો પુણ્યપુરુષ

ગીતમાળા

ગીતોના આંક

અર્પણ, પા. ૭: સુપુત્ર સૌન્દર્યના ।

૧

દાળ: વસન્તોત્સવના અર્પણનો.

પ્રવેશક, પા. ૨૬: આજે વસન્તની પંચમી, વસન્ત લ્યો. ૨

દાળ: ઊભા રહો તો કહું વાતડી, બિહારીલાલ !

આંક ૧ લો, પા ૩૬: ભમ્ભરિયા કૂવાને કાંઠે (પ્રાચીન
અરણ્ય છે.) ૩

પા. ૪૨: વારલા રે ! આવ મ્હારે અંબોડલે ૪

પા. ૪૭: વાયા વસન્તના વાયરા રે ૫

દાળ: મલ્લારસાવ શહેરનો સૂણો કમ્હારે આવશે રે ?

આંક ૨ જો, પા ૫૮: ભયુ^૯ ભયુ^૯ છે તળાવ ૬

પા. ૫૬: કે વડલો વનશોભાનો રાજવી રે ૭

દાળ: કાળી તે કાળકા કાગળ મોકલે રે.

આંક ૩ જો, પા. ૭૭: વનનાં આમન્ત્રણ આગ્યાં, સાહેલડી । ૮

દાળ: પાલવડો મ્હારો મહેલો, મોહનજી !

પા. ૯૪: હો ફુનિયાં દેવોની, કે દાનવની ? ૯

પા. ૯૬: ઝીલતાં સરોવરમાળ ૧૦

અંક ૪ થો, પા. ૯૮ ઉતરને એ હરિ ! આશીર્વાદ ૧૧
 પા. ૧૦૨. રાજને આંગણિયે ગોરી ગરબે રમવા
 આવ્યા ને ! ૧૨

ઢાળ પાટણના પરધાને અમને 'બહેન' કહી બોલાવ્યાં ને !

પા. ૧૦૪. દીડી મ્હેં તો સ્વથારિણી રે ૧૩

ઢાળ ઢાળદરીને કાંઠે ઉભો રે

પા. ૧૧૨ : ધીમેથી બોલને એ બોલ ૧૪

અંક ૫ મો, પા. ૧૧૩. દીવડા રે ! દિલટોલાવણુહાર છે. ૧૫

પા. ૧૧૭ દીપકદેવ ! બાળે અગમ્યને દેશ. ૧૬

ઢાળ બસીવાલા ! આને હમારે દેશ

પા. ૧૨૫. એ પેરી ચીર મ્હારે અગે રહુડે ૧૭

ઢાળ સન્ધ્યા ઉજાસ ભરી નમતી હતી, સખિ ! વશાખની

પા. ૧૨૮. નધી આજ કુગનો મોરલો ઝરૂખલે ૧૮

ઢાળ રાજરતન ! વિનવુ, મોરલો મા મારશે

પા. ૧૩૮ આવી-આવી વસન્તની પૂણિમા પ્રભાળી ૧૯

ઢાળ વનમા બોલે ઢીણા મોર,

ઠાયેલ રાત્રી કંઠેલાલ ઠરે રે લોલ.